NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: VIDA PÉTER: *Regény.* • JÓKAY JAJOS, SZENTMIHÁLYI VALÉRIA, GÁL JÁNOS, ILLY JÁNOS: *Novellák.* • PAULER ÁKOS: *A mai francia lélek.* • JAKAB GÉZA, VÖRÖSS JÓZSEF *versei.* • MELICH JÁNOS: *Az oláh kérdés* • **Elvek és művek:** FARKAS GYULA: *Új Aurora.* • *Könyvismertetések.* • **Szemle:** GALAMB SÁNDOR: *Színház.* (P): *Farsangi lakodalom* • OROSZLÁN ZOLTÁN: *Antik gipszgyüjtemény a Szépművészeti Múzeumban.* • TÓTH BÉLA: *Iránykeresés a francia színpadon.* • GEORGE A. BIRMINGHAM: *A legújabb angol irodalomról (1913—1923).* • **Apró cikkek:** TOLNAI VILMOS: *A Két Szomszédvár eredetéről.* • BALOGH ISTVÁN: *A hercegprímások építkezései.*

1924. ÉV **MÁRCIUS** **III. SZÁM**

II. ÉVFOLYAM **ÁRA: 6000 K**

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

Előfizetés 1924 második negyedére 16.000 K.

TARTALOM

Oldal

Vida Péter: Éjszakára virradat. (Regény.) 209
Jókay Lajos: Kínpadon. (Elbeszélés.) 233
Szentmihályi Valéria: Phryné. (Elbeszélés.) 239
Jakab Géza: Nézlek. (Vers.) 241
Pauler Ákos: A mai francia lélek 242
Jakab Géza: Chloé kacag. (Vers.) 246
Gál János: Tibike mesél Nagyapónak. (Elbeszélés.) 247
Illy János: A kenderszakállú. (Elbeszélés.) 253
Melich János: Az oláh kérdés. 258
Vörös József: Április. — December. (Versek.) 265

ELVEK ÉS MŰVEK:

Farkas Gyula: Új Auróra 266
V. M.: Régi magyar nagyasszonyok 267
Vajthó László: Goethe-Breviárium 267
Nagy Lajos: Tótnyelvű krónikás énekek és kuruc dalok 268
Hartmann János: Vargha Gyula: A végtelen felé 269
Koszó János: Ember és Természet 271
Rédey Tivadar: Forbáth Sándor új versei 272
Szabó Miklós: Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-monostor 274
—tán: Kúnsági krónika 275
Megyeri József: Regényfordítások 275
A. B.: A Bethlen-könyvtár írói arcképei 277
Pais Dezső: Egy apáca-kolostor története 277
Szarka Géza: Egri Viktor: A rácsablakos ház 278
Rédey Tivadar: Igaz könyv 279
Müller Lipót: Könyvek a gyermekről és könyvek a gyermekeknek 282
—rtm—: Kenedy Géza könyvei 283
Árvay János: Kóbor Tamás: Aranyhajú Rózsika 284
N. L.: A magyar régészeti társulat tevékenysége az utóbbi három év alatt (1920—1922.) 285
Hartmann János: Bartóky József: Mécsvilág 286

SZEMLE:

Galamb Sándor: Színházi szemle 289
(p.): Farsangi lakodalom (Bemutató az Operában.) 291
Oroszlán Zoltán: Antik gipszgyüjtemény a Szépművészeti Múzeumban 293
Tóth Béla: Iránykeresés a francia színpadon és a Vieux-Colombier 294
George A. Birmingham: A legújabb angol irodalomról 297

APRÓ CIKKEK:

Tolnai Vilmos: A »Két szomszédvár« eredetéről 302
Balogh Jolán: A hercegprímások építkezései Esztergomban 303

Előfizetőink közül azokat, akik még nem újították meg előfizetésüket, tisztelettel kérjük, szíveskedjenek hátrálékos tartozásukat mielőbb kiegyenlíteni. A NAPKELET előfizetési ára jelentékenyen olcsóbb minden más hasonló nyomdai termék áránál s ezt az olcsóságot csak abban az esetben tudjuk továbbra is fenntartani, ha az előfizetési díjak kiadóhivatalunkhoz előre és pontosan beérkeznek. Bizalommal számítunk arra, hogy a pénz vásárlóerejének csökkenésével járó veszteségtől előfizetőink mentesítik folyóiratunkat azáltal, hogy esedékes előfizetési díjaikat idejében beküldik.

ÉJSZAKÁRA VIRRADAT.

(Fólytatás.)

XIV.

Másnap úgy találta Réthi Pál, hogy utálja a nappalt, mert még soha nem várta olyan türelmetlenül az estét.

Az apja mindig a sarkában volt és állhatatosan faggatta, hogy beszéljen, mit látott és mit hallott a városban? S neki beszélnie kellett. És nem tudott azzal a meggyőző erővel szólni, mint máskor és nem is tudta háttérbe szorítani az öregúr kétkedését. Tehetetlenségének ezt a kínos voltát maga is sínylette s azért keserves szenvedésként tűnt fel neki a nappal. Az estétől azonban vígaszt remélt, mert az este bizonyára meghozza neki — Liviát.

Még sohasem érezte ezt a különös izgalmat, amit most, valahányszor Liviára gondolt. Még élénken átérezte most is a jóleső melegséget, amelyet tegnap este, amikor őrajta pihent Livia feje. Még érezte hajának bódító illatát és ujjai is bizseregtek még, ha rágondolt a haja selymes lágyságára... Kívánta a leányt, vágyódott utána, csak rája gondolt, de neki íme, politizálnia kellett!

— Lám, te is engedtél már a negyvennyolcból. Veszem észre, te sem hiszed már olyan törhetetlenül azt, amit tegnapelőtt még olyan fennen hirdettél — mondta az öregúr.

Leste, hogy vajjon ellenkezik-e a fia? Szerette volna, ha ellenkezik, mert ha nem tudott is hinni, a hitegetése mégis jól esett neki.

Pál azonban mit sem szólt. Nem is igen figyelt az apja szavaira. Az esze másutt járt.

Az estére gondolt és Liviára, s lelki szemeivel már látta, hogy mint közeledik ez feléje fehér ruhájában, amikor szokásos sétájára indul a hosszú fasorban; eleinte majd csak ezt a ruhát látni a homály miatt, de lassankint kívánatos alakjának a körvonalai is kibontakoznak, majd meg a szép arcát is kivehetni és aztán... aztán majd megint érezheti teste izgató közelségét, megint élvezheti haja bódító illatát!...

Az öreg Réthi nem kapván választ, még csüggedtebb hangon folytatta:

— Bizony, bizony. Megértünk a pusztulásra. Nem lesz itt már magyar világ! Mert talán a magyarság nem is tudja azt akarni, kitartóan akarni. Mert csak hirtelen fellobbanó, de éppen olyan hamar ismét elszunnyadó szalmaláng a mi akaratunk... Emlékszem egy időre, úgy hívták, hogy: tulipán-korszak. „Pártoljuk a hazai ipart!“ — ez volt a jelszó. Szép elhatározás. Követte is csőstül a magyar szokás: plakátok úton-útfélen, jelvények a gomblyukakban, hatalmas ünnepségek előkelőségek védnöksége alatt, gyönyörű szónoklatok sokfogásos banketteken. És néhány hét mulva meghalt az egész mozgalom. Megúntuk. A hirtelen

fellobbant szalmaláng megint elszunnyadt... Hjaja. És vajjon más lesz-e, amiről te meséltél a multkor és a lapod is írt róla, hogy „keresztény nemzeti eszme...“ Mert ismertem én olyan nagy és keresztény magyart, aki már akkor merte szidni a zsidókat, amikor még bátorság kellett hozzá. És ez az ember aztán belébotlott és belébomlott egy zsidólányba s azontúl már mindig ott ült a lány szoknyáján és igen jól érezte magát. Azzal mentegetőzött, hogy: „Ó, ez egészen más, mint a többi, egészen más!...“

Réthi Jenő szavainak nem volt semmi különös célzatuk, de Pál mégis elpirult miattuk. Azt hitte, hogy a zsidóleánnyal való példálózás Liviára vonatkozik.

Sokat gondolkozott már maga is azon, hogy szabad-e neki, a magyarnak, Livia után futkosnia, aki végtére is csak oláh? Ha néha hosszú sétáik közben találkoztak valakivel, akinek éppen ő szavalt kitartó dacról az oláhok ellen, olyankor bizony nagy szégyenérzet fogta el, akár a tettenért bűnöst. Hanem aztán nyugtatgatta magát. Eleinte azzal, hogy hiszen azt minden józan embernek be kell látnia, hogy ő is fiatal, tehát neki is jussa van a nőkhöz, és hiszen azt mégsem lehet tőle követelni, hogy mosdatlan, fürdetlen parasztlányok után futkározzék, mert hiszen neki nemcsak a teste, hanem a lelke is kívánja a nőt, már pedig a faluban Livia az egyedüli tanult leány. Azután, több együttlét után, már azzal nyugtatta meg magát, hogy hiszen Livia nem is annyira vad oláh; már a külseje sem az, nem sötéten fekete típus, hanem kékszemű és szőke, s lám, soha nem is mond egyetlen zokszót sem a magyarok ellen! Most meg a leány tegnapi vallomására gondolt, hogy hiszen egy magyarhoz fűzte legbensőbb érzése, Rezsefybe volt szerelmes, — végeredményképen tehát azzal mentegetőzött ő is: „Ó, Livia egészen más, mint a többi, egészen más...“

Alig is várta az estét.

Amint a nap vörös képe eltűnt a kert mögött és a fák bizalmas homályba borították a sétányt, rögtön megindult szokott útjára.

Már háromszor szaladt végig a hosszú fasoron, de nem látta Liviát. Talán nem jön?! — kedvetlenedett el emiatt és búsan fordult meg negyedszer is egyedül. Most aztán majd hogy belé nem ütközött; ma nem volt rajta fehér ruha, azért nem vette rögtön észre.

— Maga feketében van? Gyászol? — lepte meg ez.

— Feketében? Ó, dehogy! Sötét, mintás ruhában. Kit is gyászolnék? Hja, maga Rezsefyre gondol?! Ugyan, ugyan! Milyen jogon gyászolhatnám őt?... Elmult. Nincs. Bohó leányálom volt az egész — mosolygott Livia.

Pál nagyon megörült ennek a könnyed mosolynak. Nem mérlegelte, hogy Livia milyen egy-kettőre, máról-holnapra rázta le magáról egy szerelmének az emlékét, hanem csak örülni tudott annak, hogy íme, szabad az út Livia szívéhez! És nem is esett több szó Rezsefyről. A tegnapi napról sem. Ezer más témát találtak, amiről beszélgethettek.

Fáradhatatlanul sétáltak, észre sem véve az idő múlását.

Néha össze-összeütődtek s ilyenkor delejes bizsergés futott át rajtuk, de

— Bocsánat! Pardon! — mondták s ijedten rebbentek megint széjjel.

Hanem egyszer — éppen a templom előtt voltak, ahol a sűrű gesztenyefák sötétjével a holdfény sem bírt megmérkőzni — megint összeütődtek s nem rebbentek széjjel.

Pál a ruhán keresztül érezte a leány testének a melegét s a vér az agyába szállt. Egy pillanat alatt eszébe jutott mindaz a sok dícséret, amely a gyors elhatározást és a bátorságot illeti.

Hirtelen mozdulattal derékon kapta Liviát és lázcserepes ajkát rátapasztotta annak tüzes orcájára.

— Ne!... Nem!... Nem szabad... — ellenkezett Livia és megfeszített karral tolta magától a férfit.

De ez nem tágított. Erős karjával erősen magához ölelte és a tiltó szavakat is elnémította úgy, hogy az ajkát, a száját csókolta hosszan, vadul, szenvedélyesen.

A leány természetes ellenkezése a csók tüzén is elernyedt, hanem talán mégis inkább azon, hogy íme, milyen könnyen megkaparinthatná Réthi Pált! Karja már nem tolta a férfit, hanem ölelőn siklott a dereka köré és ajka is már engedelmesen illeszkedett amazéhoz.

— Szeretlek! — suttogta őrjöngve Pál. — Imádlak! — ismételte minduntalan, hogy közben meg-megkérdezze: — Hát te szeretsz-e?

Livia nem adott szó-választ a kérdésre, de adott helyette csókot.

És a csók beszédesebb minden szónál!

*

Amire szegény a szókincsünk, azt elmondja a csók, gazdagon, színesen, pazarul, mindenki által érthetőn.

Emlékszem egy arab mesére... Egy ifjú és egy leány sétálnak szép tavaszi vidéken. Fölöttük a kéken mosolygó ég, lábuknál csupa illatos virág, mögöttük titokzatosan suttogó erdő és előttük mindenütt derüs színpompa. Az ifjú és a leány ajkáról egyaránt ömlik a dicsőítő szóáradat, de érzik, hogy ez még mind nem fejezi ki híven azt, ami most belsejüket hevíti, szívüket lükteti. Már gyengének és kevésnek találják az „értelmes" szót, már csak dalolnak, már csak táncolnak, már csak mutogatnak, már csak integetnek, de még ez sem az, még ez sem elég. És akkor egyszerre egymásra néznek és egyszerre összeforr az ajkuk és egyszerre megértenek mindent. — Ez a csók!

Emlékszem egy képre... Láttam egy anyát, a karján pöttömnyi babájával, még alig néhány hónapos, beszélni még nem tud, szót még nem ért. A gyermek kedvesen ostoba, mint minden ilyen apró gyermek, de az anyja boldog és büszke reá, mint minden fiatal anya. Babusgató, cirógató szókat mondott neki, hanem a gyermek nem értette azokat, butin bámult a világba. S ekkor az anya hirtelen magához szorította az alignyi emberkét, forró csókokkal halmozta el pufók arcát és íme, ezt ő is megértette: mosolygott. — Ez is a csók!

Van aztán csók, amelyik csak hazug leple, csak kigúnyolása az igazinak. S az ilyen csókok közt talán nem is azok vannak az utolsó helyen, amelyeket kenyérért vagy selyemért osztogatnak a rászorulók. Ámde az ilyen csók is tud beszédesebb lenni a beszédnél!... Éppen a történetünk idején (sőt talán színhelyén is) sokat élcelt a profán nép egy felséges királyasszony felett, aki gyanúsan sietve utazgatott illetékes helyekre illetékes urakhoz, mihelyest veszélyben látszottak forogni az országa álomtervei. A királyné szép volt, a királyné győzött. Nem én mondom, de azok a bizonyos élcelődők állították, hogy a királyasszonyi csók meg tudta értetni azt, amit nem tudott a diplomáciai ékesszólás. — Ez is csók!

Az estét már régen felváltotta az éjszaka, amikor Livia hazatért.

Az ablakon keresztül látta, hogy apja még ébren van; az asztalnál ült s egy vaskos könyv olvasásába merült.

Benyitott hozzá.

— Mi az? Ki az? — riadt fel a pópa az ajtónyilásra.

— Semmi, tata, én vagyok — nyugtatta meg Livia. — Csak azt akarom mondani, hogy mostanáig voltam együtt a Réthi-fiúval.

A pópa nevetett.

XV.

Lehullott az első hó.

Mikor az emberek felébredtek, bámulva látták, hogy fehér az utca és fehérek a háztetők. A fűtésre gondoltak és a drága fára, s borzongva vették tudomásul, hogy itt a tél. Délre azonban beállt az olvadás s a fagyasztó fehérség helyén csak locspocs maradt. Amilyen hirtelen jött a tél, olyan hirtelen el is ment.

Egy gézengúz hirlapíró megengedte magának a tréfát és úgy emlékezett meg erről az eseményről, hogy: reggelre kelve meg kellett rémülni, mert hirtelen itt termett a tél és hideg fehérségével fennen hirdette, hogy véglegesen átvette az uralmat, délre azonban már hazugságnak bizonyult ez a hiú kérkedés.

Az oláh cenzura nem vette észre a gúnyt a sorokban, s átengedte. Az olvasók nevettek.

Akkoriban történt, hogy a „Bánság" december hatodikán Miklós napjáról is valahogyan így írt. Talán éppen részeg volt azon a napon az oláh cenzor, avagy a szokottnál is ostobább, de tény, hogy nem törölte a sorokat; egyedül ő nem vette észre, amit más mindenki észre vett, hogy ez a néhány sor egyenesen hívja ide a darutollasok vezérét.

Titkon terjesztett fényképekről már ismerte őt mindenki. Titkon közkézen forogtak biztató szavú versek is, amelyek ugyancsak őt énekelték meg. S a tömeglélekbe belevette magát a tudat, hogy ő van és hogy ő — jön. Ezt várta, leste mindenki, egyik napról a másikra, — mindig mindhiába! S mert ma nem jött, elkedvetlenedtek ugyan az itteni magyarok, hanem este megint csak azzal tértek nyugovóra, hogy holnap virradóra bizonyosan itt lesznek a darutollasok!

A „Bánság" sem tett most egyebet, csak megpendítette a tömeglélekben azt a húrt, amelyiknek úgyis csupán ez volt a muzsikája...

Az volt a lényeges, hogy a kis cikk megjelent.

Miután már megjelent, észbe kaptak az oláhok is; prüszköltek, szitkozódtak. A magyarok ellenben nevető örömmel adták azt kézről-kézre:

— Olvastad már? Nesze, olvasd!

Réthi Pál egyenesen Illefalváról rohant másnap egyenesen a szerkesztőségbe, nagy lelkendezve:

— Mesés! Nagyszerű! Óriási!

Azoknak, akik csinálták a lapot, persze jól esett az ilyen elismerés, de azért szerénykedtek:

— Már kellett valamit csinálnunk. Mert hát mi mást? Telefonálnunk nem szabad; nem engedik az oláhok. Sürgönyhírforgalom nincs; csak más lapokra vagyunk utalva, ollózásra. Ámde a bukaresti és a párisi lapokban

semmi szájunk íze szerinti hír, pesti lapot pedig már egy hete nem láttunk. Viszont ott az olvasóközönség, az éhes moloch, melyet állandóan tömni kell valamivel és nem akármivel; mi egy meg nem alkuvó magyar lap vagyunk, tőlünk kurucosan magyar szót vár. És mert nem volt más, egyszerűen leírtuk, amire úgyis gondol mindenki, de hát a nyomtatott betű mindig erősebb, mint az élőszó. A közönség ujjong! És mi örülünk, hogy sikerült, amit akartunk: a magyar lelkekben megint megbirizgáltuk a magyar tüzet. Mert ez kell most, semmi más. Elismered-e?

El, bizony elismerte. Immár ő is elfogadta elvnek azt, amit itt hallott először, hogy: a győzelemhez sok kitartás kell, a kitartáshoz pedig erős hit, mert viszont a pesszimizmus már félig csüggedés, a csüggedés már félig közöny és a közöny már félig vereség!

Régen volt, amikor ezt hallotta, még nyár. Azóta eltelt néhány kínosan hosszú hónap: téli szél süvít az utcákon. A közben eltelt idő mind csupa csalódás volt, hiszen csalódást szerzett minden egyes nap azzal, hogy nem hozta el a várvavárt megváltást. De Réthi Pál is annyira jutott immár, hogy akaratosan, erőszakosan rázta le magáról a csalódások csüggesztő hatását. Immár annyira jutott, hogy csupán pillanatokra hökkentette meg egy „rossz hír", de aztán körmönfont logikával csűrte-csavarta azt addig, amíg pozdorjává semmisítette, sőt még tovább, — amíg „jó hírt" alkotott belőle. Immár nem keresett pozitivumokat ahhoz, hogy maga is higgyen: hitte a kézzelfoghatóan leghihetetlenebb híreket is. Hitt mindent, ami megfelelt hitének, mert akart hinni mindent, ami megfelelt az akaratának. Hitt, hogy hirdethesse az Igét s az Ige — az ép, a nagy, az erős, a magyar Magyarország volt.

Talán nehéz ma már megérteni, hogy a huszadik században (!) lehettek ilyen mély érzések. És mégis így volt.

Valamilyen vak fanatizmus fűtötte a Réthi Pál hitét. Jézus tanainak a hirdetői lehettek valamikor ilyen fanatikusok. Azok a tizenkét elsők is, akik még látták az Urat, de szemben találták magukat az egész nagy pogány világgal, s azok a többiek is, követői az első tizenkettőnek, akik már nem látták az Urat, de hittek benne, mert tudtak hinni benne és — tudtak vértanúhalált halni ezért a hitükért...

— Bizony-bizony mondom nektek, hogy szörnyű nehéz, apostoli munka az, amit ti most néhányan itt és mi kevesen mások csinálunk! — adott hangot a gondolatainak, lassan, csendesen szólva, mintha csak önmagának beszélne. — Hogy mi *végett* csináljuk, azt tudom; hitünk győzelme végett. De hogy *miért* csináljuk? az nem érdekel, csak megyünk vakon, fanatikusan az utunkon. Lehet, hogy már útközben eléri valamelyikünket az ilyen apostoli munka szokásos jutalma, ámde tudom, hogy ha egyikünk ki is dűl így az úton, a másik mégis kitartó hittel megy tovább. S akik majd elérjük az utunk végcélját, azoknak jutalmunk lesz az az óriási boldogság, amikor dagadó szívvel, piruló orcával nagyot kiálthatunk: „Győzelem!" Ennyi. Egy érzés. Semmi más. A más jutalmakat majd kicsikarják maguknak a... az Esett Andrások...

Eddig szinte csak önmagának beszélt, hanem azután már odafordult a többiekhez:

— De ti?... Ti lesztek szerényen megint azok, amik voltatok. No, nem hirlapírók. Jól tudom, hogy téged hivatali székedből vetett ide a ma sorsa, téged a lelkészi lakból, téged meg a katedra mellől s így

tovább... Tehát úgy lesz majd, hogy te visszamész a hivatalodba gépiesen ítélkezni holmi cselédügyekben, és te megint olvasgatod majd a már ezerszer elolvasott evangéliumot, és te ismét odaállsz majd a tanári asztalhoz, hogy tudást verj a nebulók buta fejébe. És elmélázva gondoltok majd ezekre a napokra. És az emlékezés csillogó aranyporral hinti be majd azt, ami most olyan kínosan nehéz, olyan keservesen csúnya; és ti csak ezt a csillogó aranyport látjátok majd és megelégedettek lesztek egy hazug emlékkel, hogy: szép volt...

Magukbaomoltan, elgondolkozva ültek a többiek.

Csak nagysokára szólalt meg egyikük. Az, amelyikre úgy mutatott Réthi, mint akit hivatalából vittek a ma viszonyai hirlapírónak.

— Igazad van, de ládd, ez a mi sorsunk!... Mi vagyunk az úgynevezett magyar őserő, a hajlíthatatlan magyar gerinc, mert mi vagyunk a nemzetfenntartó középosztály. Fajunk ezerszer kereszteződött ezer év alatt, külsőnk sem szittya és sokunk neve sem magyar, de a honfoglaló hadakat bizonyosan ugyanaz a lélek tüzelte, mint minket, a kuruc idők hajdú vitézeiben is ugyanaz a szív dobogott, mint a miénkben, belőlünk kerültek ki a Negyvennyolc névtelen hősei és leginkább mi szenvedünk most is ebben a világégésben, hogy azután majd egyszer megint mi legyünk a porondon, ha ismét „nagy idők" következnek. Persze, úgy kellene, hogy mindig is a porondon maradjunk, hogy mindig álljuk a sarat és ne szürke famíliáris hivatalokban tengődjünk közben, de hát... ez a mi sorsunk.

És megint csend lett egy ideig.

Mert van az úgy néha, hogy olyan hangulat fekszik rá az emberekre, hogy minden szó a lelkükbe markol. Most is. És nem ronthat ezen a hangulaton, ha talán túlontúl szép mezt öltöttek ezek a szavak, ha túlontúl „virágosak". Mert hát valamilyen ihlet szülte őket.

Aztán az szólalt meg, akit Réthi tanárként említett. Ő is úgy, mintha például cikket mondott volna tollba. Pedig talán még soha igazabban nem fakadtak szavak, mint ezek itt:

— Igazad van, bajtárs! — kezdte. — Ez a mi sorsunk! Igen, a küzdelmünk végével szépen visszaballagok a tanterembe, hogy gépiesen magyarázzam megint a nebulóknak a Newton-féle gravitációs törvényt. Magyarázat közben pedig majd megint gondolkozhatok azon, amin azelőtt is rágódtam, hogy hogyan lehetne Newton gravitációs törvényébe magyar lelket belevinni. És majd megint eszembe jut, hogy hiszen csak neveljük a rideg számító életre az ifjúságot! s máris tüzes lelkesedéssel magyarázok. Magyarázok, magyarázok, a rideg számokba beleöntöm sokat akaró akaratomat, orcám kipirul, szemem csillog, de... íme észreveszem, hogy egy diákom nagyot ásít. És nem szidom majd meg azt a diákot, csak még nagyobb fájdalommal érzem, hogy... hogy... ez a mi sorsunk! Érzem, hogy nem jól van így, ahogyan van, de hiába minden, nem tudom, hogy másképen hogyan legyen?... hogyan?!

— Nos, én megmondom, hogy hogyan! — pattant fel most az, aki a lelkészlakból került a lapszerkesztői műhelybe. Fekete szeme különös tűzzel villogott.

— Látjátok a nyavalyát és mégsem ölitek a gyógyírral. Álltok csüggedten: ez a mi sorsunk! Álltok tanácstalanul: segítni kéne, de hogyan?! Hát én megmondom. Ne menj te majd vissza a hivatalodba és

te se menj megint a katedrára. Maradjatok, ahol most vagytok: ítélkezni, nevelni itt is lehet s talán eredményesebben, mint amott. Tegyétek, amit most tesztek: gyúrjátok a tömeglelket. Vegyétek már észre, hogy a tömeglélek szörnyű nagy erő s a sajtót azért mondják a legnagyobb nagyhatalomnak, mert ezt a tömeglelket formálhatja. A sors fegyvert adott a kezetekbe, fogjátok azt marokra, el ne eresszétek. Mert a ma harcában már rég felismerték ennek a jelentőségét azok, akik megrontásunkra használták fel: a zsidók! — süvített a hangja és szemében nagyot villant az a különös láng.

Mindenki megérthette ezt a sokatjelentő szemvillanást; a zsidókat illette az.

A zsidók!... Ennek a korszaknak felszínre vetett állandó témája volt a zsidó-kérdés is.

A közelmult eseményei igazolni látszottak a legsötétebb árnyalatú zsidógyűlöletet. Az őszirózsás forradalom, majd meg a Tanácsköztársaság proletárcsőcseléke élén nagyhangú zsidó akarnokok jártak s a sanyargatott tisztességes emberek persze csak ezeknek a diktátori hangját hallották. A lelkek mélyén forrt, forrt a gyűlölet. Végre aztán szabad utat kaphatott ez a visszafojtott indulat akkor, mikor az akciót természetszerűleg követte a reakció. S ez természetesen szintúgy általánosított most, mint előbb amaz. Ahogyan az sem nézte, hogy vajjon dolgos, szorgos-e egyvalaki, hanem csak hogy proletár-e avagy „büdös burzsuj", most sem ügyeltek arra, hogy talán akadt zsidó is, aki szenvedett a „szociális termelésből fakadó jólét" idején. Hangot kapott a szabad utat nyert gyűlölet: a zsidók! a zsidók!... Mindennünen és mindenből rájuk lehetett csapni. Szinte kiapadhatatlanul folyt a szó, ha erre került a beszélgetés.

Most is:

— A zsidók!... Egy kanál vízben megfojtanának bennünket csak azért, mert keresztények vagyunk és meg merjük mondani, hogy keresztények vagyunk!... — kezdte az egyik.

Erre aztán két nevet hangoztattak mindnyájan:

— Hja, a Hites Miksa!

— A Reinkast Samu!

— De hát kik ezek, ez a Hites, meg a Reinkast? — érdeklődött Réthi.

Egyszerre akarta őket jellemezni mindegyikük. Szinte egymás szájából kapták ki a szavakat, olyan sietve nyujtottak felvilágosítást. Hogy az egyik tán gabonaügynök volt eredetileg, a másik tán vasuti kalauz valahol a Balkánon. Sok mindenről suttogtak, holmi aranyóra gyanus eltünéséről, elég az hozzá, hogy egy szép napon itt termettek, körülnéztek és: felcsaptak ujságíróknak. A mocskos száj piszkolódásától mindenki irtózik, viszont a nyájas dícséret mindenkit hízlal, tehát Miksának meg Samunak jól ment a sora. Nemsokára már saját üzleti vállalkozásba is foghattak. Alapítottak egy nyomdát s egy magyarnyelvű lapot indított Hites, németnyelvűt Reinkast. Már a szerepeket is úgy osztották ki egymás között, hogy jaj, csak kár ne érje közös vállalatukat! Reinkast a lojális sváboknak és a spiszeknek csinált napilapot, tehát örökké kormányhű politikát követett, Hites azonban a kuruckodó magyar temperamentumnak dolgozott, tehát következetesen ellenzékieskedett. S az üzlet van most is a szemük előtt. Amaz nyomban oláhbarát lett, amint

Nagyoláhország szele ide is elért és kíméletlenül löveli mérges nyilait a magyarságra. Hitesnek jutott a másik szerep, hogy — mert nem lehessen tudni, hátha ez a terület mégis megint Magyarországé lesz — ő tehát magyart játszik.

— Magyart ám, de hogyan! Mi kissé megzavartuk a számítását a „Bánság"-gal. Csak az üzleti vetélytársat látja bennünk, amelyiknek mindenképen ártani kell. Dühös acsarkodással abba kapaszkodik, amit mi nyiltan vallunk, hogy keresztények vagyunk és magyarok, s azzal vél *nekünk* ártani, hogy az *egész* keresztény magyarságot gyalázza. A „vörös terror" borzalmairól mélyen hallgatott annak idején, de most harsonázva hirdeti a „fehér terror"-izéket, fittyet hányva arra, hogy most itt minden egyes ilyen cikke egy-egy négyzetkilométerébe kerül Magyarországnak...

— Na, talán mégsem ennyire! — tamáskodott Réthi.

— De mennyire ennyire!

Hogy mennyire ennyire, erről akkor győződhetett meg Réthi, amikor délután hazatért a falujába; Grün kapaszkodott ott a karjába, amint leugrott a vonatról.

Grün zsidó volt, de azok közül a kevesek közül való, akiket nem kísért már eredetileg is gyűlöletteljes antisémitizmus. Úgy volt ugyan, hogy ő is libatollas és ócskavasas taligával jött először Illefalvára, a felesége pedig a furulyát fujta, s lassankint persze nagy vagyon ura lett ő is, de vagyona nőttén nem fakadt különösebb gyűlölet (vagy irigység?) ellene, sőt vagyona nőttén nőttön-nőtt a tekintélye (vagy megbecsülése?) is. Tudott bánni az emberekkel, kivel mint kellett. Csakhamar bekerült a vármegye parlamentjébe is virilistának, ismeretséget kötött a magyar urakkal, ezek szívesen vették igénybe áldozatkészségét meg vendégszeretetét vadászatokkor és képviselőválasztásokkor, idővel tehát kialakult az a becéző vélemény róla, hogy a „vármegye zsidaja", akit *illett* kedvelni.

Réthi Pál is készséges udvariassággal rázta meg kezét, hogy találkozott vele.

— Jó estét, Grün bácsi! Hogy van? Mi újság?

— Mi újság? Éppen éntőlem kérdi, aki ki sem mozdulok ebből a redves faluból? Maga meséljen valamit! Maga most jött a városból, ott sok mindent hallani.

— Hát persze, igen, ott hallani egyet és mást.

— És pedig? És pedig?

— Hát Istenem, semmi rosszat. Sőt! Majdnem csupa jót.

— Na? Na?

Réthi megállt és körülnézett, hogy nem figyeli-e őket valaki; ezt az óvatosságot már megtanulta. Aztán közel hajolt Grünhöz és súgva mondta:

— Semmi baj, Grün bácsi! Már nem tart sokáig. Nem bizony.

— Micsoda? Nem értem.

— Hát már nem tart sokáig ez a rothadt állapot. Nemsokára megint Magyarország leszünk!

Grün nem örült valami különösképen a hírnek.

— De hogyan? Hogyan? — kérdezte.

— Hogyan?... Hát az oláh horda kitakarodik innét és jönnek a mi darutollasaink...

— Micsoda?! — csattant fel egyszerre a hangja. — Nem kellenek! Nem! Inkább nem kell Magyarország sem!...

— De Grün bácsi!... — nézett rá ámulva Réthi.

Ő azonban dühösen folytatta. Hadonászott mind a két karjával és ordított:

— Nem kellenek! Nem! Maradjanak ott, ahol vannak! Tegnap is megírta Hites, hogy milyenek. Olvassa el. Nekem nem kellenek. Inkább maradjon minden úgy, ahogyan van. Én egészen jól érzem magam így is . . . legalább az életem biztos, legalább nem gyilkolnak meg!...

— Uúgy?!

Réthi faképnél hagyta a kiabáló embert.

Szivét elöntötte a keserűség. Hát valóban már ennyire vagyunk, hogy akadnak hajdani úgynevezett magyarok, akik immár nem kívánják vissza Magyarországot?! Hát mégis igaz, amit ott a szerkesztőségben hallott? Hát csakugyan *kell* meggyűlölni a zsidókat?!

Piros harag, gutaütéses indulat lobogott benne.

Mire azonban a házukhoz ért, észbekapott. Már csűrte-csavarta a dolgot, hogy a maga hite javára fordítsa. Mert: egyáltalán lehet komolyan venni ezt az egész dolgot? Valójában árt-e? Hát számít ez a néhány zsidó? Úgyis teljes bizonyossággal megint Magyarországé lesz ez a vidék is, ha a Grün-félék nem akarják is. Minek hát a kesergés, minek a bánatos arc?... Sőt! Nem is szabad borús arcot mutatnia, hiszen mindjárt az apja előtt lesz, az apjának pedig nem szabad meglátnia, hogy valami bántja.

Erőltette, és mosolygó arccal lépett a szobába a szüleihez.

XVI.

Az öregúr azzal fogadta, hogy már két ízben kereste valaki.

— Kicsoda?

— Egy öreg oláh. A Rúzsa Sándor. Bizonyára ismered. Csősz a szőllőkben.

— Ó, hogyne! És mit akart?

— Nem mondta meg, hiába faggattam. Csak azt hajtogatta folyton, hogy nagyon fontos ügyben keres... De tán már jön is.

Csoszogó léptek hallatszottak a folyosóról és valamivel utóbb már be is köszöntött alázatos „buna szjárá"-val az öreg Rúzsa Sándor.

Töpörödött vén oláh volt, mindenki ismerte. Talán már száz éves, vagy ennél is több, senki sem tudta. Arcán ezer ránc. Kevés ősz haja zsírosan hátrafésülve. Vállán rongyos suba, testén darócruha, derekán széles tüsző, lábán bocskor.

— No mi kell, öreg? — állt eléje Pál.

— Csak az ifjú úrral van néhány szavam. Egyedül csak az ifjú úrral. Négyszemközt.

— Még az is?! Hát akkor gyerünk a magam szobájába!

Amint becsukódott mögöttük az ajtó, az öreg nyomban megszólalt — magyarul!

— Nagyon fontos ám, amit a tekintetes ifjú úrnak mondani akarok!

Pál majd hogy hanyatt nem esett a meglepetéstől.

— Hát te tudsz magyarul?
— Hiszen magyar vagyok!
— Te? Magyar?
— Az én!
— No öreg!... No öreg!... Mit is mondjak?... De hogyan, hogy nem tudtam ezt eddig?
— Nemigen tudta valaki is.
— Véka alá bírtad rejteni?
— Hát igen, instálom, úgy jött, hát igen. Hosszú sora van annak. De nem fontos, most más a fontos...
— De csak beszélj róla, ha hosszú is a sora. Csak mondj el mindent. Érdekel. Roppantul érdekel — biztatta Pál és benyomta az öreget egy karosszékbe, a szájába meg szivart dugott.

Az öregnek talán jólesett a kényelmes ülés a meleg szobában, talán hízelgett is neki a szíves marasztalás, de inkább lehet, hogy bevezetést akart keríteni ahhoz a jelzett fontos dologhoz, nem tért hát mindjárt a tárgyra, hanem eleget tett Pál kívánságának.

— Nem megy az olyan könnyen, sorjában elmondani mindent — kezdte. — Öreg ember vagyok már. Nemcsak a lábam mozog nehezen, de agyam is nehezen böki a szavakat a számba, hát azért mondom, hogy hosszú sora van annak. Mert hogy igen nagy ideje, amikor ez kezdődött, amióta Rúzsa Sándornak hívnak...

Az öreg gyors egymásutánban szippantott néhányat a szivarból, aztán kalandozó szertelenséggel szőtte tovább a szavát:

— Rúzsa Sándornak ismer mindenki, pedig ez csak a csúfnevem. Tán azért keresztelt el így a falu szája, mert rajtam száradt néhány csikó meg tinó ára, amikor itt letelepedtem, mivelhogy akkor még nagy híre volt szerte-széjjel mindenütt Rózsa Sándornak. De lehet, hogy talán azért, hogy megtudta valamelyik gézengúz, hogy igazán is volt közöm Rózsa Sándorhoz. Mert volt!... Most meg ha elpatkolok maholnap, hát oláh templomban szentelnek be és Rúzsa Sándorként könyvelnek el. Ki is tudná itt, hogy sok-sok évvel ezelőtt magyar tiszteletes úr keresztelt engem valahol a Tisza mentén? Ki is ösmerné itt az igaz nevem?... Pedig hát volt ám jóhangzású saját nevem valamikor! És volt saját házam is szép kis kerttel ott a Tisza partján. És volt darázsderekú, ringó csipőjű hites feleségem is. Fiatal gyerekasszony; magam is gyerekember. Áj, kívánatos egy menyecske volt, de beste lelke, ő volt az oka aztán mindennek!... Egyszer, hogy munkából hazavetődtem, hát csak úgy találom éppen összeölelkezve a földesúr fiával. Éppen. Az asszony nagyot sikít, az úrfi felugrik, én meg se szó, se beszéd, csak felkapok egy ottheverő baltát és sujtok. Az asszony megint nagyot sikolt, az úrfi összerogy és én látom, hogy szakad fejéből a vér. Az úrfi bizony már nem hagyta el az én portámat, de én bizony elhagyhattam a magam portáját... Éppen azon a környéken járt akkor Rózsa Sándor. Már akkor is megvolt a híre. Megkerestem. Szívesen fogadott; kellett neki a magamfajta hontalan kutya.

— Így lettem én szegénylegény... Egyszer aztán fura idők jöttek, azt mondták: háború! No, nem volt az olyan, mint ez itt nemrégiben. Ott hallszott akkor ágyúszó, meg jajveszékelés, ott égtek falvak, itt most nem volt semmi, éppen csak hogy kisírt szemű asszonyt láttam néha, ha hírt kapott, hogy már nem jön haza az ura, néha meg nevető szemű me-

nyecskét, ha hazajött a párja... Hát mondom: egyszer maga köré gyüjt bennünket a vezér, már hogy a Rózsa Sándor, hogy írást küldött neki a kormány, hogy teljes bűnbocsánat jár, ha elmegyünk a csatába a hazát védeni. Kaptunk az íráson. Voltunk, akik meg is úntuk már a cudar életet: hálni szalmakazal tövében, de hirtelen onnan is tovább, mert jön a hajdú, napokig nem enni főttet, állni és lesni esőben és fagyban. Mások meg tán arra gondoltak, hogy háborúban szabad a rablás. Tehát mentünk. Azt mondják, jól verekedtünk; néha a ráccal, néha az osztrákkal. Én bizony nem tudom. Néha eszeveszetten vágtattunk előre s olyankor azt kiabáltuk: „Hajrá! Győztünk!" Néha meg eszeveszetten szaladtunk visszafelé s olyankor nem kiabáltunk semmit, sőt nagyon is csöndesek voltunk . . .

— Hanem hát vége szakadt ennek is. Szertefoszlottunk, szerteoszlottunk. Én valahogyan idevetődtem ebbe a faluba. Az első éjszakára egy bogárszemű szép oláh lánynál felejtettem magamat. Floricának hívták. Azután úgy jött, hogy másnapra is nála felejtettem magam és harmadnapra is és mindigre is. Hová is mehettem volna még? Már pandurvilág járta akkor. Haza se térhettem, mert hát annak a kormánynak, amelyik bűnbocsánatot ígért, már nem volt se híre, se hamva, ellenben nekem már nemcsak gyilkolás volt a rovásomon, hanem az is, hogy „rebellis" voltam. Inkább itt maradtam. Florica az asszonyom lett, persze csak úgy balkézről, de hűséges, jó asszonyom volt vagy harminc évig, amíg meg nem halt. Oláh gunyát öltöttem és hamarosan megtanultam az oláh szót. Eleinte már óvatosságból sem beszéltem magyarul, később aztán meg is szoktam, hogy oláhul szóljak mindenkihez. Csak ha a városban jártam vásáron, beszéltem magyarul, meg ha valahol magamban maradtam; nem is feledtem azt el... Hanem, tekintetes úr, ha meg nem sérteném, instálom még egy olyan bagó irányában.

Pál szótlanul nyujtotta oda a kért szivart, türelmesen megvárta, amíg az tüzet fog és aztán figyelmesen hallgatta tovább az öreget:

— Bizony, sok ideje már ennek! Közben a becsületem is visszaszereztem. Immár tisztséget is viselek; csősz vagyok a szőllőkben. És lassan meg is öregedtem. Hanem hát ebben az én öreg testemben csak nem nyugszik ez az én öreg szívem. Hiába csitítgatom: ne bomolj, nem vagy már bohó! Vén vagy, akár jómagam! Ő csak azért is! Mostanság be-behajt ez a nyugtalanság a szőllőkből a faluba. Itt összebarátkoztam a zsandár urakkal. Együtt iszogatunk a korcsmában, én mesélgetek nekik szép régi betyárhistóriákat, ők örömest hallgatják, aztán ők mondanak nekem adomákat és én nagyokat kacagok. Így az ital, mese, nevetés közben jól összebarátkoztunk és én sok mindent megtudok tőlük... És hát ezért jöttem most is, hogy óvatosságra intsem a tekintetes ifjú urat.

— Óvatosságra? — képedt el Pál.

— Már hogy igen! Mert hogy úgy van az, hogy nem tudni, merről éri villámcsapás az embert, ha cudar időben szabadon jár-kél. Hát ezért, instálom. És megkövetem, ösmeri-e tekintetes ifjú úr a Miksics urat, aki fiskális volt Izabellafokon?

— Miksicset? Ismerem, bár alig egyszer-kétszer beszéltem vele. Miért kérded?

— Ő most nagy úr. De tán a zsandárok sem sokkal kisebb urak! Mert lám, még ő is levelezik velük. Meg is mutatták a levelet tegnap este. Lát-

tam. Sajátmaga írta. Az van benne, hogy állandóan figyeljék a tekintetes urat s az első alkalommal fogják le és vigyék a hadbírósághoz.

Most még inkább ámult Pál:

— Engem?... Hogy engem letartóztassanak??...

— Az van abban a levélben.

— De hát miért?... Miért?...

— Az nincs abban a levélben.

— De hát... hiszen... eh, nem is lehet az, nem követtem én el semmi bűnt... nem kell az ilyet nagyon komolyan venni! — nevetett Pál, nevetése azonban különösen, erőltetetten hangzott.

— No, no, az ember sohasem lehet eléggé óvatos! — motyogta a vén Rúzsa Sándor és szedelőzködött, hogy menjen. — Nem is jöttem én másért, csak éppen hogy ezért... És... és... ha meg nem sérteném a tekintetes ifjú urat, hát ritkán jutok hozzá... hát... megkérem alázatosan még egy olyan bagó irányában.

Pálnak átcikázott az agyán, hogy nem csupán játék-e az egész, valamilyen célzatos ravaszkodás? Ám ez csak egy röpke gondolat volt. Hiszen annyira meglepő volt Rúzsa hirtelen feltámadt magyarsága és beszédje is olyan meggyőző volt, hogy nem lehetett kételkednie a szavai őszinteségében.

Meleg kézszorítással búcsúzott az öregtől.

Erőltette a hányaveti jókedvet, de hiába. Le nem tagadhatta volna, hogy a különös figyelmeztetés nyomán gond férkőzött a lelkébe. Mert tudta ugyan, hogy még akaratlanul sem követett el semmi vétséget, de tisztában volt azzal is, hogy ha mindenképen le akarják tartóztatni, nem fognak sokat gondolkozni fölötte. Csupán a Miksics szerepét nem értette. Ennek az embernek mi baja van vele?...

Késő éjszakáig rágódott ezen. A lelkébe férkőzött gond sokáig ébren tartotta. Végre mégis elnyomta az álom s mire aludt rá egyet, reggelre elpárolgott belőle a gond. Ébredéskor nem is ez volt az első gondolatja, hanem az, hogy már két napja nem látta Liviát.

Amióta beköszöntött az esős időszak, majd meg a téli hideg, ritkábban találkoztak. Már nem sétálhattak órák hosszáig a fasorban. Pál erősen zsörtölődött is emiatt, ha valahol futólag mégis összehozta őket a kegyes sors. Livia végül is egy kacér biztatással csitította el ezt a zsörtölődést. Hogy hát hiszen semmi akadálya nincs az együttlétüknek, ha Pál eljön hozzájuk, de ne várja, hogy ő fusson utána, csak jöjjön, majd ő eligazítja, hogy ott is — egyedül lehessenek. Így történt aztán, hogy, először életében, meglátogatta a pópáékat. Szívszorongva lépte át a házuk küszöbét; a pópa már a régi időkben is közismert volt nagyoláh érzelmeiről és vad magyargyűlöletéről, okkal tartott tehát attól, hogy esetleg kellemetlen fogadtatásban lesz része és okkal félt attól is, hogy majd megszólják a magyarjai, ha észreveszik ezt a látogatását. Hanem hát a pópa kifogástalan udvariassággal, kitüntető kedvességgel fogadta, egyéb aggályait pedig hamar eloszlatta Livia egy-egy lopva adott csókja. Azután csakhamar talált újabb ürügyet egy újabb látogatáshoz s látogatásának megint csók volt a jutalma. És ezek a lopva adott-kapott csókok csalogatták, csábították máskor is mind gyakrabban. A pópáék mindig kitüntető figyelemmel fogadták és a családból soha senkitől nem hallott egyetlen megjegyzést sem, amelyből valamilyen követ-

keztetést lehetett volna vonni a magyar-oláh ellentétre. Ez végleg megnyugtatta; már nem félt a pletykától, már össze tudta egyeztetni a maga magyar lelki ügyével a maga oláh szív-ügyét...

— Megyek Liviához! — határozta el ma is.

Együttlétük ma is úgy telt, mint máskor. Most is megvolt az alkalom hozzá, hogy elcsattanjon néhány csók. És a csókok édes íze nyomtalanul elűzte belőle a tegnapi gond kesernyés ízét.

Felvidultan, dudorászva ment haza. De megtorpant, mikor belépett a szobába.

Két felfegyverzett csendőr várta ott.

— Készülődjék! Visszük Temesvárra a hadbírósághoz! — szólt rá ridegen, nyersen az egyik.

— De hát miért?...

— Azt majd megmondják ott.

— De én tudni akarom, hogy miért, mit vétettem?...

— Ne járjon annyit a szája, hanem készülődjék, egy-kettő! — rivallt most rá a másik csendőr és jelentősen csapta a puska tusát a padlóhoz.

Pál gépiesen tett néhány lépést és gépiesen vett aztán búcsút a szüleitől... egy kézcsók, egy könny... és ment.

Az utcáról még egyszer visszanézett a házra.

Az egyik ablakban ott látta az anyját rémült arccal, nedves szemekkel és imára kulcsolt kézzel. A másik ablaknál ott állt az apja, sápadtan, megtörten, jobb kezében görcsösen gyűrve egy zsebkendőt, a baljában marokra szorítva a pipaszárat.

XVII.

Az utcán meg-megálltak a járókelők és bámulva nézték a különös menetet: az úttest közepén egy úrias külsejű ember, bilincsbe verve, két fegyveres csendőr között.

Réthi Pál maga is különösen érezte magát ebben a helyzetben. Vajjon mit tart róla ez a sok ember, aki így látja vasraverve? Minden bizonnyal azt, hogy — rablógyilkos. Ő, rablógyilkos! Kacagnivaló! Vagy tán inkább sírnivaló? Lehet ezt a hiedelmet megcáfolni? De egyáltalán érdemes lenne-e cáfolni? Ugyan minek?! Jőjjön, aminek jönni kell! Menni kell a sors útján! És most két rossz-szagú oláh zsandár képviseli a sorsot, most azok közt kell menni. Az egyik előtte halad vállra tett fegyverrel, de a másik mögötte jön kézben tartott puskával. Hátán szinte érzi a szurony hegyét; ha most hirtelen hátraugranék, a szurony akaratlanul is keresztüldöfné. És milyen nevetséges lenne akkor annak a buta zsandárnak a megrőkönyödése! Csak kár, hogy éppen ő nem élvezhetné ezt a megrőkönyödött ostoba arcot, aki megengedte magának azt a kedvtelést, hogy keresztülszúrják!...

Lopva pillantott a járókelőkre, hogy nincs-e köztük ismerőse, mert azt mégis szégyelné, nagyon szégyelné, hogyha egy ismerőse látná meg ilyen helyzetben...

Ám alig pillantott oda, már fel is fedezett egyet. Püspökyt.

Ennek leesett az álla, amikor észrevette Réthit. Egy ideig bambán nézte-nézte, aztán lekapta a kalapját és mélyen megemelte.

A köszöntésben olyan sok tisztelet volt, hogy Réthi elcsodálkozott rajta. Hát ez az ember nem tartja őt közönséges rablógyilkosnak, vagy lótolvajnak, vagy ehhez hasonló valakinek, hanem még köszönti, még tiszteli?... És egyszerre észrevette, hogy mások is, egészen idegenek is köszöntik. És akkor észbekapott, hogy itt talán mégse holmi tucatbűntettről van szó, hanem olyasvalamiről, amiért sokan nem elítélik, hanem megbecsülik az embert. De hát miről? Miről?...

Ere is kapott feleletet csakhamar.

Egy utcafordulónál meg kellett állaniok egy lassan haladó teherkocsi előtt. Mások is álltak ott és köztük egy oláh tiszt is. Az oláh tisztnek kaján vigyorgásra torzult az arca, amint őt meglátta, és sokatjelentő gúnnyal szólt oda a csendőröknek:

— Á, megint egy példány azok közül az „apródok“ közül? Na, majd egy kis kényszermunka, börtön, vagy akasztófa, és majd elmegy a magyarok kedve az összeesküvésektől Nagyrománia ellen!

Tehát ennyit már tudott: valamilyen összeesküvéssel vádolják. Semmilyen köze nem volt ugyan semmilyen összeesküvéshez, de ez a tudat mégis megnyugtatta, sőt szinte büszkévé tette. Most már emelt fővel, egyenes derékkal haladt tova.

Már majdnem kiértek megint a városból, amikor bevezették egy rideg külsejű házba.

Csuklójáról leoldották a bilincset, egy katona kinyitott előtte egy ajtót, azon belökték.

Sötét kamrában volt.

Tapogatva tett néhány lépést. Valami keménybe botlott. Még néhány lépés és valami puhába botlott, érezhetően emberi testbe. És aztán megint egy emberi testben akadt meg és aztán megint.

— Ki vagy? — kérdezte egy hang.

— Réthi Pál.

— Ohó, bajtárs! Hozott Isten, vagy tán inkább az ördög! — kiáltott most egy másik hang. — Ide gyere, mellém!

Réthi a hang irányában botorkált. Egy kéz megfogta az övét és lehúzta egy lócára.

— Ki vagy? — kérdezte most ő.

— Várj, míg a szemed megszokja a homályt és láthatsz valamelyest, akkor majd megismersz.

Sokáig tartott, amíg annyira-amennyire ki bírta venni, hogy egy szűk kis zárkában van vagy harmincadmagával, ember ember hátán. Kíváncsian fordult a szomszédja felé. Azt is megismerte. A „Bánság“-nak volt az egyik munkatársa.

— Hát te is itt vagy? — csodálkozott rajta, hogy itt látja.

— Ugyanezt a lehetetlen kérdést intézhetném én is hozzád: itt vagy te is? Itt hát, való személyemben. Hol másutt?

— De hisz... érthetetlen... tegnapelőtt délben még ott beszélgettünk a szerkesztőségben.

— Igen, tegnapelőtt délben még ott dolgoztam és tegnapelőtt este már itt üdültem.

— De... hát hogyan? Miért?

— Tegnapelőtt este megtudta a Sziguranca, hogy van valami „apródok szövetsége“ nevű magyar titkos szervezet. Lelkes gyerekek

álltak össze benne, hogy, na persze, hogy majd fenntartsák a rendet egy esetleges bolsevizmus ellen, ha majd kikotródnak innen az oláhok. Tegnapelőtt este kipattant a dolog és ahány kopója van a Szigurancának, azt mind mozgósították: összeesküvés! minden magyar gyanus, aki él! Engem még aznap este lecsíptek, és másokat is. És mozgósítva az egész környék is. Nem te vagy itt az egyedüli vidéki.

— Hja!... így már értem: ez volt tehát az első alkalom.

— Az első alkalom?... Ezt meg én nem értem!

— Hát tudod, engem eleve figyelmeztettek, hogy le fognak kapcsolni. Valami Miksics úrnak van velem valami baja. Fene nagy úr! Államtitkár! Ennyit tudok róla, de hogy mi baja velem, azt már nem tudom. Elég az hozzá, hogy Miksics ráírt a csendőrökre, hogy az első alkalommal tartóztassanak le. Nos, éppen kapóra jöttek az „apródok", megvolt az alkalom. Hát jól van! De most aztán mi lesz?

— Erre a kérdésedre Mitru hadnagy úr fog majd felelni.

— Ki az a Mitru?

— Már vágyódol az ismeretsége után? Ne siess! Bármilyen későn ismered is meg, még mindig túl korán!

Elhallgattak.

A csend megfeküdte a kicsi helyiséget.

És ebbe a csendbe egyszerre utat tört magának valahonnan egy rémes jajdulás. Tompán hangzott, mert az élét felfogta a fal, mégis szörnyen idegborzongtató volt.

— Ime, a Mitru! — szólalt meg ekkor megint a Réthi szomszédja.

— Mit jelent ez? Mi ez? — rettent meg Réthi.

— Menü à la spanyol inkvizició, minden fogással.

Rettenve hallotta megint azt a tompa, de mégis borzongtató jajgatást. A zárkában is meg-megmozdult egy-egy ember, de kínosan nyöszörgött mindegyik, amint mozdult. A pokol volt ez! Igaza volt a szomszédjának: valóban az ördög hozta őt ide!...

Most kitárták az ajtót és szemet bántó fény váltotta fel a már megszokott homályt.

— Reti Pável! — kiáltott be rekedt hangon egy katona.

— No, Reti Pável! — ismétlődött a hívás.

És Réthi ment.

Egy rekkenően befűtött szobába vezették s ott egy tiszt elé lökték: ez volt a Mitru.

Mitru zsebrevágott kézzel tehénkedett egy szekrénynek. Gúnyosan vigyorgó szája szögletében egy szivar csüngött.

— Á, á, egy újabb apród! Friss kiadás! Nagyon örülök a szerencsének! — fogadta Réthit. — Mi a neve?

— Réthi Pál.

— Réthi... no persze, magyar. Fajmagyar, mi? Olyan, aki nagyon büszke a magyar virtusra. Hát majd meglátom, hogy van-e magyar virtus? Fenét van! Ha pedig van, hát én kiverem. Én kiverem! — és hirtelen rikoltva ordított rá: — Bevallani mindent! Te, te gazember, bevallani mindent, hogy mit tudsz!

— Mit, hogy mit tudok? — kérdezte bamba képpel Réthi.

— Hát tagadsz? Te! Tee! Hát nem tudod, hogy mit jelent nálam a tagadás?

Abban a pillanatban egy csattanást hallott Réthi és ennek a nyomán egy sikító kiáltást; itt már nem tompította el a hangot a fal, éles volt az és velőtrázó.

Ijedten fordult meg.

Két magafajta embert látott. Az egyiknek akkor vágott végig az arcán korbáccsal egy katona s a korbácsütés nyomán kiserkent a vére. A másik, őszhajú aggastyán, hátrakötött kézzel állt a vörösen izzó vaskályha előtt.

Mitru odaugrott a két emberhez.

— Látod, ez sem akar vallani! — ordította.

És megint csattant a korbács és megint kiserkent a vér az ütés nyomán. Aztán egy puskatus is döngött a mellén, hogy nyekkenve vágódott a falhoz, aki kapta.

Azután ahhoz az öregemberhez ugrott a hadnagy.

— És ez sem akar vallani. Ez sem! Már aggastyán, de azért ő is apród! — sivította és sajátmaga vágta öklével mellbe az öreget, hogy nekiesett a tüzes vaskályhának; tehát ezért kellett akkora rekkenő hőség a szobában!

Réthi nem bírta ki tovább. Egy lépést tett előre.

— De hadnagy úr!...

— Kuss! Kuss! Mars a sarokba! Mars! Várj a sorodra!

— De kérem...

— Kuss! Egy szót sem! Mert...

És Réthi ott látta a maga arca előtt táncolni a korbácsot és ott látta a maga melle előtt a puskatust. Elhallgatott.

Szemét behunyta, hogy ne lásson. De hallania kellett, hogy ismét és ismét csattan a korbács. És hallotta ismét és ismét döngeni a puskatust. És mindannyiszor hallotta azt az éles jajdulást is. És hallotta annak az aggastyánnak a fájdalmas nyöszörgését, ha nekilökték a tüzes vaskályhának és hallotta, hogy még mindig raknak fát a kályhába. És hallotta a hadnagy dühös szitkozódását, majd meg gúnyos nevetését... Rémítő volt!... Homlokát kiverte a veríték. Remegett egész testében. A pokoli hőségű szobában rázta a hideg... Rémes volt!... Hogy meddig tartott ez így, nem tudta, de sokáig, nagyon sokáig, rettenetesen sokáig... Végre azonban felhangzott a megváltó szó:

— Na, elég volt mára! — szólt Mitru, szivarra gyujtott és nevetve fordult Réthihez: — Hát tetszett? Hát fog vallani? Ajánlom, hogy valljon, mert... holnap maga kerül sorra!

Réthi bevánszorgott a cellába s kimerülten rogyott előbbi helyére, a lócára.

— Nos? — kérdezte a szomszédja.

— Holnap én kerülök sorra.

— Ha ugyan nem már ma éjszaka. Mert tegnapelőtt is, tegnap is úgy tapasztaltuk, hogy ezeknél azt jelenti a beígért holnap, hogy éjjel az álmából riasztják fel az embert... Romantika! A kisértetek órája! Satöbbi.

Réthi remegve gubbasztott a helyén.

— Nos? — kérdezte egy idő mulva megint a szomszédja.

— Rettenetes!... Rettenetes!...

— Úgy találod? Hja, mi most ismerjük meg azt a kultúrát, amelyik

elszakított bennünket a barbár Magyarországtól, hogy felemeljen a civilizáció magasabb régióiba!... Nézd azt az embert, aki ott a sarokban fetreng. Már háromszor dobták be ájultan a cellába. Én magam eddig még csak az ötvenkettedik botütésnél tartok. Kétszer huszonöt, kettő a ráadás. Kívánom Clémenceaunak!

Réthi kínzó fáradtságot érzett, mégsem mert aludni. Remegve gunnyasztott a helyén egész éjszaka. Hiszen talán már éjjel sorra veszik őt is!...

Rémítő lassan múlt az idő.

Voltak a társai közt olyanok, akiket teljesen kimerítettek a nappal izgalmai; ezek mélyen elaludtak, volt aki horkolt is és volt aki hangosan fel-feljajdult álmában is. A legtöbbje azonban szüntelenül izgett-mozgott, nyöszörgött, sóhajtozott; ezek is ébren töltötték az éjszakát, mint ő.

Pedig azon az éjszakán csakugyan nem hívtak ki senkit a zárkából. És reggel sem kezdődött olyan korán a „vallatás", mint az előttevaló két napon, ami fel is tünt sokuknak.

— Mi az? Máma nem kezdjük? — kérdezgették. — Tán belebotlott a Mitru egy szajhába és most még édesdeden alszik, vagy hát mi az oka?

Megvolt az oka.

XVIII.

Csakugyan úgy volt, hogy amikor Mitru este betért a kávéházba, ott összeakadt egy kis bukaresti nőcskével.

A nő bizonyos mértékben hisztérika volt és kéjelgett, hogy együtt lehet Mitruval, a „vérszomjas tigrissel", akiről hátborzongató részleteket suttognak városszerte, hogy miként vallatja a „magyar összeesküvőket". Mitrunak meg az csiklandozta a hiúságát, hogy milyen élvszomjasan csüggnek rajta a nő tágranyílt szemei, amelyek árnyasra festett keretükkel még nagyobbaknak tüntek fel fehérre mázolt apró madárarcában. Mohón nyelte az italt s pénztárcájával együtt a lelkét is feltárta a nő előtt:

— Irtóznak tőlem az emberek és akarom is, hogy irtózzanak! Rettegjen mindenki, aki elém kerül! Viharos éjszakákon az én nevemmel ijesszék az anyák a gyerekeiket! Félelmetesnek, rettentőnek, irtózatosnak ismerjen mindenki, mert... mert így jutok előbbre, így kerülök felül. Eddig mindig én voltam alul. Féltem a gyerekkori verekedésektől, mert mások erősebbek voltak nálam. Rettegtem az iskolától, mert mások tehetségesebbek voltak nálam. Irtóztam a háborútól, mert ott a hatalmas halál aratott és én ragaszkodtam az élethez. Társaim, akik résztvettek a harcokban, már mind fölöttem vannak. De most majd felülkerülök én! Föléje mindenkinek! Csak... csak kibogozhassam ennek a veszett összeesküvésnek a szálait, hogy rámutathassak: íme! Persze még tagadnak a vádlottak, a bitangok, de nekem meg kell tudnom mindent, meg... ha vér árán is... az ő vérük árán!...

— Igaz, hogy már meg is haltak ketten közülük? — kérdezte a nő.

— Na, annyira még nem vagyok velük. Arra ügyelek, hogy véletlenül se pusztuljon bele a verésbe valamelyikük, mert... mert hát az mégis kellemetlen lenne... nekem!...

— Pedig azt beszélik a városban!

A városban csakugyan azt beszélték, hogy ketten már meg is haltak a kínzások következtében, másokat kórházba kellett szállítani s így tovább. Mert Fáma őfensége mindig elefánttá növeszti a bolhát. És a fáma most szorgalmasan dolgozott. Amint megtörténtek az első letartóztatások, rögtön elterjedt a hirük mindenfelé. Aztán a rémes vallatásokról is kiszivárgott egy-egy részlet s ennek a híre is elterjedt rögtön, kiszínezve, még rémesebb keretek között. Mindenkiről tudott az egész város és az egész vidék, aki Mitru kezeügyébe került, ahogyan Réthi Pál elfogását is hamar megtudta mindenki a falujában is és a környéken is.

Mitrunak pedig éppen ez tetszett, hogy mindenfelé elterjedjen az ő híre is.

Mikor reggel, az éjszakai dőzsölés után kissé későn ébredve, bement a „hivatalába", akkor is erre az ő könnyen szerzett hírnevére gondolt. Ennek megfelelően mindjárt hozzá is akart fogni a további „munkához", éppen csak hogy egy szivart dugott előbb a szája szögletébe.

— Na, lássunk hozzá! — mondta.

Ámde mégsem láthatott mindjárt hozzá, mert előbb egy altiszt lépett eléje a jelentéssel:

— Egy nő akar a domnu szublokotenenttel beszélni.

— Egy nő??... Az a kérdés, hogy szép-e?

— Ájáj! — válaszolt az altiszt, hegyesre csucsorította a száját és jelentősen csettintett az ujjával.

— Hát akkor nosza hamar, hamar vezesd be!

Az altiszt kitárta az ajtót s a kitárt ajtón belépett a nő. Talpig feketében. De gyászruhájának kiáltó ellentéte volt ragyogó, üde szépsége.

Mitrunak kiesett a szájából a szivar.

— Áh! — köszönt halk elragadtatással.

— Ankay Ágnes vagyok — mutatkozott be a nő.

Mitru egy mély meghajlással előtte termett.

— Parancsoljon velem, kisasszony! Mitru hadnagy vagyok, illetve helyesebben: én vagyok a Mitru hadnagy. A Mitru! Mert most már így emlegetnek az emberek. Tehát parancsoljon. Mi a kívánsága? Rendelkezésére állok, kisasszony!

Ágnes nem tiltakozott ellene, hogy kisasszonynak szólítsák, sőt szinte jólesett neki. Kezén eltakarta a karikagyűrűt a keztyű és bizonyos előérzetből mutatkozott be a leánynevén is.

— Hadnagy úr, én egy nagy kéréssel jövök önhöz — kezdte. — Bizonyára sejti, hogy abban az ügyben, amelyben ön most... nyomoz. Tegnap elhoztak ide valakit, aki... aki nekem... igen-igen jó barátom. Én tudom, hogy ő nem vétkes semmiben. Kérem hadnagy úr, engedje őt szabadon.

— Hm... És ki az illető?

— Réthi Pál.

— Hm... Réthi?... Éppen most kerülne rá a sor...

— Könyörgöm, hadnagy úr!...

— Hm... hm... — kaján vigyorgással nézte Ágnest. — Mondja csak kisasszony, számolt maga minden körülménnyel, amikor elhatározta, hogy eljön ide könyörögni valakiért? Számolt egy ilyen közbenjárás minden körülményével?

— Milyen körülményekkel?... Nem értem önt, hadnagy úr!

— Nem ért, vagy nem akar érteni?... Hát hogyan? Eljön ide egy ritka szép nő a kéréssel, hogy engedjem szabadon a, mondjuk, az igenigen jó barátját. Kérelmének nincs semmi más támasza, csak a feltünő szépsége. Hát hogyan? Azt hiszi, hogy én érzéketlen vagyok, hogy fából vagyok, hogy egyszerűen átsiklom egy ilyen szépségen?

Ágnes elpirult.

— Nos? — faggatta Mitru. — Nem akar rátérni arra, amire gondolok? Tehát rátérek én magam: egy csók és Réthi szabad!

Ágnes arcát egy újabb bíborhullám öntötte el. Rábámult Mitrura, aztán egy lépést hátralépett.

— De hadnagy úr!...

— Ismétlem: egy csók és Réthit azonnal szabadlábra helyezem.

Ágnes szeméből kibuggyant a könny.

— Hát akkor... úgy inkább gyászolom majd Réthit is! Adjő! — köszönt és ment.

Mitru nevetett.

Felemelte a földről a leejtett szivart, bedugta a szája szögletébe és meggyujtotta. Aztán becsengette az altisztet s kiadta a parancsot:

— Tehát kezdhetjük!

— Az újat vezessem be, domnule szublokotenent?

— Az újat?... Nem, még nem Réthit. Előbb a másik kettővel akarok végezni.

Ágnes pedig sírva ment a kapuig. Ott nem bírta tovább. Lába úgy reszketett, hogy alig tudott megállni rajta. Szívét marcangolta, torkát fojtogatta a keserűség. Ilyen szégyen!... Egy ilyen gazember!... Hát már nincs jóérzés a világon?!...

Sírt.

De egyszerre, hirtelen felszikkadtak a könnyei. Rémülten fülelt.

A Mitru szobája felől egy tompa, de mégis rettentő jajdulást hallott. Aztán megint egyet. És ismét egyet.

Arcát halálos sápadtság lepte el.

Már nem gondolkozott, rohant vissza.

— A hadnagyhoz akarok! — szólt az útját álló altisztnek.

Várnia kellett, amíg bentről kivezetik a foglyokat. Nem sokáig, csak néhány percig, de ez a néhány perc egy örökkévalóságnak tünt fel neki.

— Hát mégis?! — fogadta Mitru.

Ágnes sápadtan állt előtte.

Mitru hozzá lépett és megfogta a kezét.

Ágnes megremegett, de állta. Remélte, hogy a hadnagyban mégis lesz némi lovagiasság és nem csókolja meg. Hanem aztán egyszerre mégis ott érezte az arcán ennek a meleg, nedves ajkát. Az undor megrázta egész testét.

Mitru visszahökkent.

— Na, kisasszony, én nem így gondoltam ezt! Én nem ilyen csókot gondoltam!... Ma reggel fagyott. Kevesebb fáradsággal letörhettem volna a ház ereszéről egy jégcsapot és arra illeszthettem volna az ajkam. Ez az „élvezetem" akkor is meglett volna és nem került volna áldozatomba. De hát mindegy! Én állom a szavamat! Mert én dzsentlmen

vagyok. Én legalább annak tartom magamat. Vagy maga talán nem tart annak?

Ágnes hallgatott.

— Na mindegy! Állom a szavamat: Réthi szabad! Óhajtja, hogy rögtön idehivassam őt?

— Nem, nem! Nem akarom, hogy lásson! — sikított már örömmel Ágnes és elfutott.

Mitru pedig bevezettette Réthit.

Ez katonásan állt eléje, a rettegéstől sápadt arccal, a virrasztástól beesett szemekkel, de emelt fővel.

— Nos, nemes apród úr? — kezdte a hadnagy. — Meggondolta a dolgot, fog vallani?

— Nincs mit vallanom!

— Nincs?... Hát nem fél az én vallatási módszeremtől?

Réthi összeszorította az ajkát, nem felelt.

— Nem? — kezdte újra a hadnagy. — Nincs mit vallania? Hát akkor... menjen a fenébe!

Réthi ott állt továbbra is.

— Nem érti? Menjen a fenébe! Maga szabad! — rivallt rá Mitru.

De Réthi továbbra is ott állt meglepetten, bambán. És Mitrunak eszébe ötlött valami, mikor ezt a meglepett, bamba arcot látta: miért ne dúlja fel ennek az embernek a lelkiállapotát? Ennyi bosszút megérdemel az a hideg, csóktalan csók!

— No ne higgye, hogy azért e kegy, mert talán rokonszenvezem magával. Nem. Csöppet sem. De nem ingyen osztom ezt a kegyet, bizony nem ingyen! Magáért közbenjárt nálam valaki. Érti? Közbenjárt valaki. Egy szép és szíves leány. Igen, egy nagyon szép és nagyon szíves leány...

— Egy leány?! — ismétlé Réthi; ő csak ennyit értett az egészből.

— Igen, egy leány.

És Mitrunak megint eszébe ötlött valami: miért ne tréfálja meg ezt az embert?!

— Egy nagyon szép leány. Szőke. Kékszemű.

— Szőke?! Kékszemű?! — ujjongott Réthi és minden idege egy nevet muzsikált: Livia!

Nagyot és mélyet lélekzett, amikor kiért a szabad levegőre. Most értette meg életében először igazán, hogy mit jelent ez a szó: szabadság. És mégsem tisztán a szabadságának örült, hanem sokkal inkább annak, hogy Livia szerezte vissza neki ezt a szabadságot.

Boldog örömmel csatangolt az utcákon. Nem törődött most semmivel, nem volt most más gondja, csak egy gondolatja: Livia! Ez a név muzsikált agyában, szívében: Livia!...

S amikor este hazaért Illefalvára, az első, akit meglátott az állomáson, Livia volt.

Ujjongva, szinte ölelésre tárt karokkal sietett hozzá, de nyomban lehűtötte lelkes örömét amannak a fagyos közönye.

— Hát maga már kiszabadult? — kérdezte, s ez volt minden.

Réthit bántotta a leány hidegsége, mert nem tudta, de nem is akarta azt megérteni, hogy miért színészkedik?! És hiába próbálta ezt a közönyt megtörni akkor is, amikor már együtt haladtak a faluba, nem sikerült neki. S ismét csak gyötörte, hogy miért színészkedik Livia?!

— Nézze, Livia. Hallgasson meg, kérem — vett végre erőt magán. — Én már hosszú ideje szeretem, imádom magát, kitartó tűzzel, mindig egyforma hévvel... és tudom, hogy szerelmem viszonzásra is talál... és most is csupa örömmel siettem haza, hálával telve a maga nagy szerelméért... és nem értem, maga annyira hideg...

— Én meg nem értem, hogy maga miért vegyült egy ilyen... egy ilyen... *magyar* izébe! — vágott a szavába Livia, a „magyar"-t olyan érthető gyűlölettel hangsúlyozva, hogy Pál ijedten állt meg és nézett fel rá.

Tekintete telve volt fájdalmas szemrehányással.

*

Ugyanakkor élesen csengett az illefalvai posta telefonja.

A postáskisasszony elhagyta az ablakot, ahonnan szokás szerint a vonat utasait nézte, és sietett a készülékhez.

— Halló!

— Kedves nagysád, ne haragudjék, de csak azt akarom tudni, hogy otthon van-e már Réthi Pál? — szólt hozzá valahonnan egy női hang.

— Most érkezett. Ebben a pillanatban ment el ablakunk előtt a pópáék Liviájával.

— Liviával? — halkult el kevéssé a hang, de aztán rögtön megint örömteljesen csendült: — Tehát szabadon van! Hála Istennek!

XIX.

A rideg tél felváltotta a pompázó tavasz, de a tavasz sem hozott a sivár bánat helyébe viduló örömet a magyaroknak.

Pedig még soha nem volt olyan bizakodó a hangulat, mint most. A „rossz hirek" mintha teljesen eltüntek volna és csak „jó hirek" keringtek mindenfelé. Kézről-kézre adták a meg nem szállt területről átcsempészett lapokat, amelyek mind csupa biztató idézeteket közöltek külföldi lapokból, és szájról-szájra adták egyes ántánt-tisztek kijelentéseit, amelyek szintén csak biztatót ígértek a mielőbbi felszabadulásról. És a megszállt területeken minden magyar várta ezt a felszabadulást; máról holnapra, éjszakáról reggelre, türelmetlenül, a végsőkig feszült idegekkel, — de biztosan!... Még soha nem volt olyan bizakodó a hangulat, mint most!

Réthi Pál természetesen teljesen ennek hangulatnak a hatása alatt állott. Már régen nem volt ilyen jókedvű és életvidám, mint ezen a tavaszon. Néha gyerekesen belekacagott a virágillatos levegőbe és széttárta karjait: ó, nemsokára hát megint szabad nyiltan is magyarnak lenni! Leírhatatlanul boldognak érezte magát. De... teljesen boldognak-e? Először meghökkent, amikor eszébe jutott ez a kérdés, mert Liviával különösképen volt hosszú ideig. Sokáig nem tudta elfelejteni, hogy milyen érthető gyűlölettel hangsúlyozta Livia a „magyar" szót akkor, amikor ő kiszabadult a Mitru karmai közül. És ez mindig valamilyen feszélyező idegenkedéssel töltötte el a leány iránt, valahányszor találkoztak. Pedig hát gyakran találkoztak azóta is és csókot is váltottak nemritkán és azóta sem hallott zokszót a maga magyar mivoltára sem Liviától, sem a hozzá-

tartozóitól. Igaz ugyan, hogy azóta kerültek is minden ilyen témát. És éppen azért nem is kísérelte meg azóta újból, hogy megköszönje a leánynak közbenjárását Mitrunál... De hát ez most úgyis mind a multé! Most már csak jókedvű és életvidám! És most csak vágyódik, kimondhatatlanul vágyódik Livia után! Mert most tavasz van!

Volt azonban még valaki, akit gyötörtek a tavaszi vágyak Livia után: Miksics.

Miksicsben sokáig forrtak a különböző tervek, hogy miként hódíthatná meg Liviát. Addig, amíg biztosnak vélte a sikert, mert azt hitte, hogy csak a kezét kell kinyujtania érte és már is az övé, addig csupán testi vágy volt az, ami Liviához vonzotta. De amiután az a csúfos kudarc érte, hogy félre nem érthetően mutatta ki megvetését és ezzel szinte elérhetelen távolságba szökkent előle a leány, azután már gyötrődő lelki vágyódás is járult forrongó testi vágyához. Álmotkergető sötét éjszakákon néha úgy búgott utána, mint a párjátvesztett gerle. S a vágyakozás csak még inkább tombolt benne most, hogy beköszöntött a tavasz; a kékre szinezett ég, az erdőborította hegyek, a virágtarkította mezők mind a buja szerelmet istenítették. Nappal a hivatalában összefolytak szeme előtt az akták betűi és Livia neve nevetett rája belőlük. Éjjel lázas-éberen hánkolódott ágyában, mert megint csak Liviáról mesélt az ablakon besusogó tavaszi szellő. Sokáig szőtte a terveket, hogy miként nyerhetne kielégülést szerelmi szomja, de elhatározáshoz nem tudott jutni. Egyszer aztán nem sokat gondolkozott, hanem vonatra ült és Izabellafokra utazott; legalább a közelében legyen Liviának, — hogy mi lesz tovább, majd elválik!

Szerencséje volt. Már másnap találkozott vele.

A Maros hidján sétált néhány tisztelőjével, amikor egyszerre csak maga előtt látta a leányt; a vasúti állomás felől jött, bizonyára akkor érkezett a falujából, talán hogy bevásároljon egyet és mást, vagy hogy látogatásokat tegyen.

— Livia! — kiáltott fel örömmel és rögtön faképnél hagyta kísérőit, hogy maga szegődjék kísérőnek.

Livia nagyon lagymatagon fogadta az örvendező üdvözlést, sőt kissé az ajkát is felbiggyesztette.

— Még mindig ez a gúnyos mosoly, Livia? Még mindig? — tört ki emiatt a keserűség belőle. — Hát már sohasem fog barátságosan rámnézni? Már nem lesz részem soha egy olyan pillantásában, mint akkor régen... emlékszik még mikor?... Azt a tekintetét üzöm, kergetem azóta is. Azért jöttem most is.

Livia csendesen haladt Miksics mellett. Arca nem mutatott semmi érdeklődést. Csak kelletlen kényszerűséggel hallgatta a férfit, mert éppen együtt mentek és hallania kellett, amiket beszél.

Ez pedig annál nagyobb keserűséggel, de annál nagyobb tűzzel folytatta:

— Amikor jöttem, reméltem, hogy azóta... eh, már látom, hogy hiába reménykedtem; maga még nem változott meg irányomban! Pedig... már nincs közénk ékelődött akadály, már nincs Rezsefy László. Nincs! Gondoskodtam róla, hogy ne legyen!

Livia megtorpant. Szeme rámeredt Miksicsre.

— Maga... gondoskodott erről?

Miksics megrémült, amikor akaratlanul így elárulta nagy titkát; félt, hogy ezzel talán örökre elveszítette Liviát. Végső elkeseredése azonban elszánttá tette. Lesz, ami lesz! Határozottan felelt a kérdésre:

— Én! Megölettem!

— Maga?... Megölette?...

Nézte-nézte bámulva Miksicset: hát mégsem Rezsefy volt az erősebb, hát mégis ennek az embernek volt nagyobb hatalma?

— Én! — vallotta ismét Miksics és sietve, hadarva beszélt tovább: — Amikor azon az estén ott maguknál megvetés ért Rezsefy miatt, dühös kívánkozással szomjaztam a bosszút. Mert ezt a szégyent nem hagyhattam annyiban! Éppen hozzám vetődött egy falujabeli ember, bizonyos Dumitru. Ő vállalta a dolgot. Sikerült neki. Igaz, hogy őmaga is belépatkolt ebbe a sikerbe, de bántam is én! Örültem, hogy Rezsefy már nincsen; most hát talán megint nekem áll a világ! Korán örültem. Csalódtam, amiként úgylátszik most is. Megtudtam, hogy ismét elém, közénk férkőzött valaki: Réthi Pál. Őt nem tartottam veszedelmes ellenfélnek. Gondoltam, egy intés elég lesz neki; lefogattam.

— Őt is maga fogatta el? — ámult Livia s még inkább csodálkozón meredt a szeme Miksicsre.

— Igen. Én.

— Maga?... Magának mindenhez van hatalma?...

— Mindenhez. Ilyenekhez is. Mert tudom, hogy aljasságok. De mindegy! Megutál miattuk? Most már azt sem bánom! Bevallottam: gyilkos vagyok! Jó. Ám megtudta azt is, hogy magáért lettem azzá. És magáért lettem tolvajjá is. Gyüjtöttem a rengeteg pénzt, csaltam, loptam; mind magának! Sok millióm van. Tönkrement emberek sírnak utánuk... Megvet?

Livia nem felelt, de olyan tekintettel nézett Miksicsre, amelyben éppenséggel nem volt megvetés.

És Miksics megértette ezt a tekintetet.

— Domnisoárá! Livia!... — turbékolt fel torkán forró gerjedelemmel a hang és megragadta a leány kezét.

— Most... hagyjon... hagyjon magamra... Olyan különös, annyi minden, amit mondott, egészen összekuszált... Hagyjon... Rendeznem kell gondolataimat... — könyörgött a leány.

Miksics már látta, hogy nyert ügye van, azonban okult a multon és nem erőltette mindjárt a hangos diadalt. Kalapját búcsuzáshoz emelte, tiszteletteljesen meghajolt, de már derült arccal és büszke öntudattal szólt még:

— Én ma délután visszautazom Kolozsvárra. Csak egyet kérek még magától, domnisoárá: gondolkozzék azokon, amiket mondtam, s hogyha úgy találja, hogy felém hajlik a szíve, értesítsen... és én jövök. Jövök, hogy odaadjam tekintéllyel körülvett nevemet, oda óriási vagyonomat, oda szerelmes szívemet az én Liviámnak!...

Liviát idegesen nyugtalanná tette ez a találkozás. Semmi türelme nem volt ahhoz, hogy továbbra is Izabellafokon maradjon.

El sem intézett mindent, amit tervbe vett, hanem az első vonattal már hazasietett Illefalvára.

Nyugalmat azonban otthon sem lelt. Egy ideig össze-vissza kódorgott a házban, majd meg bezárkózott a szobájába, de ott úgy érezte,

hogy a zárt levegő nyomja, kifutott hát a kertbe, a nagy diófa alatt letelepedett a padra, kezébe temette azarcát és gondolkozott.

Miért ne értesítené Miksicset? Miért ne írná meg neki, hogy jőjjön?! Tehetne-e okosabban mást? Hiszen csak három eset lehetséges: Miksics, vagy Réthi, vagy végső szükségben egy Popescu!... Popescu? Pfuj! Réthi már tisztára szerencse volt egy Popescu után. Hanem hát most íme, itt egy még nagyobb szerencse: Miksics! Elkergesse-e erővel magától a szerencsét?!... Szerelem? Ugyan! Hát nem egyre megy-e, hogy egyik férfinak a szivarszagú szája éri-e az ajkát, vagy a másiké, vagy egy harmadiké? Nem egyre megy-e, hogy Miksicsnek szüli-e a gyerekeket, avagy Réthinek? De ha már ez az asszony sorsa, hát miért ne válogasson közte, hogy Popescu csak kubaszivart szí, míg Réthi médéát, Miksics ellenben havannát?!... Tehát: Miksics! Államtitkár, tán még több is lesz. Mellette ő is duskálhat a hatalom gyönyöreiben, lábbal taposhat a csúszó-mászó hizelgőkön! És pénz! Sok millió!... A falusi pópa leánya karriert csinált!...

Egészen elmerült a gondolatokba.

Arra riadt fel, hogy Réthi Pál áll előtte.

Vida Péter.

(Folytatása következik.)

KÍNPADON.

(Háborús emlék 1915-ből.)

1915 április 4.

El nem tudom képzelni, mi baja lehet az asszonynak. Egyik napon bágyadtabb, mint a másikon. Fáj a feje, időnkint szédül, étvágya nincs és feltűnően szomorú. Hiszen igaza van, hogyne volna igaza!? Kinek is lehetne jókedve ma? Második éve tart már ez a szörnyű vérontás és mi, mi a hazán, létünkön kívül még másként is érdekelve vagyunk. Igen, a mi lelki szemeink, figyelmünk állandóan az északi csatatér felé van fordulva. Mindig egyirányba nézünk, mint a hajótörött, aki a száraz felől várja a mentőcsónakot. Vagy mint hajdan a halálraítélt keresztyének szeme a vadállatok ketrecére: úgy mered a mi szemünk is észak felé, mindig csak észak felé. Nincs óra, nincs perc, amikor gondolatunk oda ne fordulna, ott ne időzne, ahol a fiunk harcol az orosszal. Milyen hír jön onnan? Jó-e, vagy rossz?

Van okunk a szomorúságra, aggodalomra s nekem még se tetszik az asszony állapota. Immár huszonöt éve lakunk egy házban, élünk együtt jóban-rosszban, jól ismerem a feleségemet. Most más baja is van, nemcsak a bánat. Talán csak nem beteg?

Április 9.

Jól sejtettem: beteg az asszony. Öt nap óta állandóan láza van, amely esténkint nagyobb, mint napközben. Ma reggel aztán nem is engedtem az ágyból felkelni és elhivattam az orvost. Nem lehet az ilyesmivel tréfálni. Dolgos asszony nem fekszik le, ha nincs baja.

Az orvos sokáig kérdezősködött, fejét csóválta és lelkemre kötötte, hogy gondosan mérjem a lázat. Gyanus. Attól tartok, hogy tífusza van az asszonynak. Még csak ez hiányzik!

Április 11.

Kibetűztem a receptet: kalomel. Reszketett ujjaim közt a papír. Bizonyosan tífusz! Igaz, hogy az orvos azt mondja, hogy még nem tudja, mi a baj, de én már tudom, mit jelent az ilyen beszéd, mit jelent a minden estén emelkedő láz és a kalomel. Akármint van is, egy bizonyos: nagy betegség lesz és új aggodalmak előtt állunk.

Április 16.

Újra eltelt öt nap, az asszony erősen beteg. Nyugtalan, hánykolódik: nagyon rossz beteg, mint a legtöbb asszony. Fel akart kelni, nem tűri a takarót (pedig az idő még elég hűvös), nem akarja szedni az orvosságot. Hiába kérem, hiába szidom, alig bírok vele. Pedig az orvos azt mondta, jó hosszúnak ígérkezik ez a tífusz. De hát hol kaphatta? Istenem, csak nem akarod elvenni tőlem az én egyetlen, drága Vilmámat? Mi lesz akkor belőlem?

Április 18.

Egész éjjel nem aludtam. Úgy össze vagyok törve, hogy reszket a kezemben az orvosságos kanál és nem bírok állani a feleségem betegágya mellett.

Iszonyú dolog történt.

Tegnap délben levelet kaptam. Jó, hogy odakint bontottam fel. Be kell vallanom, egy kicsit megszédültem, mikor elolvastam. Kovács Zoltán tanító, fiam barátja írta Krakkóból a kórházból, hogy fiam — ó, én édes jó Istenem! immár a második fiam is — elesett.

— Őrjáraton voltunk a Dunajec mellett — írja Kovács — és az erdőből géppuskatűz ért bennünket. Miklóst mellbelőtték, én karlövést kaptam. Öten bírtunk az előrerohanó oroszok elől menekülni. Szegény Miklós ott maradt élettelenül. Nem lehetett a holttestét sem elhozni. Hősiesen harcolt mindhalálig. Bocsássák meg, hogy ilyet kell a szülőknek írnom, de kötelességem volt. Az Isten adjon erőt mindnyájoknak. Kiváló tisztelettel Kovács Zoltán tanító, szakaszvezető.

Nem is embernek való, amit szenvedek. Attól félek, nem bírom ki. Fájdalomtól megzavart lelkem előtt azonban annyi bizonyosnak látszik, hogy hallgatnom kell; az asszonynak nem mondhatom meg Miklós halálát, mert azzal bizonyosan megölöm. Viselnem kell ezt a borzasztó titkot, mintha tüzes vasat szorongatnék a markomban, mintha nem hagynák a mellembe döfött tőrt kihúzni. Mindegy; hallgatnom kell. Legalább is addig, míg az asszony jobban lesz. Hogyan mondjam meg egy halálos betegségben fetrengő asszonynak, hogy elesett a második fia is?

Istenem, amit rám mértél, több, mint amennyi egy embernek való! Adj lelki és testi erőt, másként összeroskadok és velem együtt ez a boldogtalan anya is elpusztul!

Április 20.

Talán legjobb a teljesen műveletlen embernek. Az ilyen nem is sejti a veszélyt, amelyben forog. Hát nem szörnyű nekem kibetűznöm a receptből, hogy az orvos végigpróbál minden tífuszellenes orvosságot? Hogy sorban rendeli a kalomelt, phenacetint, antipyrint? S azután megint elölről kezdi? Nagy lehet a baj, mikor az orvos ilyen habozva, bizonytalanul cserélgeti a gyógyszereket.

A láz még mindig emelkedik. Estéről-estére magasabb egy-két tizedfokkal. Tegnap elérte a negyvenet. Szent Isten, ezt már nem bírja ki, bele kell pusztulnia szegény asszonynak! Itt hagy ő is, érzem, tudom ... magam maradok ezen a világon! Ó, ezt nem érdemeltem.

Éjfélután két óráig virrasztottam a beteg mellett. Folyton félrebeszélt, de nem lehetett megérteni. Néha lebben el forró, kicserepesedett ajkáról a nevem: Imrém, Imrém! Majd a másik név: Miklós, fiam! De a legtöbbször csak félig érthető szók, mondattöredékek, gondolatfoszlányok.

Kettőtől reggel hatig aludtam ruhástul a díványon. A kimerültség teljesen legyőzött. A hideg költött fel, mert az ablakot állandóan nyitva tartjuk.

Április 24.

Tegnap a láz elérte a negyvenegy fokot. Drága betegem órákig nincs magánál. Hangosan, érthetően beszél:

— Miklós, jó kis fiam, add ide a... add ide a... térképet. Hol is járnak a bátyádék? Itt, ugye, itt? Nem, nem, ugye nem halt meg? Ugye él még Pista?

Elcsendesedik; nekem meg szívembe hasít a fájdalom. Azt hiszi szegény beteg, hogy Miklós még itthon van. Pedig azóta már...

Majd engem emleget:

— Imre, te is mégy? Ugye, te nem mégy el? Ne hagyjatok, ne hagyjatok egyedül!

Rövid szünet után felül az ágyban, kimutat az ablakon és rémülten kiált:

— Oroszok jönnek, betörtek az oroszok! Bujjatok el, Miklósom, Imrém, bujjatok el! — Aztán lehanyatlik, reszkető hangon suttog: — Szörnyű ez a háború, az anyák lelkéből táplálkozik. Nincs, nincs, menjetek! Meghalt, tudom, hogy mind a kettő halott. Látom a két fakeresztet; koporsó nincs... belökték a gödörbe, Istenem!...

És ezt egész nap hallgatni és tudni, hogy a betegnek milyen fájdalmasan, rettentően igaza van: mind a kettő halott, koporsó nincs, belökték a gödörbe, Istenem!...

Ha ilyenek a lázálmai ennek a szerencsétlen anyának, — milyen lesz az ébredése? Mi történik, ha jobban lesz és megtudja, amit annyiszor emleget: Mind a kettő halott, koporsó nincs, belökték a gödörbe... Borzasztó elgondolni, de talán jobb lenne ránézve, ha... ha sohasem ébredne fel. A mi életünk már úgyis el van rontva.

Április 30.

A beteg állapotában csak annyi a változás, hogy egyik este negyven, a másik este negyvenegy fok láza van. Nem enged ez az átkozott nagy láz, folytonos izgatottságban tartja az elgyöngült testet és látszólagos erőt ad neki. Szegény asszony szeme ragyog, arca piros, pedig — múljon csak el ez a nagy láz, hogy össze fog esni, törni, hogy legyengül majd.

De én magam is alig bírom már a lelki és testi gyötrelmeket. Több mint két hete nem mozdultam ki a házból, jóformán a szobából sem. Itt kínlódom éjjel-nappal szegény Vilmám ágya mellett és néha félóráig kell tartanom forró két kezét, hogy ki ne ugorjék az ágyból. A fiai után akar rohanni. Különösen Miklóst hívja szüntelen. (Hívhatod már szegény anya!)

Ma már harmincadika van. Tizennyolc napja mult el, hogy megjött a Miklós halála híre — és én még nem tudattam a menyasszonyával! Isten bocsássa meg vétkemet, de annyi bajom van, olyan aggodalomban élek, hogy nem lehet rajta csodálkozni.

Ma elküldöm a levelet. Szegény Erzsike, micsoda napja lesz! És még csak el se jöhet. Mihozzánk senki se járhat, ki vagyunk rekesztve az egészséges emberek közül.

Eh! meggondoltam a dolgot, mégse küldöm el Erzsikének a levelet. Ráér megtudni később is a szerencsétlenséget. Majd én magam mondom el neki.

Május 6.

Micsoda idő! Virágos, meleg, dalos tavasz! Miklósról semmi újabb hír nem érkezett, pedig a lapok a nagy győzelmekről írnak, a hivatalos jelentés a harmadik orosz vonal áttöréséről és több, mint harmincezer

fogolyról beszél. Ó, ha az én édes, jó fiam ezt megérhette volna, milyen lelkesülten írná, hogy: úgy kergetjük a muszkát, mint az agár a nyulat! Azóta már seregeink átrobogtak azon a területen, ahol szegény jó fiam hű szíve pihen. Micsoda kimondhatatlan öröm dagasztaná az én lelkemet győzelmünk fölött, ha Pista meg Miklós... ha Miklós is... Két szép, jó fiú, két áldott gyermek! A haza nagy áldozatot kívánt mitőlünk...

Vilma jobban van. Láza tegnap már leszállt harminckilenc fokra, ma meg harmincnyolc és néhány tized. Pár nap mulva eltűnik a rettegett láz. De mi lesz aztán?

Május 9.

Tegnap óta nincs láz.

Most látszik csak, mivé lett szegény asszony! Letört, lefogyott. Eddig a láz tartotta benne a csalóka erőt, festette pirosra az arcát. Most olyan gyenge, hogy én ültetem fel az ágyban és ha körül nem raknám párnával, eldülne szegény.

Folyton a fiáról kérdezősködik. Mikor írt, mit írt, merre járnak? És én vérző szívvel, halálra sebzett lélekkel hazudok, csak hazudok. Egyszer-másszor rajta kap valamin, mert nem tudok következetesen, ügyesen hazudni. Úgy látszik, nem jó az emlékezőtehetségem.

A kérdések mindig sürgetőbbek, kínosabbak. Jó, hogy a ragályos betegség miatt senki sem jöhet hozzánk, legalább nem árulják el, hogy Miklós...

Ma délelőtt az udvaron tanácskoztam az orvossal, hogy mit csináljak. Megmondjam-e a szörnyű valót, mert nem bírok tovább titkolódzni, hazudni? De az orvos megtiltotta. Az asszony olyan gyenge, annyira kimerült, hogy végzetes lehetne ránézve. A terhet magamnak kell elviselni.

Május 11.

Tegnap óta valami különös, érthetetlen izgalom kerítette hatalmába az asszonyt. Reszket, borzong, fázik, majd meg izzad, felhevül, vértolulások gyötrik. Az orvos szokatlannak, megfoghatatlannak mondja ezt a tünetet. Lelki baj, nem testi.

— Imrém — liheg az asszony —, ugye, Miklós is elesett, csak te nem akarod megmondani? Én érzem, én tudom, hogy ő is... ugye? Hetinél több, amióta tart ez a győzelmes előnyomulás; minden percben száz halál leselkedik rá. Tudom, hogy neki is vége van; nem látom soha többet! Nincs már egy fiam se! — és zokog keservesen, lesoványodott, agyongyötört teste vonaglik az ágyon.

Szörnyű ezt nézni, hallgatni napról-napra. Három hete már, amióta kínpadra van feszítve a lelkem és együtt gyötrődöm ezzel a kifosztott, megrabolt anyával én is, kifosztott, megrabolt, szerencsétlen apa. Ó, a háború itthon is rettentő!

Május 14.

Nem lehet tovább kibírni. Lelkierőm is megtörött immár, nemcsak a testi.

Szegény Vilmám izgalma már a tébolyodás határát érinti. Valami csodálatos lelkiállapotban él. Szüntelen azzal gyötör, mondjam meg neki az igazat, mert ő látja, tudja, hogy titkolok előtte valamit. Hiába igyekszem nevetni, vidám arcot ölteni, tréfálódni: nem hisz. Mindig ezt hajtja:

— Titkolódzol; mondd meg, bármi történt is, mert ez a bizonytalanság megöl, nem bírom ki tovább. Nem bánom, ha belepusztulok is, csak

mondd meg. Jobb is lenne nekem már meghalni, nem élet az életem. Sohasem leszek többet egészséges.

És ez folyton így megy és hiába biztatom, nem hisz, nem tud hinni. Meg kell neki mondanom. Holnap meg is fogom mondani.

Még mindig nem szóltam. Május 15.

Még az elhatározás is nehéz volt, hát a végrehajtás!

Elnézem ezt a lesoványodott, elgyengült, sápadt asszonyt, ezt az elgyötört anyát, amint testi gyengeség és lelki szenvedéstől, szörnyű aggodalmaktól kínoztatva fetreng ágyán! És én ennek a szerencsétlen teremtésnek, ennek az áldott, gyermekeit imádó, jó anyának mondjam meg, hogy immár a második szép, okos, szerető fia vérzett el a csatatéren? (Még ma is borzadok, ha arra a jelenetre gondolok, mikor szegény Pista elestét megtudta.) Ide jöjjön az a diplomata, vagy véresszájú népbolondító, aki háborút akar és — mondja meg ő az anyának, hogy nincsen immár egy fia sem! Ide jöjjön és mondja meg ő maga, hogy meghalt a második is! Nézzék meg ezek a nagy férfiak ezt a halvány kísértetet, ezt az anyát; nézzék meg azt a másik halvány kísértetet, a menyasszonyt és nyujtsanak ők kárpótlást, adják vissza az anyának a gyermeket, a menyasszonynak a vőlegényt. Gyógyítsanak meg két megtört szívet, támasszák fel két élet meghalt boldogságát, holtravált örömét! Végül itt vagyok én is, az apa. Letörve, legázolva.

De holnap mégis megmondom az asszonynak. Sokat kibír az ember szíve.

Május 16.

Felséges tavaszi este! Tündöklő holdvilág fényében halványezüst csillagocskák fürdenek. Csend és béke honol a ház és város körül.

Micsoda nap volt ez, Istenem! Hogy' kezdődött és hogyan végződött!

Nyugtalan, álmatlan éjszaka után gonosz reggelre virradtunk. A feleségem izgatottsága, lelki-testi nyugtalansága olyan fokra hágott, hogy azt hittem, az elméje zavarodik meg. Görcsösen zokogott, időnkint sikoltozott. Hol kiverte a hőség, hol meg úgy vacogott a foga, mintha hideg rázná. Arca vonaglott, teste meg-megrándult.

Követelte, hogy mutassam meg Miklós legutolsó levelét; hogy mondjam meg az igazat, ne titkolózzam, ha meghalt. Hogy neki úgyis mindegy. Ha titkolódzom, a bizonytalanság okvetlenül megöli; ha elesett Miklós, akkor lehet, hogy kibírja.

Iszonyú volt ez. — Megmondjam? Rettentően féltem, hogy vagy azonnal meghal, vagy megtébolyodik. Ez a megviselt lélek, elgyötört, végleg elgyengült test nem bírja ki a rettenetes valót.

Tíz óra felé kissé lecsillapult. Szemét lecsukta, arcán néha-néha könnyű remegés futott át. Azt hittem, elszenderedik. Csendesen járkálni kezdtem ágya előtt, de lopva figyeltem. Észrevettem, hogy szeme szögletéből folyton kísér, vizsgál, nem látná-e meg rajtam, mit gondolok. Ki akarta találni a gondolatomat.

Nem, ez nem mehet így tovább. Meg fogom mondani. A vége úgyis csak az lesz. Örökké úgy sem lehet tikolózni, előbb-utóbb be kell vallani. Így biztosan belepusztulunk, amúgy talán kibírjuk.

Legyen meg.

Sápadtan, jegedt arccal, hirtelen megálltam az asszony ágya előtt. Azonnal kinyitotta a szemét. Nem aludt egy pillanatig sem. Rám

meredt. Halvány ajkai szétváltak. Arca olyan volt, mint a síremlék hideg márványköve. Sejtette, tudta, mi következik.

A sors felemelte a pallost, s a mi nyomorult emberi lelkünk halálos szorongással várta a csapást... Mindjárt lecsap.

— Vilmácskám! — kezdtem nyöszörgő hangon és leroskadtam ágya szélére — édes kis feleségem, ugye igyekszel minél előbb meggyógyulni? Ugye elhiszed, hogy én nagyon szeretlek és kíntól vérzik a szívem, ha meg kellene téged szomorítanom. Látod, most a fronton nagy harc folyik, szakadatlan előrenyomulnak. A sebesülés könnyen megy.

Merőn néztem az asszonyt, ő is merőn nézett rám. Megrémült lelke kiült a szemébe, ajka megmozdult. Mondani akart valamit, de hang nem jött ki a torkán. Én holtraváltan folytattam:

— Állandó rohamok, támadások. Miklós, tudod, bátor katona, mindig elől jár. Ő is kaphatott sebet...

Elhallgattam, a lélekzetem is elakadt. Feleségem arca ónszínűvé vált, kezemet görcsösen szorította jéghideg ujja.

— Vilmám, egyetlenem, ő súlyosan megsebesült, meglehet, hogy...

Hirtelen újra elhallgattam. Nem mertem tovább mondani. Az asszony szeme lezárult, keze szorítása elgyengült.

Kívülről valami zaj hallatszott. Aztán elsietett kopogás, az ajtó feltárult és egy felkötött karú katona lép be rajta.

Magas, sápadt, szakállas fiatalember. Rámered a szemem, elibe rohanok és torkomon vad kiáltás préselődik ki:

— Miklós!

Feleségem felriad.

— Miklós! — sikolt élesen és ájulva hanyatlik vissza.

Ölelkezünk, az ájulthoz rohanunk. Élesztgetjük.

Magához tér, újra ölelkezünk mind a hárman.

Eleresztjük egymást. Újra egymásnak esünk. Sírni, zokogni kezdünk. Ezer érzés, gondolat tépi, szaggatja lelkünket. Végre levegőhöz, majd szóhoz jutok:

— Hát te élsz, nem estél el? Ó, Istenem! Miért nem írtál? Mi történt veled?

— Miklós, édes egyetlenem, Miklós! — tördeli az anya.

— Írtam a kórházból, apám. Biztosan nem kapták meg.

— Kovács azt írta, elestél — mondom.

— Járőrharcban két lövést kaptam; egyiket a karomba, másikat a mellembe. Sebesülten fogságba estem, de négy nappal utóbb a mieink előnyomulása miatt az oroszok egy tábori kórházban hagytak. Így kerültem vissza. Nincs más bajom, csak gyenge vagyok és a bal karom hosszú időre béna lesz.

— Fiam, édes fiam, Miklós! — rebegjük össze-vissza és tapogatjuk, símogatjuk, ölelgetjük a sápadt katonát.

Vad öröm lepi meg szívünket. Él, él az egyik fiúnk, megmaradt az egyik fiúnk!

Kevés idő mulva jön a menyasszony. Beesik az ajtón, egymás karjába hullnak és boldogok, boldogok. Mind a négyen azok vagyunk.

Földi sorsunk, hogy ekkora boldogságot csak olyan rettentő szenvedés árán lehet megvásárolni, mint amilyent a mi szegény emberi szívünk állott ki.

Jókay Lajos.

PHRYNÉ.

Tikkasztó nyári nap volt, az ég vakító kéken verődött vissza a mozdulatlan víztükörben; a magas, sötét ciprusokat nem borzolgatta az üdítő szellő, méhdöngés és légyzümmögés hallatszott be a rhododendron-bokrok között az oszlopos csarnokba.

— Hagyjuk abba mester — szólalt meg halkan Phryné —, nagyon ellankasztott a meleg.

A mester nyugtalan, lázas szeme tétován rebbent meg.

— Csak még egy kicsit légy türelemmel, lásd, épp ez, a nyakad kissé fáradt tartása az igazi, ez az, ami nekem kell!

Phryné megadó mosollyal bólintott, aztán merengve nézett ki a kertbe a karcsú oszlopok között. Ezernyi virágfej bódultan remegett, a fűszálak éles kék árnyéka rávetődött a kavicsos útra, tarka pillangósereg csapongott a pázsit fölött. A leány bágyadtan figyelte a rhododendron piros kelyhében tolongó méheket. Az egyik most nagy, tétova ívben átröpült a csarnok oszlopai közt, hangja, mint távoli szélmalom zúgása hangzott. A néma csendben csak Praxitelés fehér chitonja villant meg, kezének gyors mozdulatai közben. Szemöldeit kissé összehúzta; egészen belemélyedt munkájába, csak ritkán emelte rá tekintetét a leány szép nyakára. Így telt el jó idő. Most valami halk zörejre neszelt fel — az oszlop mellett félig lecsúszva, lankadt karokkal, megtört tekintettel, sápadtan térdelt Phryné. Praxitelés riadtan eszmélt... odaugrott:

— Mi bajod, lánykám, szólj, Zeusra kérlek, nézz reám!

Phryné szempillája megrebbent, aztán megint merev lett arca. A férfi most karjába kapta a szépséges tehetetlen testet s a lektikára fektette. A fullasztó hőség ellenére könnyű borzongás futott végig a leány testén. Praxitelés egy puha takarót terített rá, felemelte lankadtan lógó kezét, melléje ült s aggódva leste arcát.

Percek teltek el. A leány arcába lassankint visszatért az élet színe, megmozdult és nagy sötét szemét rávetette Praxitelésre s elmosolyodott. A férfi még mindig dermedten nézte.

— Sajnálom, hogy megijesztettelek, mester, de oly nagy volt a hőség, úgy elbágyasztott, te pedig annyira belemélyedtél a munkába, hogy nem mertelek megzavarni, egyszerre csak éreztem, hogy tagjaimat ólmos hidegség járja át s minden elsötétül a szemem előtt.

Praxitelés búsan rázta meg fejét.

— Zeusra mondom, leánykám, nagyon megijesztettél, de megérdemeltem a leckét; hogy azonban téged is kiengeszteljelek, kárpótlásul válassz egyet szobraim közül.

Phryné szeme boldogan villant meg, könnyed mozdulattal dobta le

magáról a takarót s kacagva ugrott fel. A mester megkönnyebbülten nézett rá.

— Nos, melyiket?

Phryné elkomolyodott, tünődve jártatta végig szemét a termen. Az oszlopok között elszórtan álltak a pompás szobrok: ott jobbra az egyik oszlop árnyéka rárajzolódott a szépséges Demeter arcára s még búsabbá tette fájdalmas mosolyát; mellette aranyzománccal vonta be a napfény a fenséges Hermes daliás alakját, kissé távolabb a rhododendronbokrok mellett állt a kajánarcú Silénos, aztán a karcsú, ifjú Eros s legelől — még nedvesen — legújabb alkotása, a tökéletes szépségű Aphrodite.

Phryné tétován jártatta szemét egyik mesterműről a másikra. Melyiket válassza, melyiket? Melyik ezek közül a legértékesebb, a legtökéletesebb? Agya lázasan dolgozott, emlékezetének legapróbb redőjét is végigkutatta, hátha egy elejtett szóból, megjegyzésből, egy elégedett pillantásból ítélni tudna. De semmi, semmi sem jutott eszébe.

— Nézd, mester, most még zúg kissé a fejem, engedd meg, hogy gondolkozzam igéreteden pár napig.

Phrynét éjtszaka sem hagyta nyugodni a gondolat; álmatlanul hánykolódott fekhelyén, de reggelre készen volt a terv.

Alkonyatkor, hogy vége volt a napi munkának, Praxitelés kiment a tengerpartra. A gyűrűző víz felületére égő tűzkígyókat rajzolt a lenyugvó nap, loccsanva ütődött a partnak az apró, habos hullámtaréj. Néha-néha könnyű szellő suhant át a ciprusok közt s fűszeres illatot sodort maga előtt. Végtelen nyugalom, béke ömlött el az egész mindenségen; Praxitelés álmodozó mozdulattal ejtett bele a vízbe apró kavicsokat, megelégedett mosoly vibrált ajka körül: semmire sem vágyott, csak nagyon, igazán nagyon tudott örülni a vízcsobogásnak, a cirógató napsugárnak. Behúnyta szemét s tágult tüdővel szívta magába a pompás illatot. Most gyors léptek neszét hallotta. Bágyadtan nyitotta ki szemét s hátra nézett. Phryné jött sietve.

— Mester — kiáltotta izgatottan —, mester, siess, a szomszéd ház ég, már a te lakodra is átcsaptak a lángok!

Praxitelés ijedten ugrott fel.

— Ó, haragvó Hephaistos, hát egész életem minden fáradságos munkáját, verítékes eredményét egy mozdulattal meg akarod semmisíteni? Siessünk, Phryné, legalább Silenost és Erost mentsük meg!

És futásnak eredt. Chitonját messze mögötte lobogtatta a szél, lába alatt csikorgott a kavics. A leány is vele futott, de léptei lassan elernyedtek, melle zihált, arcára a szorongás érzése rajzolódott.

— Mester — lihegte —, mester, várj meg, nem bírok úgy futni, ne siess, te, te, hisz'...

Praxitelés megtorpant s kérdőn nézett a leányra. Phryné megállt előtte s bűnbánóan hajtotta le fejét:

— Bocsáss meg, kérlek — tördelte sápadtan —, hogy megijesztettelek, házadnak semmi baja, de hiába törtem a fejem, hogy melyiket válasszam; azért eszeltem ki e cselt, hogy megtudjam, melyiket félted a legjobban, melyiket értékeled magad is legtöbbre.

Praxitelés szeme haragosan villant meg, de az örökké művészit kereső lelke most is meglátta a szépet. Mert a leány így, könyörgő szemmel, zavart mosolyával, bűntudatosan, megtörten, maga volt a meg-

testesült Szépség s a következő pillanatban megenyhült, átszellemült mosollyal megfogta a leány remegő kezét s így szólt:

— A Szépség s a Művészet mámorában elkövetett bűnt, a Szépség s a Művészet nevében meg kell bocsátanom. Nos, melyiket akarod hát?

— Erost — suttogta Phryné boldogan odasímulva.

— Legyen — szólt Praxitelés inkább önmagához —, hisz' neki is van némi köze a dologhoz.

Szentmihályi Valéria.

NÉZLEK.

Nyakadra egy-egy fénysugár
Ráhull, mint régi, drága ékszer.
Szép. S a szépség e villanása
Egyesül a nagy fény-egésszel.

Igy álmodtalak öntudatlan
S mi jó az álmot ujralelni . . .
Mosolygasz; ó, örök mosoly ez;
Igy álmodott meg Botticelli.

A szépség egy-egy villanása. — —
Harmatszomjún fölissza lelkem. — —
Ne mozdulj. Igy, ha egyre nézlek,
Érzem, benned magamra leltem.

Jakab Géza.

A MAI FRANCIA LÉLEK.

A francia nép legegyénibb lelki sajátosságát Taine óta általában a *racionalizmusban* látják. Úgy vélik, hogy a francia szellemet mindenekfelett a világos megértésre törekvés jellemzi, az észszerűnek keresése, melynél fogva minden tudattartalmat világos és szabatos fogalmakban iparkodik feloldani. Hivatkoznak a francia filozófia racionalisztikus jellegére; már a kora középkorban Abaelard azáltal vált úttörővé, hogy belevitte a dialektikát a dogmatikába. Descartes reformja is alapjában a kételynek oly fokú kifejlesztésében áll, mely végül csak azt fogadja el igaznak, ami teljesen világos és szabatos fogalmakban fejezhető ki; rámutatnak az enciklopédisták hasonló törekvéseire. Negatíve támogatja a felfogást a francia szellem kevés érzéke az irracionális tartalmak s általában az emberi szellem azon megnyilvánulásaival szemben, melyek az ész által nem kifürkészhető élményekben gyökereznek. Evvel hozzák kapcsolatba Shakespeare csekély sikerét a francia közönség előtt, valamint a francia ember képtelenségét, hogy idegen népek lelkivilágába beleéljemagát. Ez magyarázza meg, hogy Goethét is csak kevéssé érti meg a gall nép: a nagy német bölcs Urphaenomenonja, melynek rejtelmes harmóniája alapja világnézetének, csak kevés visszhangra talál annál a nemzetnél, mely a német idealizmus rendszereit is sokkal kevésbbé tudja méltatni, mint pl. az angol. Összefüggésbe hozzák e racionalizmussal a francia nép született forradalmiságát, melynél fogva valamely világosan átgondolt programmot rögtön és minden átmenet nélkül át akar vinni a valóságba, nem látván az emberi lélek irracionális részéből fakadó akadályait ennek. Ebből vezetik le végül, hogy a francia nép minden időben a felvilágosodás, az új eszmék s a bátor kezdeményezés előharcosa volt. Racionalizmusa épp arra teszi hivatottá, hogy küzdjön, szenvedjen és vérezzen az emberiség haladásáért.

Mindez igaz, azonban mégsem a teljes igazság. A racionalizmus kifejlődése valamely népnél ugyanis már *okozat* s ha nem akarunk magunk is a racionalisztikus történetmagyarázat egyoldalúságába esni, magát a racionalizmust sem tarthatjuk végső lélektani adottságnak. A világos fogalmakra való törekvés már csak *eszköze* egy mélyebben fekvő tendenciának.

Mi ez a mélyebb törekvés? Mindenekelőtt arra kell ügyelnünk, hogy a világos fogalmakra való törekvés mindig *felelet* valamely föltett kérdésre. Racionalistává tehát csak az lesz, aki folyton *kérdez*, ennek előfeltétele pedig a szüntelen érdeklődés, melynek legkezdetlegesebb formája a *kíváncsiság*. Az kérdez folyton s törekszik világos feleletet adni e kérdésekre, aki soha nem éri be azzal, amit tud és soha sincs megelégedve a megértés azon fokával, mellyel rendelkezik. De a kíváncsiság sem alapvető jellegű tünemény, hanem ugyancsak eszköze egy még mélyebben rejlő alaptörekvésnek. Az ember elsősorban azért érdeklődik minden iránt, mert *aggódik*.

mert biztosítottnak kívánja magát tudni minden, reánézve káros eshetőséggel szemben. A primitív érdeklődés az *önfenntartás* eszköze. Amaz egyetemes fejlődési törvény értelmében, hogy később öncéllá válhat az, ami eleinte csak eszköz volt, kifejlődhet természetesen az *önző* érdeklődésből az *önzetlen*, önfeledt érdeklődés is, midőn is a kíváncsiság *tudásvággyá*, az igazság öncélú szomjúhozásává válik — de kezdőfokon csak oly lény kíváncsi, mely különösen nagy súlyt helyez fennmaradására és biztonságára, mert csak az ily lény keres gyors és világos feleletet a felmerülő nyugtalanító kérdésekre. A francia léleknek is kétségtelenül egyik alapvonása ez a szokatlanul erős létbenmaradási és érvényesülési törekvés, egy sajátos önzés és hangsúlyozás, melyből úgy racionalizmusa, mint hiúsága, veleszületett nyugtalansága csakúgy, mint lelkiéletének ingatagsága egyaránt magyarázható. *Goethe* ezt úgy fejezte ki, hogy a „francia kultúra megszünteti a nyugodt műveltséget".

E lappangó, örök aggódás oka annak, hogy egy nép sem oly fogékony a kétely iránt, mint épp a francia. Abaelard dialektikája, Descartes szkepszise a francia szellemnek valóban legsajátosabb termékei. De a kétely is csak eszköz a önfenntartás biztosítására: kémlőszer, mellyel a bizonyosság veszedelmes hézagai kinyomozhatók. Amióta jobban ismerjük a két nagy bölcselőt, jól tudjuk, hogy úgy Abaelard, mint Descartes a vallási hitet akarták védeni tervszerű kételkedésükkel, tehát a lelki megnyugvást keresték örökös kérdezgetésükkel. Ez a körülmény fejti meg ama látszólagos ellenmondást, hogy a francia lélek szkeptikus hajlamai ellenére erősen dogmatikus hajlamú: abszolút hite van abban, amit helyesnek tart. Különben nem lehetne forradalmár és újító.

De a francia lélek magyarázatában azért sem állapodhatunk meg a racionalizmusnál, mert van egy vonás e szellemben, mely attól teljesen idegen: ez erős érzékisége s ennek folyományaképen a külsőségek, a pompa szeretete. A francia alapjában délvidéki nép, mely szeret az utcán élni, az utcára rakja ki árúit s télen is lehetőleg a szabad ég alatt tartózkodik. A latin népek egyetemes jellege nyilvánul meg ebben s teszi a franciát a veleszületett ízlésnél és könnyedségnél fogva különösen a női öltözködés az etikett, a szertartások mesterévé. Ez nem racionalisztikus vonás, de viszont a racionalizmusnak oly korlátja, mely nem az érzelmi élet mélységéből fakad — hanem a *cselekvésből* származik. És itt érünk a gall szellem egy újabb jellegzetes alapvonásához.

A francia erősen cselekvő nép, kinél gondolat és tett között nincs hézag. Ezért is született forradalmár: rögtön és kíméletlenül iparkodik megvalósítani azt, amit helyesnek ítél. Az angol és a német is cselekvő nép, de lényegesen más értelemben, mint a francia. A germán cselekvés szeret kipróbált utakon haladni, tehát praktikus, azaz megfontolt. A francia ellenben a töretlen utakat kedveli, gyakran meggondolatlan és robbantó hatású. A német és az angol tipikus cselekvése hosszas megfontolásból eredő szívós akarat eredménye: a gall cselekvés inkább ötletből születik meg s több benne a merészség, mint a bátorság. Ez teszi a francia cselekvést olyanná, mely látszólag rövidlátásból ered, holott ezt a magyarázatot a francia nép ragyogó intelligenciája sem engedi meg: értelme sohasem vak, ellenben az indulat és az elfogultság időnkint kikapcsolja azt. Ez fejti meg ama látszólagos ellenmondást, mely a francia fölényes értelem s egy bizonyos korlátoltság és vakság között áll fenn, melyet a gall szellem

elfogulatlan megfigyelője lépten-nyomon észrevesz. A germán a mély érzelem, a francia az indulat embere — oly mozzanat, mely csak a lélektanilag iskolázatlan előtt paradox. Valójában indulatosság és igazi, mély érzelem, valamint indulatosság és igazi szenvedély is kizárják egymást. A francia lélek ez impulzivitása, mely az érzelmi világ szegénységével párosul — a mai Franciaország vezető köreiben leplezetlenebbül nyilvánul meg s ez ország politikai tényked ésében is szabadabban érvényesül, mint az „ancien regime" arisztokratikus, tehát fegyelmezettebb uralkodó osztályában.

E kísérletünk, hogy a francia szellem jellegzetes vonásait néhány gyökérből levezessük, minden tökéletlensége ellenére is *egy* feltűnő jelenséget mindenesetre meg tud magyarázni, mely egyedül a Taine által adott jellemzésből megfejthetetlen. Ez Bergson filozófiájának megszületése és sikere a mai Franciaország szellemi légkörében. Bár Henri Bergson nem francia eredetű, de teljesen gallicizálódott s amaz élénk visszhang, melyet sajátos bölcselete Franciaországban keltett, elég tanúbizonyság arra, hogy oly húrokat pendített meg, melyek iránt a modern gall szellem fogékony.

Bergson filozófiája első tekintetre a teljes irracionalizmus képét mutatja, tehát látszólag a legélesebb ellentétben áll a jellegzetes francia racionalizmussal. Lényege az a tanítás, hogy az értelmünk által kialakított fogalmak alpján nem ismerhetjük meg a valóságot, mert merev fogalmi rendszerünk inkább meghamisítja, semmint visszaadja a realitást. Az igazi megismerés abban áll, hogy óvatos és metsző kritikával kiküszöböljük a valóság tudatából e meghamisító „platonikus" formákat, mert hiszen „nincsenek dolgok, amelyek keletkeztek, csak dolgok, amelyek keletkeznek; nincsenek állapotok, amelyek megmaradnak, csak állapotok, amelyek változnak". A valóságot a maga eleven, plasztikus ezerszínűségében eltorzítják a merev egyetemességek s a „platonizmus" előítélete, hogy a realitást nehány elvont formulával megragadhatjuk, útját állotta minden igazi filozófia megszületésének. E fogalmi állványokat el kell távolítanunk s akkor az így megtisztított megismerés „tiszta szemléletté" (intuition pure) válik, mely mintegy megérezteti velünk a valóság legbensőbb mibenlétét, mely folytonos teremtődés, lendületes fejlődés — „évolution créatrice": egy nagy kibontakozó folyamként tárul fel bámuló szemeink előtt. Ez új felismerés alapján revizió alá kell vennünk minden eddigi bölcselkedést és minden tudományt.

Bár e sorok célja nem lehet az, hogy bírálat tárgyává tegyük e sok mélységgel és szellemmel felépített tanítást, mégis meg kell állapítanunk, hogy Bergson álláspontja korántsincs oly ellentétben Platon tanításával, mint a nagy francia bölcselő és hívei gondolják. Hiszen Platon maga is azt tanítja, hogy igazi megismerést csak a dolgok örök ideáinak *közvetlen szemlélete* ad; e megállapítása különösen későbbi tanítványainál, a neoplatonikusoknál fejlődött tovább: Plotinos éppúgy mint Bergson, a dialektika által meg nem hamisított, „leegyszerűsített" megismerést keresi, mert csak ez adja az igazság közvetlen, boldogító élményét. Ennek a platói tanításnak késő, keresztény gyümölcse a középkori gondolkodók „visio beatá"-ja, melyben a középkori áhitat meglátta az élet koronáját. De Bergson akarata ellenére abban is Platon tanítványa marad, hogy ő sem nélkülözheti az általa visszautasított „egyetemes fogalmakat", sőt maga is bőven él ilyenekkel. A „fejlődés", „változás", „lendület", „adottság" stb. szintén

egyetemes fogalmak — világos tanúbizonyságául annak, hogy fogalmi struktura nélkül nincs megismerés. Európában Bergson bölcselete a racionalizmust épp a racionalizmus fegyvereivel iparkodik legyőzni s így nem áll elentétben a francia szellem ama törekvésével, hogy fínoman árnyalt fogalmakkal akarja a valóságot megragadni.

Ám más tekintetben is Bergson bölcselete önkéntelenül is beleilleszkedik a francia mentalitásba. Ezt az a körülmény mutatja, hogy bölcselőnknél *nem az érzelem* a gátja annak, hogy a világot átértsük, hanem a *cselekvés* észbelátással nem felbontható impulzusa az, ami ennek útját állja. Az „intuition pure" valójában nem passzív magatartás, de lendület, „élan vital"; — tehát akció. A világ nem azért siklik ki fogalmi hálózatunkból, mert az ész mellett az érzelem is tényezője a megismerésnek — ez alapjában germán gondolat volna, mellyel német és angol bölcselőknél gyakran találkozunk —, de mert a valóság maga is törekvés s ezt a többletet az ész egymaga sohasem érheti meg. Ebből a szempontból is Bergson bölcselete a francia szellemmel mélységes harmóniában van: csak a cselekvés az, mely a tiszta ész megértésének gátat vet. Ezért is hiányzik a francia lélekből a germánt annyira jellemző messzeségbevágyó sóvárgás — a lefordíthatalan „Sehnsucht" —, melyről Goethe oly találóan mondja, hogy „Verschwindet im Thun und Handeln". A mai francia is szereti Goethet, bár igazában sohasem fogja megérteni. A francia sajtó a világháború óta gyakran idézi azt a mondását, hogy a németek egyenként derék emberek, de összeségük nem az. Ám a germán szellemóriás ama másik tételét már hiába keressük a lapok szellemes elmefuttatásaiban, mely szerint ami a nő az emberek között, az a francia a népek körében. Pedig mélységes igazság, hogy a gall szellem az életnek azt a formáját képviseli, mely látszólagos racionalizmusa mellett alapjában impulzív, nyugtalan s *egymagában* nem tudja lelkének harmóniáját megtalálni. Ebből fakad minden gyöngesége, de nagysága is. Valójában inkább fermentuma, semmint vezetője az emberiség szellemi életének.

Pauler Ákos.

CHLOÉ KACAG.

Hegyoldalon, hol barna bükkök állnak,
S zöldelve fut rajtok az iszalag,
Hétágú sípomon dalt furulyázom:
Előttem áll Chloé, s kacag, kacag.

— Hallod, Chloé? — a dal tenéked áldoz
S rigófütty trilláz távolról bele,
Perzsel a nap, épp delelőre áll most;
De égetőbb szemed tekintete.

— Hallod, Chloé? — repkény szeretnék lenni,
Mely átköríti dús selyemhajad,
Vagy gránátalma, mit mohón leszedni
Tán megkívánna bíborajakad.

Chloé, szeretlek minden sóhajommal;
Belőlük néked egy-egy dal fakad;
Szeretsz Chloé? — . . . két hókarját kitárta
Balga Chloé, és csak kacag, kacag . . .

Jakab Géza.

TIBIKE MESÉL NAGYAPÓNAK.

A két nyárfaóriás most is feszes vigyázz-állásban őrizte a park bejáratát. Mint egyenes vonallá merevedett szigorúság hasítottak bele a kék levegőégbe. Hatvanöt éve állnak itt, hatvanöt éve tisztelegnek meg nem rokkanó derékkal, sőt mind büszkébb keménységgel arra felfelé. Kinek? A szikrázó napfénynek, a sápadozó holdnak, vagy talán a csillagok vibráló, lila világának? És a puha ezüstszőrözet selymével bederezett fiatal hajtásaik ott fenn a csúcson mint égbe kívánkozó eleven vágyakozások törnek mind magasabbra — hatvanöt év óta minden májusban egyforma fiatalsággal, egyformán diadalmas erővel...

Ti nem tudjátok, hogy a fák holtukig nőnek, hogy a fáknak csak ifjúságuk van, minden tavasszal kifeszülő, duzzadó, újra született ifjúságuk...

Ha nőni már nem tudnak, akkor meghalnak...

A nyárfák tehát most is állottak és őrködtek. Messze elláttak; a parkon túli dombtetőkre is. A nap már leferdült a nyugati égbolton; szeptember vége volt, de még melegen tűzött. A nyárfák árnyékcsúcsai pedig, mint két megfoghatatlan, fekete tőrhegy, kúsztak fel a kastély falán. Mintha az ablakokat keresték volna, hogy rajtuk behatolva, ott benn szíven szúrhassák a lihegő emberi életet. Lassan, de iszonyú következetességgel nyujtózkodtak mind messzebbre és egyúttal mind közelebb a célhoz. Mint a halál...

A fák a parkban hallgattak. Északról tülkölés búgott ide, de csak úgy, mint tünékeny hallucináció. Két kuszált ruházatú veréb tollpihén civakodott az udvar kavicsán. A kastély széles ámbitusán öreg karosszék üresen merengett a rég elmult időkön. Még mindig izmos, kemény karjait szélesre kitárta. Nagyon várt valakit. Előtte vörhenyeges karéjba kuporodva feküdt a Kutya. Egy ideig mozdulatlanul, aztán mind sűrűbben tekintgetve fel: nem jön-e, akinek már itt kellene lenni.

A fekete árnyéktőrök beszúrtak a kastély ablakain és ebben a pillanatban, mintha csak előlük menekülne, megjelent az ajtóban Nagyapó. A Kutya felkapta a fejét, testén öreges reszketés vonaglott végig és reves csontjai mint rekedt nyöszörgések csikorogtak meg. Savószínű szempárján bágyadt fényfoszlány villant át egy pillanatra, aztán megint elnyelte a szomorú szürkeség, mint a nyirkos, novemberi köd a belészürönköző halódó napsugarat.

A Kutya észrevette, hogy baj van. Nagyapó öt percet késett és hogy az ámbitus korlátjának peremébe kapaszkodva tapog el a karosszékig. Eddig mindig a maga lábán járt.

Nagyapó leült a székbe. A Kutya kissé megnyugodva várta most már azokat az eseményeket, amelyek ilyenkor következni szoktak. Számtalanszor nézte már végig. Pontosan tudta még a sorrendet is.

Nagyapó először is szétnyitja mellén a köpenyt, melynek szabását elfelejtették már a mai szabók. Bajos lenne — ha elszakad — helyébe

ilyent csináltatni. Erre azonban úgy sem lesz már szükség... Aztán kigombolja a kabátot is. Szereti, ha behorpadt melléhez hozzáférkőzhetik a napsugár, melynek csodás gyógyító erőt tulajdonított.

— A nap melegéből kell ellopogatni olyankor, midőn itt belül kialvóban van már az élet tüze — szokta volt kesernyés mosollyal mondogatni.

Akkor előveszi turbán-kupakos, művészi kéz alkotta pipáját, melyet egyik őse zsákmányolt Üzbég basától Lendva ostrománál. Kirakja a tűzkőt és a taplót az asztalra. Végül előkerül a cifra-cafrangos dohányzacskó is. Egyik rég elföldelt ihász ajándékozta meg vele esküvője alkalmával, mikor négy hófehér mén röpítette a tündérszép Pereszteghy Ilkát a régi Tuboly-portára. Azóta — huszonnégy éve már — ő is ott pihen a park északi sarkában három ciklámen-bokor alatt.

Mindezek az emlékek, mint kedveseink hazajáró kísértetei, ott libegtek-lebegtek Nagyapó körül, valahányszor pipagyujtásra készülődött. Néha abba is hagyta egy pillanatra a készülődést és ráfeledkezett az árnyékokra, melyek mintha maguk után csalogatták volna a karosszékből...

De aztán mégis csak meg kellett még tömni a pipát. Olyan ütemesen, mintha vezényszóra tette volna, vagy mintha a pipatömésnek is megvolna a maga ritmusa...

A Kutya pedig szemmel kísér minden mozdulatot és úgy látszik, mintha számlálná a nyomkodásokat...

Mikor aztán kivan a kellő szám, a tűzszerszámokat veszi szemügyre. Fektéből lassan lábra áll, mert most következik e közösen eltöltött délutánok legnagyobb gyönyörűsége: a csiholás. Nagyapó sokáig sercegeti a kőből a szikrákat: hadd teljék gyönyörűsége a Kutyának benne. Hiszen ő meg azon gyönyörködik, hogy a Kutya mily emberies csoda-áhitattal figyeli a görbe ívben pattogó szikrákat, melyek sötét semmiséggé lobbannak szét. Hogyan keletkeznek a szikrák és hová lesznek: ez volt a Kutya életének legtitokzatosabb problémája, melyre semmikép sem talált feleletet. Azért is nézte mindig ilyen tiszteletteljes félelemmel Nagyapónak ezt a műveletét.

A kutyafilozófia nagy problémái is csak addig nem vesztik el érdekességüket, míg problémák maradnak...

Mikor aztán Nagyapó látta, hogy pipájának füstkarikái kellő mértékre felkövéredtek, intett a Kutyának, hogy menjen közelebb. A Kutya erre egészen Nagyapó elé állt, állát térdére fektette és figyelve tekintett fel rá. Nagyapó pedig jobbjával simogatni kezdte a fejét, míg baljával a pipát kezelte.

És aztán elkezdtek beszélgetni. Nagyapó meg a Kutya. Halkan és komolyan beszéltek, miként az öreg emberek szoktak. Mit beszéltek? Kettőjük titka maradt. Nagyapó meghagyta, hogy ilyenkor senki se zavarja őket. Valószínűleg régi vadászhistóriákról emlékeztek, melyeknek ők ketten voltak a hősei. Nagyapó vitte a szót. A Kutya szemével és halk, tagolt hangokkal felelgetett...

Mindez így szokott történni — máskor.

Most azonban nem nyitotta ki ruháját Nagyapó, pedig a nap még erőteljesen sütött az ámbitusra. Ellenkezőleg: összebb húzta a mellén. S a pipát se vette elő. Csak nézett mereven el a nyárfák felé, a parkon túlra, ahol a szelid vonalú dombsor szikrázva égett a napsütésben. Olyan-

formán, mintha feleletet várna valami kérdésre onnan túlról, nagyon messziről...

A Kutyát ez a szokatlan viselkedés egészen kihozta sodrából. Vén csontjait meghazudtolva ugrott talpra, felszegte fejét és most már határozott magyarázatot kért. Nagyapó azonban — ezúttal először — nem méltatta figyelemre. Sőt amikor az állát térdéhez dörzsölve megsürgette a feleletet — kelletlenül tolta el magától. A Kutya éppen fájdalmas szemrehányásra készült, amikor Tibike, Nagyapó legkisebbik unokája, szökdelve röppent ki az ámbitusra és egyenesen Nagyapó ölébe viharzott.

Tibike tegnap délelőtt egy mesét hallott a tanító nénitől, aki a Muraközből menekült a Zala-melléki dombsor alján meghunyászkodó kis faluba. A tanító néni igen sok szép mesét tud, de amit tegnap mondott, az mindegyiknél szebb, úgy, hogy magának is könnybelábbadt tőle a szeme, mire a végére ért...

Ez a mese nagyon kikívánkozott Tibikéből. Elhatározta, hogy mihelyt hazatér az iskolából, elmondja Nagyapónak. Eddig mindig Nagyapó mesélt neki, most ő fog Nagyapónak mesélni. Nagyszerű dolog lesz az! Büszkén és komolyan jött ki az iskolából. Az izgatottság lágy pírt vert ki az arcán.

Itthon már az ebédnél hozzá akart kezdeni, de a nagyok nem hallgattak rá. Édesapja a kukoricatörésről és az őszi búzavetésről beszélt, az édesanyja haragos volt, mert a szakácsné három befőttesüveget durrantott szét vigyázatlanul. Bár a befőttes-témára hegyezni kezdte a fülét, de azért igen rossz néven vette, hogy mindenféle unalmas és haszontalan dolgok kerülnek szóba, mikor neki sokkal fontosabb mondanivalója van. Csak Nagyapó vetett feléje egy biztató pillantást. Benne bízott. Nagyapó bizonyára meg fogja hallgatni.

És tegnap délután csakugyan el is mondta neki a mese első részét. De mire a végére ért volna, a nap leszállt a park fái mögé. Az ámbitus árnyékba borult és Nagyapó bevonult csendes sarokszobájába. Úgy egyeztek meg, hogy Tibike ma délután folytatja a mesét.

Csak négy órakor kellett volna jönnie, de már háromkor az ámbituson termett. Nagyapó ma igen szótlan és szomorú volt az ebédnél. Úgy gondolta, hogy neki most meg kell vigasztalnia Nagyapót.

A gyermekek néha többet éreznek, mint amennyit mi tudunk.

Különben is tegnap óta sok fontos esemény történt. Pajthay Feri ma reggel sietségében őszibarack helyett rózsakrumplit vitt tízóraira az iskolába. Hát az Öveges Peti, a keményöklű kanászgyerek, milyen furcsán írta a p-betűt! Legrosszabbul azonban mégis Angyal Rózsi járt, aki rádöntötte a tintát az ábécés-könyvére és most az úr, ír, rí és a többi komoly szó elmerült a tinta Fekete-tengerében. Angyal Rózsi most már sohasem tanulhat meg olvasni. Mi lesz szegénykéből. Talán haza sem mer menni, hanem örökre elbujdosik... Hazajövet pedig Klincsek Sanyival találkozott, aki gyönyörű sárgarigót vitt a markában. Úgy csillogott a tolla, mintha aranyból és fénylő acélból lett volna. A bátyja fogta a határszéli fenyvesben. Milyen boldog is lehet ez a Klincsek Sanyi! Csak ne szorongatná annyira markában a madarat...

És még igen sok más nevezetes dolog is történt, melyek most mind ott kavarogtak Tibike agyában és erőnek-erejével kiigyekeztek belőle egymás hegyin-hátán, mint a skatulya szűk résén az elzárt cserebogarak...

Mindezeket pedig el kell mondania Nagyapónak — mert Nagyapó szomorú...

De nem mert belekezdeni. Nagyapónak egyetlen tekintete ajkára fagyasztotta a szót. Igen különösen nézett rá. Megdöbbent tőle. Csaknem reszketve kérdezte:

— Nagyapó, eljöttem hozzád. Mit csinálsz? — És nagy, dióbarna szemeit felemelte Nagyapó pátriarcha arcára.

Mást valami közönyös, kitérő szóval utasított volna el Nagyapó, de Tibikének, annak a reárebbent két gyermekszemnek felelni kellett. Az ámbituson lágyan szétcsendülő kérdés a szeretetnek ama csodás melódiájával zengett feléje, melyben angyali szárnycsapások halk zenéjét sejtjük.

— Hűvös van odabenn. Fáztam... Kijöttem melegedni a napra. A vén ember hamar fázik... mindig fázik... — mondta lassan és komolyan Nagyapó, mintha nagyokhoz beszélne.

Ez a válasz azonban nem elégítette ki Tibikét. Hiszen még mindig nyárias meleg volt. Aztán meg ő azt akarta valójában tudni, hogy Nagyapó miért szomorú. Most megint eszébe jutottak a délelőtti nagy események. Ha elmondaná őket, Nagyapó bizonyára felvidulna... De nem tudta, hogyan kezdjen hozzá. Aztán Nagyapónak egy nehéz sóhajtása a bátorságát is elvette ettől. Mégis csak legkönnyebb lesz, ha a tegnapi mesét folytatja. Átkarolta Nagyapó térdét és a gyermeki kedvesség utánozhatatlan stílusában szólt:

— Nagyapó, mondjam-e tovább a mesét „Tündérország pusztulásáról"?

Nagyapó megint csak elnézett a túlsó dombok felé. Mintha segítségért kiabáltak volna azok ide. Aztán nem is Tibikének, hanem csak úgy a semmiségbe szólt:

— Mondd!

Tibike tehát letelepedett Nagyapó lábszőnyegére. Ezt a szőnyeget valaha a Kutya öregapja hordta az oldalán, aki még akkor fejezte be a maga kutya-életét, amikor még Nagyapó eljárt a megyebálokra. Azóta ebből az életből, melynek bizonyára éppúgy megvolt a maga értelme és jelentősége, mint Napoleonénak, csak ez a kopott bőr maradt meg. Most erre kuporodva szokta várni Nagyapót a Kutya, az unoka...

Tibike fontoskodó, komoly arcot öltött. A Kutya a szőnyeg sarkára ült; hol Nagyapóra, hol Tibikére nézett. Fakó szemeiben valami lappangó aggodalom bujkált. Figyelni kezdett.

És Tibike folytatta a mesét:

—... egyszer aztán a „Rontók országának" alattomos kémei beférkőztek Tündérországba. Ijedős, gyáva, de ravasz emberek voltak. Sok népen uralkodtak, mert volt egy különös varázsszerük, amellyel a legjózanabb embereket is el tudták bódítani úgy, hogy azok bódult álmukban azt cselekedték, amit nekik parancsoltak... Így tettek Tündérország őseivel is. Magukkal nyittatták ki saját országuk kapuit... és a rontók hadserege beözönlött Tündérországba...

Nagyapó megrezzent. Öklével energikus gesztust tett előre, mintha valami láthatatlanul közeledő veszedelmet akarna elhárítani.

...és a rontóknak, mint a sátánoknak, kénköves lángjai felgyúltak az országban...

— És Jellasich átlépte a Drávát... A Mura zúgott. A harangot félreverték... Tizennyolc évvel mentem meghalni...

Nagyapó reszketni kezdett. Az udvaron, a park fái fölött, a túlsó dombtetőkön menetelő hadsorokká elevenedtek a régi emlékek...

— Mit beszélsz, Nagyapó? — kérdezte körülnézve Tibike. De Nagyapó nem adott magyarázatot. Folytatta hát a mesét.

...Tűz, vér, pusztulás öntötte el a földet...

— De Kossuth kibontotta a zászlót és az üde, harsogó háromszínek a hegyeken és halmokon úgy lobogtak, mint kiröppent izzó remények...

Nagyapó izgatott lett. Tibike csak félve merte megjegyezni:

— Nem értelek, Nagyapó!...

Csodálkozva és megdöbbenve nézett fel rá. A Kutya felemelte a fejét. Az ámbituson síró szellő csapott át. Nagyapó felugrott a székből.

— Mindenünnen jöttek, illirek, rácok és oláhok... Nem látod? Nézd, ott... ott jönnek, a rablóösztön kiül az arcukra!...

Egyik kezével Tibikét ragadta karon, a másikkal a túlsó dombsorra mutatott, mely mögött a Mura gordonkázza bús dalait. A szeptembervégi nap világa mint szétömlő, lágy fényözön hullt a vidékre. A nyárfák levelei reszketve csillogtak a verőfényben. A szellők hátán az őszi ökörnyál ezüst pókhálói úsztak át a park fái fölött.

Ott túlnan valóban emberi alakok mozogtak egy nagytetejű, földbesüppedt, vén ház körül.

Abban a házban született Nagyapó és előtte még igen sokan a gyürkefai és tubolyházi Tubolyok nemzetségéből...

Azok az emberek abból a házból jöttek ki. Mások ugyanakkor abba a házba mentek be. Vállukon meg-megvillant valami. Szurony...

Szerb határőrség váltotta fel egymást...

A vén Tuboly-ház már túlesett a trianoni szerb határon...

Nagyapó hátralökte a karosszéket és egy gyors lépést tett előre. Tibike riadtan ugrott fel. A Kutya talpra pattant és parancsváróan függesztette szemét urára. A gyermek csaknem sírva kérdezte:

— Elmégy, Nagyapó? Nem tetszik a mesém?

Nagyapó azonban nem ment el. Mély hörgés szakadt fel melléből, mely úgy pattogott, sikoltott a torkán, mint mikor a vén fának gyökereit vagdossák el... Aztán visszahullt a székbe. Feje lekókadt. Szelid patriarcha-arca rettentővé torzult egy pillanatra, de a vészes vonások úgy olvadtak el a gyermek részvevő, szerető tekintetétől, mint a kései hó a koratavaszi napsütéstől...

— Nem megyek el, Tibi, nem... *Én* már nem megyek el... De neked el kell menned, túl, a dombtetőre... a vén házba, amelyről oly sokat meséltem neked... aztán a régi, pusztuló parkba, amely mögüle idesötétlik... aztán azon is túl, amerre a Tubolyok ősi birtokai nyujtózkodnak... el egészen a Muráig...

— El is megyek én — felelte örömmel a gyermek —, ha Nagyapó úgy akarja. — És ragyogó tekintettel nézett fel rá.

Nagyapó pedig két reszketős kezébe fogta Tibike fejecskéjét, megsimogatta a kis pufók arcot, mélyen belenézett a nagy, kerek gyermekszemekbe... és miként egykoron Simeon a Megváltót, úgy látta meg azok tüzelő mélységében a magyar jövendőt...

— Most már folytathatod a mesét, Tibi... — szólt csendesen Nagyapó és homlokon csókolta a gyermeket.

Tibike pedig úgy tekintett fel Nagyapó megbékélt arcába, mint a szentképekre az áhitatos hivő.

És folytatta:

—... a sok ellenség végre legyőzte a tündéreket. Házaikat feldúlták, kincseiket elrabolták... De hiszen te nem is figyelsz, Nagyapó! Álmos vagy? Miért hunyod be a szemedet?!... Ne aludjál el Nagyapó! *Még nincs vége a mesének!*... Hallod, Nagyapó? Miért nem szólsz?!...

Tibike belekapaszkodott Nagyapó térdébe és kétségbeesetten rázta, hogy felébressze... A Kutya egy ideig feszült figyelemmel nézte a gyermek erőlködését. Aztán, mintha hívta volna valaki, csendesen odament urához, lehasalt a szőnyegre, állát Nagyapó lábára fektette és úgy helyezkedett el, mintha sohasem akarna onnan felkelni...

Tibike pici fejében pedig rettentő gondolat villant meg. Rémülten hőkölt vissza. A nap mintha hirtelen lenyugodott volna, sötét lett az egész udvaron... A park sötétvörös tűzben izzott. Az ámbitus körül csúnya, nagy, fekete árnyak fehér fényfoszlányokat kergettek. Az egész kastély mintha elindult volna a vén ház felé... és ő is, Nagyapó is és a Kutya is keringve, himbálózva mennek vele... A nyárfák pedig sikongva kiáltoznak a hirtelen kerekedett nagy szélben és sudaraikat a földig hajtogatják...

Tibike Nagyapó térdére rogyott, könnyei mint drága igazgyöngyök permeteztek a Kutya goboncos hátára.

És nem folytatta tovább a mesét.

Gál János.

A KENDERSZAKÁLLÚ.

Marival esténként kiültünk az öreg eperfa alá mesélni. Ilyenkor, ha lecsöndesült az udvar és a hold ezüsttányérja, roppant lakomára készülőn fénylett odafenn az égi terítőn az apró, hunyorgó csillagocskák között, megeredt a mese színes, csillogó patakja és benépesítette gyerekszíveinket manókkal, tündérekkel, vasorrú boszorkákkal és más efféle csodákkal. Néha Veréb Jóska is odafurakodott hozzánk. Már nagy kamasz volt őkelme, lehetett úgy tizenöt éves. Csak úgy lopakodott hozzánk sunyi módra, hogy észre ne vegyük, mert mindig abban törte nagy borzas kobakját, hogy hogyan ronthatná el mesélő áhitatunkat.

— Hát... volt egyszer egy ember... — kezdte el Mari a mesét.

Veréb Jóska csak ezt várta. Azonmód belereccsentett az áhitatos csöndbe:

— Szakálla volt kender...

Nosza lett erre hadd-el-hadd. Mari haragosan pattant fel a kis zsámolyról, mindnyájan utána szaladtunk Jóskának, hogy ellazsnakoljuk, amiért kicsúfolt minket. De nem tudtuk utólérni soha. Gyors lába volt annak, akár az egérnek. Újra körülültük hát Marit és tovább hallgattuk a mesét. De Mari ilyenkor már nem tudott olyan szépen mesélni, mint akkor, ha Veréb Jóska közénk nem dobja azt a kenderszakállú embert. De hát ki is volt az a kenderszakállú ember? Volt-e egyáltalában ilyen ember a világon?

Egy éjjelen, amikor Veréb Jóska este újra megzavarta volt Marit a mesében, a kenderszakállú emberről álmodtam. Magam elé képzeltem egy gonosz tekintetű mérges öreget, akinek hosszú, sárga szakálla van és aki csak azért él a világon, hogy bennünket gyerekeket kinevessen, megverjen és meggyötörjön. Ismeretlenül és látatlanul is nagyon meggyűlöltem a kenderszakállú embert. Azon az éjjelen, mikor a hold megállt az ablakunk fölött és egyenesen az én ágyamra nézett sokáig, állhatatos, hideg-ezüstös bámulással, tisztán láttam, hogy a kenderszakállú ember felkuporodik az ablakra, fekete, hosszú alakja belép a szobába, már itt áll az ágyam mellett... egészen közel hajol hozzám... sikoltani szeretnék... de mintha minden hangom kegyetlen béklyók szorítanák vissza a mellemben... felugranék és elfutnék, de mintha minden tagom kötelekkel lenne az ágyhoz láncolva... pedig undorító sárga szakálla már az arcomat simogatja... minden erőmet megfeszítve nagyot sikoltottam... Anyám felébredt, odajött hozzám, felköltött és odaült az ágyam szélére. Bársonyos, meleg kezével (azóta se éreztem ilyen megnyugtató, jóságos kezet) megsimogatta az arcomat, melyen kiütött a lázveríték:

— Mi bajod fiacskám? — olvadt a szívembe hangja.

— A kenderszakállú ember! — remegtem én, fejemet az ölébe fúrva.

Nevetve nyugtatott meg, hogy bolondság az egész, álom, mese, nem kell törődni vele. Egy kicsit megnyugodtam, de azért megigértettem vele, hogy nem mozdul el az ágyam mellől, csak ha újra elalszom. A kezét

fogva szundítottam el és a kenderszakállú ember azon az éjszakán csakugyan nem jött többé vissza.

Mikor az öreg eperfa levélkönnyes bánatával csupaszodni kezdett az udvaron, Marival esténkint a konyhába húzódtunk be mesélni. Ide nem jöhetett utánunk az a gaz Veréb Jóska se és így, mintha a kenderszakállú ember is eltünt volna egy időre a szemeink elől.

Egy délben ebédnél apa a leves után odafordult anyához:

— Mislait ismered úgy-e?

— Azt a korhelyt? — kérdezte anyánk.

— Azt! — mondta apa szeliden elkomolyodva. — Nem kell bántani szegényt! Ma reggel az árokban találták meg holtrészegen.

Mi gyerekek elkacagtuk magunkat. Nekünk borzasztóan mulatságos volt, hogy egy felnőtt ember az árokban fekszik.

Anya reánkpisszegett és továbbfűzte apával a szót.

— Istenem, hogy néz ki az az ember! Még alig harmincöt-harminchat éves és már olyan, mintha legalábbis a hetven körül járna. Rongyos, piszkos... szakállt is növesztett... és milyen különös színe van a szakállának... olyan zöldes-sárga...

— Mint a kenderé... — tette hozzá apa és komor arccal nézett maga elé.

Én bennem hirtelen megfagyasztotta a kacagást apának ez a néhány szava. Hát mégis csak él a kenderszakállú ember? Hát nem mese, nem bolondság, amitől nem kell félni?... Ettől a naptól kezdve nem mertem kimenni este a házból. Napközben, ha eldülöngözött mellettem Mislai Menyhért, meszire elkerültem, szinte rákuporodtam a falra, hogy valahogy hozzám ne érjen csontos hideg kezével, melyről azt hittem, hogy jéggel van kibélelve. Egyszer egy utcasaroknál váratlanul elém toppant. Ingadozva megállott előttem. Torz nevetéssel bámult rám. Véreres szemei, mint két furcsa óriás bogár fénylett ki szőrös arca erdejéből... és a szakálla... a szakálla zöldes-sárgán csüngött alá az arcáról... Csak egy pár pillanatig tartott, míg rám bámult, de a szívem ezalatt az idő alatt majd kipattant a helyéből... azután csöndes-magábamosolygón tovább botorkált mellőlem. Mikor már egy pár lépéssel odébb volt tőlem, a hirtelen öröm, hogy nem tiport rám, nem ütött meg... sunyi bátorságot csöppentett belém, felkaptam egy útszéli göröngyöt és utána hajítottam a kenderszakállúnak. Azután vidám nevetéssel odébb akartam állani. Éppen apának futottam neki. Kemény szorítással elkapta a karomat.

— Megállj hékás, mit csináltál?

Ilyenkor, ha apa rámnézett, nem tudtam hazudni. Akadozva fuldoklott fel belőlem a szó.

— Megdobtam a kenderszakállút!

Hazavitt és otthon nagyon megvert. Még sohasem láttam ilyen haragosnak apát. Estefelé, mikor abbahagytam a hüppögést, bejött értem a sötét szobába, ahova délutánra bezárt és kivitt a vacsorához. Leültetett az asztalhoz és a szava az egész család előtt ünnepélyesen csengett:

— Mislait meg ne merje bántani senki! Nem szép dolog a gyengéket, a szerencsétleneket bántani!

Egy kicsit furcsának találtuk apának ezt a szigorúságát. Elvégre, ha egy ilyen részeges kenderszakállú bolondot, mint amilyen az a Mislai, még meg sem szabad dobálni, minek él az ilyen ember a földön?

Az élet legteljesebb tavaszán, mikor minden napom virágba borult, már el is feledkeztem a kenderszakállú emberről. Ifjúságom májusán ekkor találkoztam először a szerelemmel. Huszonötéves voltam, tele nagy reményekkel és az életerőnek fölényes biztonságérzetével. Egyszerre két mosoly is csöppent bele az életembe, mint fáról lehullt, hangtalan virágszirom. Az egyik gyengéd, fehér és szótlan. A másik kicsattanó, büszke és egészséges. Nem tudtam választani közöttük. Ha a gyengéd-fehér felé nyúltam, megállította kezemet a diadalmas szépségű és nem mertem tovább az alázatos, félénk, de nekem annyira tetsző szemekbe nézni. Testvérek voltak. Egyformán gazdagok, gondtalanok és nekem termettek. Minden este náluk voltam. Néha komolyabb napomon, ha az élet figyelmeztetőn egy kissé belémcsípett, valami apró kellemetlenség ért, akkor a kis alázatos, gyengéd leánnyal bujtam össze. Ő lesz a feleségem, állapítottam meg magamban. Férfias és biztos akartam végre lenni a dolgomban! Elég volt a határozatlanságból!... Ez minden bajomban, küzdelmemben velem fog érezni... De voltak vidám, játékos kedvű napjaim, amikor úgy éreztem, hogy minden siker az enyém, hogy az élet tulajdonképen jó pajtásom, akitől még kérnem se kell semmit... minden megadatik nekem. Ilyenkor a vidám, egészséges kacagásúval foglalkoztam egész este. Ez jókedvet hoz majd a házamba. Egy pompázó virág, akiben örömem telhetik. Mégis csak ezt veszem el feleségül!...

Egy téli estén hazautaztam. Apám megöregedve, kissé megtörve várt az állomáson kocsinkkal. Szótlanul öleltük át egymást. A szivarom büszkén parázslott a szájamban, apámat kissé megköhögtette. Nem volt dohányos az öreg. Észrevettem és nevetve dobtam el a szivaromat.

— Igaz, majd elfelejtettem, apa nem dohányos!...

Éjfél volt, mire beértünk a városba. Egy kivilágított ablak előtt apám megállította a kocsit.

— Nézd azt az ablakot!

Rábámultam a függönytelen ablakra. Egy ősz, nagyszakállú ember ült egy kis kerek asztal mellett.

— Mislai! Nem emlékszel rá? Egyszer kikaptál miatta? — kezdte apám.

Keresgéltem az emlékeim között.

— Ah, a kenderszakállú! — remegett át rajtam a mult.

— Igen, a kenderszakállú! — mondta apám. — Ilyenkor szeánszozik magában!...

— És... mit kérdez az asztalkától? — borzongtam meg fázósan az apám mellett. Most megint olyan érzésem volt, mint amikor anyám az ágyam szélén ült. Apám keze után nyúltam. Éreztem a melegét és ez egy kissé megnyugtatott.

— Egy leánynak — kezdte apám —, te nem ismerted, Dobkay Klárinak hívták, annak a szellemét idézi... Azt kérdi tőle, hogy kit szeretett, míg élt... és az asztalka mindannyiszor Mislai felé hajlik... Minden éjfél után, ha részeg fejjel hazabotorkál a korcsmából, ezt csinálja... enélkül nem fekszik le!...

Apám elhallgatott. Én szorosan hozzásimultam. Egy kicsit megalázta bennem az én büszke, virágbaborult ifjúságomat ez a félelem. De mikor olyan jól esett most félni!...

Otthon hideg vacsora és forró tea várt. Vacsora után oda ültünk

a kandalló elé. Egyedül voltunk a lakásban. Anyám már hat éve, hogy meghalt, a gyerekek kirepültek, csak apám maradt itthon egyedül, Marival, az öreg cseléddel. Odatartottuk a lábunkat a tűzhöz, a magunkba szivott nedvesség csakhamar felengedett a vidáman pattogó lángok melegénél. Ekkor apám mesélni kezdett.

*

Én azt vártam, hogy így kezdi a mesét: Volt egyszer egy ember!... — De a mese igaz volt és az apám csak olyan meséket tudott, amelyek valóban meg is történtek. Ezért is engedte annak idején, gyerekkoromban Marit mesélni. Ő mindig hallgatott. Hol mosolyogva, hol szomorúan. Úgy látszott, mintha a Mari meséi nyomán hol szomorú, hol vidám igaz történetek jutottak volna az eszébe, amiket mind nekünk tartogatott, ha majd egyszer megnövünk. Az ő mesélő ideje csak most következett el.

— Mislai Menyhért szép, szál legény volt, — kezdte apám, — délceg, magas férfi, afféle asszonybolondító fajta. Minden örömet leszakasztott már, amit az ifjúság bő kézzel eléje szórt, míg egy este elhatározta, hogy meg fog házasodni. Még pedig Dobkay leányt vesz el feleségül. Ezután minden este Dobkayéknál volt. A korcsmát, a kávéházat elkerülte. Ketten voltak a Dobkay leányok. A Klári, hamvasszőke, gyenge kis fehér liliom.

— A másik fekete, tüzelő, büszke szépség! — vetettem közbe elfehéredve.

— Igen, — felelte apám nyugodtan. — Dehát mit izgat ez téged? A tekintete nyugtalanul keresgélt az arcomon, azután folytatta:

— Esténként szeánszoztak Dobkayéknál. Klári valóságos szenvedéllyel űzte az asztaltáncoltatást. Mislai ilyenkor elnézte a finom, gyengéd bájt az arcán. Néha sürgető vágyat érzett, hogy felkapja Klárikát és elmeneküljön innen vele, a világnak egy csöndes zugába, ahol nem zavarja a boldogságukat semmi. Én nekem mondta el egyedül áradozó szavakkal, hogy mennyire szereti Klárikát. A szeánszokban Mislai nem vett részt. Ő nem tartotta komoly dolognak az asztaltáncoltatást. És aki nem hisz benne, annak nincs helye az asztalka mellett. Mialatt a többiek szeánszoztak, Mislai és Helén, aki szintén kikacagta az egész játékot, félrevonultak a szoba sarkába. Titokban kacarásztak, nevetgéltek. A szeánszozók néha lepisszegték őket. Mindenki előtt olyannak tünt fel ez az egész félrehúzódás, mintha Mislai Helént szeretné. A kis Klári is hallotta a kacagásukat. Kis félénk leányszívében hangtalan szemrehányásokat küldött titokban Mislainak. Rejtegetett, féltve őrzött leányálmai egymásután peregtek le, fonnyadt őszi levelekként, a lelkéről... és egy este, mikor egy pillanatra dermedt csönd hullott bele az asztaltáncoltatás izgalmába, a kis Klárika ijedt, karikára táguló szemmel azt kérdezte a mama szellemétől, hogy ki hal meg a jelenlevők közül leghamarább... Megdöbbent, ájult csend erre a kérdésre... Az arcokon feszült izgalom... Az asztalka megmozdul és háromszor Klárika felé hajol...

Klárika arca egy árnyalattal még fehérebb lett. A szemében üveges rémület. Mislai is nézi a szoba sarkából ezt a kegyetlen játékot. Most már fel kellene ugrani, feldönteni azt a hitvány asztalkát és a lelke teljes erejéből belesikoltani a játékba:

— Nem igaz!... Ne higgye Klárika!... Bolondság az egész!

De Helén minden pompázó, diadalmas szépségével lenyügözte most Mislait.

A kis Dobkay Klárikát két nap mulva vértelen ajakkal találták meg kicsi, illatos leányszobájában. Kicsi piros folt a mellén. Mellette füstölgő, gyilkos kacagású revolver.

Mislainak egy levelet írt. Csak ez a két szó volt benne: Szerettem magát!...

Mislait azóta nem lehetett látni sehol a társaságokban. Az egyedüli hely, ahova járt, a „Vén csikós" volt, ott leitta magát esténként: néha reggel, vagy délben is részegen tántorgott hazafelé... Éjjel pedig megszólaltatja mindig a kis asztalkát és megkérdezi Klárit, hogy kit szeretett és a kis asztalka háromszor mindig Mislai felé koppint...

*

Apám elhallgatott.

— No gyerek, most aló, aludni! Késöre jár már az idő!...

*

Másnap hajnalban azzal vertek fel bennünket, hogy Mislait halva találták a kis asztal mellett. Könnyes, néma borzongás futott át rajtunk. Apámmal elmentünk hozzá. A ház előtt nagy csoportosulás. Bemegyünk az utcai szobába. Mislai a szakadt öreg pamlagon fekszik. Hosszú kenderszakálla fehéren ömlik el mindennel megbékélt, megenyhült arcán.

Mikor senki sem látta, odamentem és megsimogattam a kenderszakállt.

Illy János.

AZ OLÁH KÉRDÉS.*

A világháborúban az egyes nemzetek különböző okokból vettek részt. Az oláh kormány a háborúba való beavatkozást azzal igyekezett indokolni az oláh közvélemény és nemzete szélesebb rétegei előtt, hogy vissza kell foglalni őseik földjét, Dáciát.

Dácia, azaz a dákok földje, a Kr. u. első század végéig önálló ország volt. Kiterjedése ez volt: a mai Tiszántúl—Bánát—Erdély s a háború előtti Románia Moldvával együtt.

Ezt a területet lakták a dákok. Nyelvük a litván-szláv-örményhez állt legközelebb.

Dáciát Kr. u. 107-ben a dákoktól elfoglalta Traján, római tartománnyá tette, s megrakta légiókkal. Római tartomány volt ez aztán 107-től 251-ig. Ekkor a gótok vetették reá magukat Dáciára. Decius császárt ez évben a gótok megverték, maga a császár is elesett. Utóda, Gallienus, sem tudta Dáciát tartani s a tartomány a rómaiakra nézve elveszett. Aurelianus császár 270—275 között végkép lemondott róla, s latin lakosait Moesiába, a mai Bulgária-Szerbiába telepítette. Dácia innen fogva a gótoké, majd gepidáké, a VI. században az avaroké, a IX. században a bolgár-törököké, végre a IX—X. században a magyaroké lett.

Már most, hogy megértsük, mi az az „oláh kérdés", amely az európai tudományosságot immár több, mint egy félszázadja foglalkoztatja, ahhoz még a következőket kell tudnunk.

A nyelveknek, mint az embereknek, vannak rokonaik. A rokont egyes nyelveknél könnyű felismerni, másoknál nehezebb, sőt tudományos búvárlás nélkül sokszor lehetetlen. Aki tud németül, az az angolban könnyen felismeri a német rokonát. Aki tud tótul, az azonnal észreveszi, hogy az orosz, a szerb hasonlít hozzá. Aki latinul tanult, az olasz nyelvet a latinhoz hasonlónak fogja találni. A török nyelvek is aránylag olyan közel állnak egymáshoz, hogy rokonvoltuk török nyelvtanírók előtt már a XI. század óta ismeretes volt.

A latin és a görög nyelv is rokonai egymásnak; azonban ezt már egyetlen egy laikus, sőt tudós sem tudta egészen a XVIII. század végéig. Hogy a görög *hekaton* (= száz) és a latin *centum* (= száz) ugyanegy szó, azt csak azóta tudják, amióta a nyelvtudománynak megvan az ilyenek földerítésére alkalmas exakt módszere.

Az oláh nyelv rokonait könnyű felismerni. Aki tud oláhul is, olaszul is, azonnal látja, hogy az olasz *acqua* (= víz) ugyanaz, mint az oláh *apă*, s hogy az olasz *quattro* (= négy), *cinque* (= öt), *sette* (= hét), *otto* (= nyolc) ugyanazok, mint az oláh *pátru, cinci, sapte, opt* kissé megváltozott szavak. Az olasz és az oláh rokonok. Aki aztán tud latinul is, könnyen rájön, hogy az említett oláh és olasz szavaknak van valamelyes közük a latin *aqua*,

* A gyöngyösi Szabad Lyceumban 1923 december 18-án tartott előadás.

quatuor, quinque, septem, octo szavakhoz, mert ezek is ugyanúgy, vagy olyanformán hangzanak. Úgy is van. Az oláh nyelv a latinból fejlődött, neki a latin a szülője, éppúgy, mint ahogy a francia, az olasz, a spanyol, a portugál is a latin nyelvnek a leszármazottja. Mindezeket *újlatin*, máskép *román* nyelveknek (németül *romanische Sprachen)* szokás nevezni. És pedig azért *román*nak, mert azt a latin nyelvet, amelyből ezek fejlődtek, a rajta beszélő emberek egy ideig *lingua Romana*-nak, római nyelvnek, vagy *Róma városa nyelvé*nek nevezték. Az oláh ember a maga nyelvét még ma is *românesc, rumânesc*-nek mondja; ezt a szót, hogy *oláhul*, így fejezi ki: *românesce;* önmagát pedig *român, rumân* szóval nevezi. (A *valah* szót is használja erre.)

Annyit tehát könnyű volt észrevenni, hogy az oláh nyelv „újlatin" nyelv. Épp azért nincs mit csodálkozni rajta, hogy ezt a mi íróink már a XV. század óta tudták, írták, hirdették. Bonfini volt közöttük az első, Mátyás király híres történetírója. De nem lehetetlen, hogy már régebben is tudták ezt nálunk. Van ugyanis olyan oklevelünk, melyben ugyanaz a szó latinul is, oláhul is megvan egymás szomszédságában. Így pl. ebben a latin mondatban: „usque ad *monticulum*, volahice *monchel* dictum", ami ezt jelenti magyarul: „egészen addig a *hegyecskéig*, melyet oláhul *moncel*-nek hívnak". Lehetetlen, hogy az oklevél írója ne érezte volna, hogy a latin *monticulum* és az oláh *moncel* szót egymáshoz valami rokonság fűzheti.

Az oláh nyelv tehát a köznépi latinból, a *lingua Romana rustica*-ból (oláhul: *limba română)* fejlődött, tehát a latin az ő anyja.

Ha ez így van, akkor két kérdés áll elő. *Mikor* keletkezett hát a mai oláh nyelv a latinból? S *hol* keletkezett, hol, mely területen fejlődött ki az azelőtti latin nyelvből?

Az oláh nyelv tehát a köznépi latinból, a *lingua Romana rustica*-ból fennállott a római birodalom (tehát a Kr. utáni I., II., III., IV. században), a birodalom területén mindenhol, nemcsak székhelyén Rómában, de Galliában is, Hispániában is, latinul beszéltek. Akkor még nem volt meg sem a francia, sem a spanyol, sem az olasz nyelv, következésképp nem volt még meg az oláh nyelv sem. Akkor még a római birodalomban s egy darabig a birodalom kettéválása után is mindkettőben (legalább az V., VI. század fordulójáig) mindenütt ezt a *lingua rustica Romana* latin nyelvet beszélték.

A helyzetet olyanformán kell elképzelni, mint a mi időnkben az angol nyelvét. Az angol ma uralkodó nyelv Anglián kívül az Egyesült-Államokban, Ausztráliában, Kanadában s más angol dominiumokban. Ez a nyelv nagyjában egységes. Az angol bármelyikbe megy ez országok közül, beszédjét az angolul beszélők minden nehézség nélkül megértik. Így volt ez a római latin nyelvvel is a római birodalomban a megjelölt időpontig. A köznépi, a vulgáris latin nyelv azonban mindazon országokban, melyekben beszélték, lassan, de észrevétlenül változott. A változások a VIII—X. században már olyan jelentékenyek lettek, hogy akkor már más volt az olaszországi s más a galliai (a mai franciaországi) népi beszéd. 842-ből maradt fenn egy kettős nyelvű emlékünk, az ú. n. Strassburgi eskü. Német Lajos és Kopasz Károly királyok szövetséget kötnek s megesküsznek, hogy e szövetséget megtartják. Az egyik király németül, a másik az akkori francia nyelven esküszik (amelyet ő *lingua romana*-nak, nem pedig *fran-*

cesche-française-nak mond). A francia szöveg így kezdődik: *Pro deo amur et pro christian poblo et nostro commun salvament.* Látnivaló, hogy ez már nem a Cicero latinsága, de még nem is a mának francia nyelve.

Az olasz is csak a IX—X. században jut oda, hogy már nem latin többé, de még nem a mai olasz. Az oláhok ősei is (már t. i. azok, akiknél az oláh nyelv keletkezett; mert hiszen a mai oláhok közt sok az idegen, a beolvadt, a nem latinnyelvű eredetű nép) a Kr. u. I—V—VI. századig olyan latin nyelven beszéltek, amelyet a római birodalom minden pontján egyformán megértettek. Amikor már nem értették, akkor kezdődik az oláh nyelvnek a latinból való kifejlődése. Az oláh nyelv a latinból *Weigand* német tudós szerint a VII—IX. században, *Gaster Mózes* oláh tudós szerint a VIII—X., *Puşcariu*, szintén oláh tudós szerint a VII—XI. században fejlődött

Az első kérdésre tehát megfeleltünk. Elvitathatatlan tény, hogy az oláh nyelv a latinból fejlődött, s bár a többi latin nyelvtől nagyon, de nagyon elütő, azért mégis latin a szülőanyja. Elvitathatatlan tény az is, hogy a VII., illetőleg a VIII—XI. század közt fejlődött, tehát olyan időben, mikor a magyar nyelv már rég önálló nyelv volt, mert már egynéhány száz éve elvált volt rokonaitól, a vogultól és az osztyáktól.

Fontosabb most már a második kérdés, az t. i., hogy hol, mely területen fejlődött ki az oláh nyelv a VII—XI. század közt a latinból? A francia nyelv a Franciaországban (Galliában), az olasz az Itáliában, a spanyol a Hispániában beszélt köznépi latinból fejlődött. Az a kérdés, hol beszélték azt a latin nyelvet, amelyből az oláh nyelv a mondott időben kifejlődött. Ez a kérdés az, amelyet a tudományos világ *oláh kérdés*nek (németül *rumänische Frage*-nak) nevez.

Látszólag igen könnyű dolog e kérdésre felelni. Könnyen rávághatnók, hogy az oláh nyelv ott keletkezett, ahol ma oláhok laknak. Csakhogy hol laknak ma oláhok? Megmondja a térkép: négy főhelyen laknak oláhok egy-egy tömegben.

1. Bánát—Erdély—Máramaros—Bukovina—Moldva—Bessarabia—Oláhország az első ily terület. Ezen az ú. n. *dákoláhok* laknak. Hozzájuk csatlakoznak a bulgáriai Viddin—Kula körüli oláhok, a szerbiai Timok-völgyi oláhok, a boszniai Vrbas felső folyásánál lakó-, s végül a dobrudzsai oláhok. Vannak dákoláhok Kis-Ázsiában is. (A XIX. század első felében *Karavláh* — ma *karavláh* = oláhul beszélő boszniai cigány — az a dákoláh, aki Dákiából elvándorolt pl. Boszniába, Szerbiába. A szó maga ozmanli-török.)

2. Az ú. n. *meglen-oláh*ok Szaloniki—Monastir—Olympos közt laknak. Fő területük a Meglen-róna, Nonte, Fuştani, Ljumnița főhelyekkel. Ezek az oláhok mohamedánok. Ezekhez csatlakoznak a Rhodope hegységben, Bulgáriában lakó oláhok.

3. A Pindus-hegységben és Görögországban, az Euboea szigetén lakó oláhok a harmadik csoport. Nem *român* a nevük, hanem *aromun*. Ilyen *aromun*ok vannak még Boszniában, Észak-Albániában, Durazzo, Tirana, Elbassán, Kavala városokban.

4. A negyedik csoport a *csics*-ok *(isztriai oláhok)*. Isztria félszigetén, Póla táján laknak. Egykor ők *rumeri*nek mondták magukat, ma *csics*nak. Kihalófélben vannak.

A történelmi időkben oláhok másutt is laktak. Így 1583-ban a Koppányi

szandzsákban (Somogy megye) oláhok is laktak (l. A budai basák m. levelei 290.); a XIII—XIV. században éltek oláhok Szerém megyében is, ezektől való lehet a magyar *vatalé* szó.

Eszerint négy fő oláh nyelvjárás van: *dák-oláh, meglen-oláh, aromun-oláh, isztriai oláh.* Az összes oláhok száma 9—11 millió.

Ez a négy fő nyelvjárás egymással sehol sem érintkezik. Egymásról csak a műveltek s csak az iskola útján tudnak. Másrészt e négy főnyelvjárás annyira egy nyelv, hogy valaha egy helyen együtt kellett a rajtuk beszélők őseinek lakni, mert csak egy helyen fejlődhettek a latinból azok az ős-oláh hangtani sajátságok, amelyek mind a négyet egyazon nyelv nyelvjárásaivá avatják. Ilyen sajátságok a latin *a*-nak *ă*-vá fejlődése (*păgan, apă* stb.), a szóvégi *-s* eltűnése (latin *nos, vos* = oláh *noi, voi;* latin *fugis* = oláh *fudzĭ* stb.). —

A történelem arról semmit sem tud, hogy mikor szakadtak így szét négy részre ezek az oláhok, arról sem tud, hogy mióta laknak így négy főhelyen. Csak annyi bizonyos, hogy régóta. A nyelvtudomány jön a történelemnek e szorongatott helyzetében segítségére.

Tudnunk kell ugyanis, hogy minden nyelvnek szavai vagy eredetiek, vagy más nyelvből átvettek, jövevények. Így pl. a magyar nyelvben ezek a szavak: *hét, nyolc, kilenc, fon* eredeti magyar szók, ez a szó azonban, hogy *óra, templom* nem eredeti magyar szó, hanem latin eredetű. Nincs művelt nyelv a világon, amelyben az eredeti szavak mellett ne volnának idegenek, jövevények is. Miként egyes idegennyelvű emberek, azonképen egyes idegen szavak is hazaiakká tudnak átformálódni. Így van ez az oláh nyelvben is. A négy oláh főnyelvjárás közül a dák-oláhban már a XIV. század óta, a legrégibb oláh nyelvemlékekben is vannak magyar szavak, pl. *oraş* (város); vannak magyar képzők. pl.: *şag, -şug, (-ság).* Ezek a magyar szavak és képzők nincsenek meg sem a meglen-oláhban, sem az isztriaiban, sem az aromunban. Ez bizonyíték amellett, hogy a négy fő oláh nyelvjárás már a XIV. század előtt szétvált, mert különben ha még akkor együtt lettek volna, a magyar szavak mindegyikben megvolnának. Általában az a felfogás, hogy e négy fő nyelvjárást beszélők egymástól a XI—XII. század előtt váltak el s a mai állapot ezóta van meg.

Ezzel szemben mind a négy főnyelvjárásban megvannak ugyanazok az albán nyelvi hatások és albán szavak; ez meg azt bizonyítja, hogy amikor ezeket az albán szavakat átvették, a négy főnyelvjárást beszélők még együtt, az albánok szomszédságában laktak. Fontos az is, hogy ezek az albán szavak átmentek az ős-oláh nyelvi változásokon. Vannak olyan szláv szavak is a négy főnyelvjárásban, amelyeket a négy oláh főnyelvjárást beszélők csak együttlaktukban vehettek át. Minthogy azonban szlávok a Balkánon a VI század vége előtt nem voltak, a szláv szavak sem lehetnek az oláhban VII. század előttiek.

Eszerint az az ős-oláh nyelv, amelyből a mai négy főnyelvjárás a XI—XII. században már kivált, a VII—X. század közti időben keletkezett egy előbbi latinnyelvből, az ú. n. *lingua Romana rustica*-ból. De hol, mely területen keletkezett? Két támpontunk van ennek eldöntésére.

Az egyik ez. Minthogy az ős-oláh nyelvben olyan hatások vannak, amelyek csak az albán nyelvvel való érintkezésből érthetők, azért azt kell feltenni, hogy az ős-oláh nyelv csak ott keletkezhetett, ahol módjában volt az

albánnal érintkezni. Ez nem lehetett Dácia, sem a Bánát, sem Erdély, Moldva, vagy Máramaros, mert itt nemcsak hogy a VII—X. században, de máskor sem volt albán nyelvű lakosság.

A második ez. Amerre germán népek: gótok, gepidák, langobárdok, frankok, hosszabb-rövidebb ideig laktak, uralkodtak, kivétel nélkül nyomot hagytak az azóta máig ugyanott lakó népek nyelvében: közszavakban és keresztnevekben egyaránt. Így pl. Franciaország mai neve a német frankoktól való; a franciában sok német eredetű keresztnév van (pl. *Guilleaume = Wilhelm; Gautier = Walter*, stb.), de persze ezt a francia nyelvtudománynak nemzeti elfogultságból sohasem volt szabad nagyon firtatnia. Olaszországban a langobardok neve Lombardia névben maradt ránk és sok másban. A spanyol félszigeten egykor gótok uralkodtak s ma is sok gót eredetű keresztnév van a spanyolban. Már most az a fontos, hogy az ős-oláh nyelvben és a négy fő oláh nyelvjárásban nincs egyetlen egy germán: gót-gepida-langobard szó vagy keresztnév. Minthogy most már tudjuk, hogy Tiszántúl és Erdélyben gepidák és langobárdok a Kr. u. III. és IX. század közt laktak (hiszen Szilágysomlyó vidékéről értékes kincseik is kerültek elő a föld alól), tudjuk továbbá, hogy a háború előtti Oláhországban, tehát a Duna és a Kárpátok közti területen Walahfried Strabo reichenaui apát feljegyzése szerint még a IX. században is gótul prédikáltak s Oláhországban ásatások alkalmával találtak olyan arany tárgyakat (pl. petroási aranykeret, a bukaresti arany gyűrű), amelyeken runabetűs feliratok vannak; tudjuk továbbá, hogy Wulfila gótjai a IV. században Moesiában (a mai Bulgáriában) laktak: kétségtelen hogy ezen a területen az ős-oláh nyelv nem keletkezhetett, mert akkor benne germán keresztneveknek és germán szavaknak kellene lenni. Már pedig ilyenek nincsenek. A *Dunának* oláh *Dunare* neve is ezt vallja: amennyiben ez sem magyarázható meg germán nyelvekből.

Ezek az érvek kényszerítették a külföld tudósait arra a feltevésre, hogy az oláhok nem lehetnek Traján utódai, őshazájuk nem lehet Erdély és Dácia. Az ős-oláh nyelv az albán nyelv közelében olyan helyen keletkezhetett, ahol germánok sohasem fordultak meg. A Balkán-félsziget nyugati: Dalmácia felé eső részében laknak az albánok s magában Dalmáciában sincsen germán hatás.

Az ős-oláh nyelvnek tehát a Dunától délre, a Balkán-félszigetnek nyugati: albán-dalmát részek felé eső területén kellett kifejlődnie az ott a VII—IX. században beszélt latin nyelvből s innen vándoroltak szét mai helyeikre a négy főnyelvjárást beszélő oláhok ősei. Így tehát az erdélyi, máramarosi, bánáti oláhok is a Balkánról bevándorolt népek. Ez az elmélet az ú. n. vándorlás-elmélet. Ezt hirdeti minden külföldi és magyar tudós. (Így *Miklosich Fer., Roesler Rob., Jirecek Konst., Hunfalvy P., Réthy L., Jancsó B., Weigand Gusztáv, Sandfeld-Jensen* stb.).

S mit szólnak ez elmélethez az oláh tudósok?

A régebbi oláh tudósok, kik ezt az 1850 után keletkezett elméletet még nem ismerhették, kivétel nélkül azt állították, hogy az oláh nyelv Dáciában, tehát Erdélyben alakult ki abból a latin nyelvből, amelyet Traján császár légiói a II., s a többi légiók a III. században itt beszéltek. E nyelv szerintük itt megszakítás nélkül él a mai napig. Ez az *autochton-elmélet*, máskép a *folytonosság (kontinuitás)* elmélete. Ezt hirdette *Maior Péter, Sinkai,*

Kogalnicean stb. Közös jellemző sajátságuk: határtalan kritikátlanság, határtalan fajszeretettel kapcsolatban.

1850—60-tól, ahogy megalakult a mai Románia, az oláh nép történetét, nyelvét a külföld is tanulmányozni kezdte; így elsősorban Miklosich, majd Roesler, stb. Legújabban is Sandfeld-Jensen, a kopenhágai egyetem tanára ezt írta egyik munkájában: Az oláh nyelv az albán szomszédságában fejlődött ki abból a latin nyelvből, amelyhez legközelebb a kihalt dalmát latin nyelv állott (l. Gröber, Grundr.).

A külföldi tudományosság ezen határozott állásfoglalása máig sem hatott valami mélyen az oláh tudományos világra. Talán nincs egyetlenegy romániai tudós, aki ne azt hirdetné, hogy az erdélyi és oláhországi oláhok Traján óta megszakítás nélkül laknak ott. Sőt újabban azt is hirdetik, hogy a III. század óta keresztény vallásúak. Románia iskoláiban ma ezt az elméletet *kell* tanítani abban a fogalmazásban, ahogy azt *Onciul* tanár megszövegezte. Azokban az oláh impérium alatt levő iskolákban, amelyekben a tanítás nem oláhnyelvű, így a magyar- és németnyelvűekben, ez őslakást valló elmélet szerint kell a történeti tankönyveket megírni, a tanárokat erre kell „átképezni". S ha kérdjük, mit hoz fel elmélete mellett Onciul, felelet: *belső érvek; lehetetlen hogy az oláhok ne Traján utódjai volnának.* Mi pedig azt mondjuk, ez az oláh hazafiság kérdése. Az oláh tudományos világ nem elég objektív, nem elég erős ahhoz, hogy a kétezer esztendős erdélyi lakás meséjével szembenézzen. Nincs ma férfia, aki ezt neki meg merje mondani.

A „belső" érvek közt ilyenek szerepelnek:

Az oláh nép zöme a régi Dáciában lakik. Lehetetlen, hogy ekkora tömeg odavándorolt volna. Hogy mi a lehetséges, mi nem, az sokszor relatív dolog. 1690-ben 80.000 szerb jött Crnojević Arzén alatt Magyarországba, 1737-ben újabb 35.000. Ezek utódai ma Szerém-, Pozsega-, Verőce-, Baranya-, Bács-Bodrog megyében laknak. Amikor bejöttek, igérték, hogy mihelyt földjükről a török kitakarodik, visszamennek. Erről hiteles okmányok vannak. Ha ez okmányok nem volnának meg, s ha nem oly közelmult volna a szerb bevándorlás, nem egy szerb politikus hirdetné, hogy a szerbek a Bácskában ősidők óta laknak.

Egy másik „belső" érv az volna, hogy egy nép valamely területről nem vándorolhat el teljesen. Ennek cáfolatául idézem a következőket.

Magyarországnak a török időkben volt török lakossága is. A török uralom megszüntével e lakosság elköltözött. Ugyanez történt a háború előtti Szerbiában is, s ez van folyamatban 1878 óta Bulgáriában. Bulgária mohamedán-török falusi lakossága állandóan apad: elvándorol Kis-Ázsiába. Rövid időn belül hírmondó sem marad itt belőlük.

A „belső" érvek tehát nem érvek. Ez a belső érvekre, okokra alapított folytonossági elmélet oláh históríkus műve. A nyelvtudós, aki ismeri a nyelv szabályait, s tudja azt, hogy azok megfelebbezhetetlenek, csak nemzeti érdekből törődik bele egy ily elméletbe. De még így is könnyít magán. Van az oláhoknak egy brassói származású kitűnő nyelvtudósuk. Német iskolában, Meyer-Lübkenél és Weigandnál tanult. S az ős-oláh nyelvről sok szép és okos dolgot írt. A neve Puşcariu Sextil. Ez azt mondta, hogy nagyon szép az Onciul elmélete, ő hiszi is, csak lát benne valami feltűnőt. Feltűnő, hogy egyetlenegy várost sem hívnak azon a latin néven, amelyen Traján idejében hívták; pl. Kolozsvárt nem Napoca néven, Gyulafehér-

várt nem Apulum néven hívják, stb.; s mind e városnevek nem oláhok, hanem Erdélyben 70%-ig magyarok. Még feltűnőbb szerinte, hogy egyetlenegy folyónak sincs olyan neve, amely megfelelne az ős-oláh nyelv hangtörvényeinek. *Körös, Maros, Temes, Szamos, Olt, Poganis* és mellékfolyói, *Lápos, Egregy, Almás, Sajó, Nádas, Homoród, Aranyos, Megyes, Sebes, Küküllő, Vargyas, Hortobágy* stb., stb. neve mind-mind olyan formában van meg, hogy csak a magyarból jöhetett. Erdélyben, Máramarosban, Bánátban minden nagyobb folyó neve magyar, vagy a magyarból van átvéve. Azzal nyugtatja meg magát, hogy az oláhok az ellenség elől bizonyára a hegyekbe húzódtak. Világos, hogy ez csak a hazafi s nem a tudós Puşcariu álláspontja. Tehát az oláh nyelvtudósok közt is vannak olyanok, akik az oláhoknak Traján óta Erdélyben lakása hitében tudományos okokból kételkednek. S úgy látszik, vannak politikusok is, akik nem nagyon bíznak a folytonossági mesében. Vajda-Vojvoda Sándor, Szászváros egykori oláh nemzetiségű magyar képviselője, 1918 után a megnagyobbodott Románia miniszterelnöke, egyik beszédében, amelyet Bukarestben, az oláh parlamentben mondott, így aposztrofálta politikai ellenfeleit: Vigyázzunk, urak, ne feledjük, hogy a magyarok azt tanítják, hogy Erdélyben mi jövevények vagyunk, s ők a régebbi lakók. Nos, láttuk: a külföldi tudósok egyhangúlag azt mondják, tanítják, hogy az oláhok Erdélyben jövevények. Mi magyarok ehhez csak újabb meg újabb bizonyítékokat adunk. De ez elméletet az oláhok közt tanítani nem szabad.

Azzal a hittel fejezem be előadásomat, hogy talán sikerült hallgatóságomban egy magyar szempontból fontos kérdés iránt érdeklődést ébreszteni. Ha a művelt magyaroknak általános meggyőződésévé válik az, amit a külföldi tudósok egyhangúlag vallanak, hogy t. i. Erdély honfoglalói, megművelői mi vagyunk, az oláhok pedig csak beszivárgott nép; s ha ez a meggyőződés olyan általánossá lesz, amilyen általános az oláh intelligenciának az a hite, hogy ők Traján utódai, az rendkívüli erkölcsi erőt fog jelenteni a mi nagy igazságunk számára. Hit és meggyőződés azok a lelki erők, amelyekre felejthetetlen veszteségeink tudatában legnagyobb szükségünk van. *Melich János.*

ÁPRILIS.

Virág pattant a tar barackfagallyra.
A metszett szőlő zöld rügye fakad.
Te hintaszéken ringatod magad,
Epedve gyujtok én szerelmi dalra.

Fehér csibék pitvegnek szerteszéjjel,
Kis zöld libák tipegnek zöld gyepen,
S szerelmet vallok, szép szerelmesem,
Mint a madár, ha jő a holdas éjjel.

Susogva száll a sóhajom füledbe.
Karcsú bokád, vállad, ívelt nyakad
Hamván a fény ragyogva megtapad.

Két szép karod aléltan hull öledbe.
Vágyó ajkad kinyiltát várva-várom
S az első csókkal boldogan lezárom.

Vörös József.

DECEMBER.

A dombtetőn őrként fenyőfák állnak,
Vastag hóréteg hullt a gallyra fent.
A völgy fehér ölén pihen a csend.
Zugó szelek itt fúvalomra válnak.

Űzött vadát vadász ma nem kereste.
Forrás előtt az óz is bátran áll.
Ma messze elfut innen a Halál:
Reánk borúl a szent karácsonyeste.

És én ma mégis elcsüggedve hallom
Az angyalok békítő énekét.
Értem remeg a gyertyaláng a gallyon.

Szemed merengve néz a végtelenbe.
Most bünhődöm eljátszott évekért:
Két kék szemed nem néz könnyes szemembe . . .

Vörös József.

Új Aurora. Amikor a pozsonyi Új Aurora 1924. évfolyamát a kezünkbe vesszük, érezzük, sokkal többről van itt szó, mint egynéhány óra futólagos szórakozásáról. Ez a könyv három év óta szimbóluma lett a felvidéki magyarság élniakarásának, kultúröntudatának. A Felvidék magyar írói — folyóirat és kiadóvállalat hiányában, a tiszavirágéltű napilapok szűkmarkú hasábjaira utalva — itt mutatják be évi termésük javát és mi aggódóbizakodó hittel kérdezzük: vajjon a gyönge fa, melyet missziós kezek három évvel ezelőtt ültettek el viharvert, szikes talajba, gyökeret vert-e, fakaszt-e illatos virágot, hoz-e majd termő gyümölcsöt.

Ezzel a kérdéssel ajkunkon és nem a kritikus hidegen kutató tárgyilagosságával járjuk a felvidéki magyar irodalom újévi seregszemléjét, mert tudjuk: a felelettől függ ott nagyrészben a magyarság jövője. S minél tovább lapozgatunk, annál inkább tűnik hitünkből a kétkedő aggodalom és nő a bizakodás: a sok nemes akarás közt fel-felcsillannak mélyből fakadó magyar tehetségek: mind egy nagy ígéret, hogy van jövő!

Sok név: még néhány évvel ezelőtt legtöbbje ismeretlen munkása volt a magyar kultúrának, ma már a felvidéki magyarság büszkén vallja őket sajátjainak. Itt csak ízelítőt kaphatunk munkásságukból, de egyikről tudjuk, hogy nagyszabású regénye kéziratban kiadóra vár, a másiknak költői gazdagságáról egy nemrég megjelent verses kötet tanuskodik, a harmadiknak első kötete sajtó alatt van...

Az önálló felvidéki magyar irodalom megteremtődött. Ezt hirdeti az Új Aurora harmadik évfolyama, melyet szerkesztői Arany János emlékének szentelnek. Ennek az ajánlásnak szimbólikus jelentősége van: a magyar kultúrát fajunk örök-tragikus sorsa darabokra szaggathatta, de nem szakíthatja el attól az irodalmi gyökértől, „mely magyar szívek talajában sarjadzott és melyből magyar erők munkájával, könnyeinkkel öntözve emelkedett a mi kulturánk terebélyes fája!" Igy írja *Jankovics* Marcell mélyenszántó előszavában és bizonyára sokak számára revelációszerűen hat *Dobai* János Arany-jellemrajza, mely Arany aktuális jelentőségét rövid pár lapon plasztikusan állítja elénk.

A hagyományokhoz való ragaszkodás azonban csak kiapadhatatlan erőforrás: az új kor új lelki elhelyezkedést, új hangot kíván. Ezt az új hangot legzengőbben *Mécs* László szólaltatja meg, akit „Hajnali harangszó" című verseskötete az egyetemes magyar értékek közé emelt. Itt két szimbólikus költeményével szerepel, melyek gazdagon mutatják tehetségének mélységes voltát, újszerű és mégis ősmagyar hangszerelését. *Mécs* Lászlót, a magyar tragikum az örök emberi megértéséhez vezeti. *Ölvedi* László a felvidéki magyarság sorsának leghívatottabb megéneklője. Az Új Aurora, mellyel egyidejűleg jelent meg második verskötete: „A bányász éneke", hat versét hozza, melyek igazolják érzésvilágának elmélyülését, elhivatottságának tudatossá válását. Sokat várhatunk még *Tamás* Lajostól, akinek „Dalolom" című verse a maga egyszerűségében mély költői programmot rejt magában.

A prózaírók jellemző következetességgel a multból merítik tárgyukat, mintha az Aurora nemcsak névszerint jelentené egy új romantikus kor kezdetét. Oka ennek kétségtelenül nemcsak az írók tehetségének sajátos irányában rejlik, hanem a jelenlegi felvidéki társadalmi viszonyokban is, melyek még nem tűrik az irodalmi visszatükröztetést. Olyan kor ez, amikor még a jelenről is csak a mult történelmi jelmezeiben lehet

beszélni. A német irodalomban igen kedvelt, de nálunk még alig ismert műfajt vezet be *Aixinger* László „Notturno" című novellájában, mely régen lepergett szilveszteri éjféli óra mesteri rajzában a régi Pozsonyt hozza közel szívünkhöz. Ez a „Heimatkunst" az, amelyet nem lehet eléggé felvidéki íróink figyelmébe ajánlani, most, hogy külső erőszak igyekszik elidegeníteni azt, ami mindig a mienk volt. *Jankovics* Marcell nemcsak azért mesél, hogy szórakoztasson, hanem írásainak mindig mélyebb értelmet is ad. Ez az elmélyülésre, allegorizálásra való törekvés a többi írónál is jelentkezik, így *Szikla*i Ferencnél „A kétszarvú ember"-ben, mely művészien eleveníti meg előttünk az ősmagyar időket. Ezek a röpke, pároldalas novellák nem világítanak be a felvidéki prózaírók írói műhelyébe, de hisszük, hogy rövidesen nagyobb munkák fogják igazolni, hogy nemcsak alkalmi tehetségek, hanem alkotó művészek vannak közöttük.

Az Új Auróra tudományos cikkei nagyobbrészt Arany János emlékének szólnak és *Dobai* János, *Bognár* Cecil, *Alapi* Gyula erudíciójának még a szűk keretek között is sikerül újat mondania. *Stuhlmann*, *Patrik* és *Reinel* János cikkei is bizonyítják, hogy a felvidéki tudományosság a legjobb úton van, hogy központi vezetés és magyar egyetem hiányának ellenére az önálló tudományos kutatás alapjait lerakja.

Az Új Auróra első kiadása két hét alatt elfogyott, vagyis: a Felvidéken már nemcsak magyar írók, hanem — ami éppen olyan fontos — magyar olvasóközönség is van. Rövid tetszhalál után felébredt a magyar öntudat és bizonyára még sok kincset fog termelni az egyetemes magyar művelődés számára.

Farkas Gyula.

Régi magyar nagyasszonyok. (Hegyaljai Kiss Géza: Árva Bethlen Kata. II. kiadás. Budapest, 1923. 131 l. — Nagyasszonyok a magyar reformációban. Budapest, 1924. 70 l.) Közművelődésünk multja, főleg ami a nők szerepét illeti, még nincs annyira feltárva, hogy az idevágó újabb közleményeket örömmel ne fogadnók. Hegyaljai Kiss Géza tehát nem végzett hiábavaló munkát, mikor rövid egymásutánban két olyan kiadványt tett közzé, melyek a történeti okuláson kívül hőseik példájával erkölcsi ösztönzést is nyujthatnak a mai nemzedéknek. Egyik műve gróf Teleki József özvegyéről szól, aki 1700-tól 1759-ig élt s magát második férje halála után „Árva Bethlen Katá"-nak írta. Ez a kiváló asszony vallásos tárgyú művein és rendkívül érdekes önéletírásán kívül, szellemi életünk történetében arról is nevezetes, hogy megértő támogatásával elősegítette Bod Péter nagybecsű munkáinak létrejöttét és kiadását. A szerző alapos tudományos fölszereléssel, mindenre kiterjedő gonddal ismerteti életét s munkásságát, hangsúlyozva vallásosságát s érdemeit a haladás érdekében. A derék honleány földi sorsának tanulsága, hogy „amily mértékben fosztják meg őt az egyéni boldogságtól a reázúduló csapások, olyan mértékben alakul át ellenálló ereje nagy emberi intézmények javának szolgálatává". — A másik kis könyv, mely a Bethlen-könyvtár egyik füzeteként jelent meg, az előbb említett nagyasszonyén kívül: Bethlen Gáborné, Károlyi Zsuzsanna (1585—1622), — I. Rákóczi Györgyné, Lorántfy Zsuzsánna (1600—1660), — I. Apafi Mihályné, Bornemisza Anna (1630—1688), — és II. Apafi Mihályné, Bethlen Kata (1678—1725) életének főbb mozzanatait foglalja népszerűen megírt, vonzó képekbe. A felsoroltak női erényekkel ékes, szilárd akaratban és értelmi erőben gazdag egyénisége fölé glóriát sugároz, az a közös tulajdonságuk, hogy kiváltságos helyzetük előnyeit valamennyien nemzetük javára gyümölcsöztették. Nehéz időkben mutatott példájuk ráeszméltetheti a későbbi korok asszonyait, hogy a családi élet eszményeinek ápolása mily szépen összeegyeztethető a közösség érdekeit illető áldozattal. (Kár, hogy e füzetben több sajtó- vagy tollhiba zavarja az olvasót. A főbbek közül való, hogy Károlyi Zsuzsánna anyja a 9. lapon Szőnyi, a 17. lapon meg Színyi néven szerepel, — Árva Bethlen Kata pedig az 56. lapon gróf Teleki Mihály feleségének van feltüntetve.) *V. M.*

Goethe-Breviárium. Wildner Ödön kísérletnek tekinti művét és szerkesztőnek önmagát. Nem új könyvet akart adni, száz után százegye-

diket, hanem visszapillantást, áttekintést, a megbízhatóbb kutatás eredményének józan, elfogulatlan összefoglalását. Feladatának megoldásában, ami a *szerkesztés* ellenére akárhány eredeti munka önállóságával felérhet, pompásan állotta meg helyét. Objektivitást érezni minden sorából, bölcs elhelyezkedést a kolosszális anyagban, a lényeges vonások biztos kiválasztását; óvakodást, hogy egyéni, egyoldalú vélemény feleslegesen ne zavarjon, s éppen olyan megfontolást, mikor az írónak saját szavát kellett felemelnie, egyeztetés, meddő kérdésekre való rávilágítás végett. Ebben van Wildner Ödönnek önállósága, eredetisége. Szerencsésnek találtam azt a mértéket is: mennyit bízzon az író az olvasó olvasottságára s mennyivel és milyen arányban számoljon be maga. Rokonszenvesnek éreztem az objektiv szeretetet, melyet Wildner Ödön, Goethe barátai, ellenségei közt, az ember és a művész Goethe iránt érez, s mellyel őt, kora zavaros ítéletéből, ellentétes vélemények karmaiból kiemelve, nagy elhivatottságához, a művészet mindenható törvényéhez híven, megértőn, kibékítőn, a maga géniuszi valóságában állítja elénk. Elfogulatlannak, nagy tudásúnak és magas szempontúnak látom Wildner munkáját s éppen ezért egésznek is, mert minden fejezete, még akkor is, ha nem lehetett egyéb, mint ismerős tények seregszemléje, sajátosan, újszerűen és frissen hat. Úgy éreztem, hogy az olvasó nyugodtan rábízhatja magát Wildner Ödönre, aki sehol sem kérkedik nagy tájékozottságával, roppant olvasottságával, de mindenütt meggyőz felőle.

Wildner Ödön a fukarságig takaros a szavakkal. Mondatai ötvözöttek, tacitusi rövidséggel kifejezők. Stílusa néhol a bölcsész kissé kesernyés beszédét juttatja eszünkbe, színét, ízét veszti, a világosság, a pontosság kedvéért, ami számára mindennél fontosabb. De hamar hozzászokunk ehhez a sajátos stílushoz, s jól esik a vele járó tárgyilagosság.

Azt hiszem, minden olvasónak nyereség lesz Wildner Ödön könyve. Mert Goethe barátainak kellemes ez az expresz-utazás a német irodalom legmagasabb csúcsain, ez az áttekintés egy nagy korona egy nagy életen; s annak, aki Goethével nem sokat foglalkozott, kedvet és alkalmat ad az elmélyedésre s kiváló kalauznak bizonyul a Goethe-irodalom rengetegében. *Vajthó László.*

Tótnyelvű krónikás énekek és kuruc dalok. A néplélek tiszta és őszinte világának megismeréséhez énekei és dalai oly bepillantást engednek, akárcsak azok a művészieskedő tárgyaik, melyek ízlésükről és konzervatív jellegű dekoratív hajlamukról számolnak be.

Ernyey József évtizedekre visszamenő felvidéki kutatásai közben meleg szeretettel karolta fel a tót nép e nemű emlékeit is. Most kiadott kis tanulmányában azonban nem terjeszkedett ki az egész Felvidékre. Földrajzilag szűk határok között mozog. Csak 14 krónikás éneket mutat be, melyeket Nyitra megye déli részén énekeltek. Surány vidékének 1640-től 1850-ig terjedő termékei ezek, s a török dúlás, Rákóczi kora, Károlyi Sándor surányi birtoklása és az 1849-iki szabadságharc eseményeiről számolnak be. Két évszázadot ölelnek át ezek az énekek s mutatják a Surány-vidéki tótságnak magyar érdekekért közösen síkraszálló és áldozatokra is képes hazafiságát.

Ernyey megrajzolja a krónikás énekekhez a történeti hátteret. A Surány-vidéki uradalom birtokviszonyait s jobbágy népének viszontagságát, a politikai és háborús villongások színes rajzát, mily meglepően kísérik nyomon ezek az énekek. A vidék népének volt történeti érzéke, melegen ápolta jobbágy-ősei hagyományait, nem frázisokat énekel, hanem tényeket s azok emlékét meg is őrizte századokon keresztül. A hagyományhoz való szívós ragaszkodásának megvilágítására itt csak a „Károlyi excellenc" éneket említjük fel, mely 1730-ban keletkezett, de melyet még 1880-ban is énekeltek, mikor az uraság meglátogatta birtokát. A nótáért viszont „hagyományosan" egy akó bor dukált. E hagyományt azonban a fukar tiszttartók megszüntették. Hiába, — a történeti érzés ápolása nem az ő feladatuk!

A tót nép lelkivilágának megismeréséhez sok adatot szolgáltat a hű magyar fordításban is bemutatott gyüjtemény. A tót hűséges társa a

magyarnak, küzd vele a török ellen s mikor a bécsi udvar elnyomása kibontja a Felvidéken a „Pro libertate“ felíratú zászlókat, önként beáll katonának:

„Nem várok biztatást, magamtól megyek el,
Magyar huszár sorban harcolok fegyverrel...“

A vesztett üggyel múzsája is elhallgat; az események elkerülik Surány környékét, hogy majd csak a Kossuth nevének éltetésével adjon. kifejezést a közös ügyért való önzetlenségének.

„S ha teljes lesz diadalmunk,
Légyen állandó uralmunk,
Áldd meg a magyart, a hazát . . . stb.“

Mit szólnak ezekhez a felvidéki érdekeltek? Elhallgatják-e vagy meghamisítják ezeket a dokumentumokat? Nekünk jóleső örömet okoz, hogy történetünk legdicsoo korszakai mindig összeforrasztottak a tót néppel. *Nagy Lajos.*

Vargha Gyula: *A végtelen felé.* A hatalmas, több év verstermelését magukban foglaló kötetek után költőnk most *egy* évi költői munkásságáról ad számot e kis kötetben. Költemények 1922-ből, mondja a könyv címlapja. S ha napilapjaink 1922. évi folyamát átlapozzuk, felötlik a kérdés: termett-e valami szépet ez az év e verseken kívül? Nemzeti életünk szárnypróbálgatásában úgy látszik, csak az irodalom repülése céltudatos; terméketlen eszmék zűrzavarában csak a költészetnek vannak tiszta hangjai. De feltűnő az is, hogy napjainkban, midőn demokratikus jelszavak lógnak ki közéletünk minden megnyilatkozásából, Vargha Gyula úgyszólván az egyetlen érett költőnk, ki művelteknek és népnek egyaránt érthető szellemben és nyelven szólaltatja meg lantját. Koreszmék és irodalom ritkán álltak oly antagonizmusban egymással, mint ma s ebből vagy az következik, hogy a koreszmékből hiányzik az őszinteség, vagy az, hogy az irodalom fogódzik gyökereivel oly korba, mely — nem e világból való. Annyi bizonyos, hogy Vargha Gyula költői szelleme természetes ösztönével vonzódik ahhoz a szellemhez, nyelvhez és kifejezési formához, melyet egy Arany géniusza sem tartott elégtelennek a maga művészi megnyilatkozásához. E szellem és forma ápolásának és fejlesztésének szükségére Beöthy Zsolt egy életet áldozott s Vargha Gyula költészetéről elvont hasonlattal azt lehetne mondani, hogy egy valóra vált, szép Beöthy-álom. A gyökeres magyar nyelv, a nemzeti ritmus, az idegen formákat is betöltő magyar zengés, formaművészet, erős faji érzés, az észjárás bélyegző nemzeti volta s az érzelmek szemérme és gyöngédsége: mind oly vonások, melyek e költészetnek első pillanatra szembeötlő sajátságai. Úgy látszott azonban, hogy mindez csak programm és szürke elmélet. Vargha Gyula költészete újra szép jelentést adott az untig hangoztatás miatt mármár színtelenné halványodott s az újabb nemzedék által nem egyszer fitymált „nemzeti szellem“ szónak, megtöltötte színnel, tartalommal és — eredetiséggel. S azt hiszem, ez utóbbi szót kell kiemelnem. Közepes tehetség csak szürke egyént képviselne, nem nemzetet s a legnemzetibb formákban sem látszanék ki a — formákból.

Vargha Gyula versformáknak adott életet, melyekről azt hittük, hogy Aranynyal kifogytak; rímeket bányászott a nyelvből, melyek az ő verssorai végén adtak először egymásnak találkát; ritmusokba ringatott, melyek édes kísérői emlékezetünknek. E mellett néha egy-egy tömör szólama, jelzője, egy-egy szó elhelyezése által valami édes muzsikát tud adni instrumentumának s a látszólag legegyszerűbb nyelvű sor is zenei hatású lesz nála. Kifejezéseiben ilyenkor — mint Péterfy idézte Aranyra — a „lélek szeme rebben“. Általában a tömörségnek alig túlszárnyalható foka tűnik fel Vargha Gyula újabb költeményeiben is. A névelő például oly ritka nála, hogy hatsoros versszakból álló darabokban is csak egyszer-kétszer ha szerepel:

S ez a sík víz tán nem is tó,
Napnyugatra nincs határa,
Tükre távol, mint virító
Tündér rózsás kert virul
Ibolyaszín tengerárra
Tűznap fényesője hull.
(*A végtelen felé.*)

E költői nyelv tömörségét még inkább csodálhatjuk, ha megfigyeljük, mily ritkák benne az inverziók. Oly természetes szórenddel futnak versbe a költő szavai, mintha amúgy pongyolában, versre készülés nélkül mesélne el valamit.

Ülök az égő kályha mellett,
És belebámulok tüzébe.
Föl-fölmerül hanyatló életemnek
Sok régi képe.

De a szó most észrevétlenül képbe gubózik, a gubóból szimbolum pillangója kél s amit jelent: iramló élet, fájó elmúlás.

Amennyi könnye volt a fának
Azt mind kisírta
S lángrózsák közt tündérpalota támadt
Virítva.

De hervadoznak már a tűzvirágok
Torony, fal roskad;
Mint lenge fátyol, kékes gyenge lángok
Futosnak.

Alig világít végre már a kályha,
Láng nem libeg a hamvadó parázson,
A tűznek fényes tündérpalotája
Már rom.

De nem minden verse mutatja ezt a szerkezetet. Vargha Gyula, amint versformáiban, úgy a vers belső strukturájában is igen változatos: van verse, mely kereken, élesen, teljesen hozza ki tartalmát; van, amelyik csak megpendíti eszméjét vagy hangulatát s annak kiegészítését az olvasó képzeletére bízza. Néhol Petőfi költői módszerére emlékeztetve párhuzamosan fejlődik nála kép és gondolat, hogy egy utolsó versszakban, mint két szerelmes, fonódjon össze; másutt egy sorba, vagy szóba helyezi dala végén alapgondolatát, mely azután visszaveti fényét az egész költeményre (A jó bor megáldása). De akár szimbolumokká finomulnak szemléletei, akár merészebb képpel illusztrál, verse szerkezetét sohasem lazítják az asszociációk szertelenebb ugrásai: a gondolat, mint folyam, természetesen keresi útját, hogy előttünk nőjön mind költőibbé.

S milyen a lélek, mely e formákból ránk tekint? Egy bíráló azt mondta, hogy Vargha Gyula versei megszépítik az öregséget. A költő ez észrevételre két verssel is felelt. Az egyik:

Kivételes dicséretképen
Fölemlegetik öregségem,
Pedig a dal kiszállt fiókmadár,
Amely ha egyszer szárnyra kelt,
Maga sem tudja már,
Milyen fészekbe' kelt.

Valóban, ha a költő itt-ott maga nem figyelmeztetne rá, hogy „a boldog idő oda van" s „a tél közepén panaszos dalt mond", a versekben mi sem tükrözné az ősz fürtöket. S ha céloz is korára, ihletéből akkor is előcsillámlik az ifjúi vágyak és remények üde forrása, bár néni megható mélaság fátyolán át, mint *Lepke-űzés* című, egyik legszebb költeményében:

Gyerekek, csak erős türelemmel
Üzzétek a kertben, a réten! . . .
Át az egész élten
Pillangót kerget az ember.

Bár látja közelgeni éjét,
Pillangót kerget a vén is,
Kergetem én is
A remény szép, tarka lepéjét.

A férfikor komolysága és ereje szól ilynemű verseiből, mely látszólag indokolatlanná teszi a pihenés vágyát. Dacos magyar néz ránk a kis kötetből, ki büszke rá, hogy „erében nincs egy cseppnyi vér sem, amely nem magyar". Önérzetes lélek, ki szerényen félreállt, „míg nemzete fenn ragyogott", de pusztulásában mellé siet. Résztvevő szív, kinek az „állat is testvére, hogyha szenved". Szigorú bírája önmagának, ki azt is bűnnek tartja, hogy bántja a lekicsinylés s vétekül rója fel, hogy „örül a szíve" a dícséretnek. Nemzetéért és honáért hevülő hazafi, ki azonban nemcsak simogatni kész népe erényeit, de öklét is meg tudja mutatni, ha kell. *(Öngyilkos nemzet fia vagyok én.)*

Képzeletét a haza sorsán s az enyészet képein kívül az élet közvetlen benyomásai ihletik legszerencsésebben. Mint előbbi köteteiben, e kis füzetben is viszontlátjuk kedvelt műfaját: az epigrammát, melyben csípős fulánkkal sebzi közéletünk visszásságait. Ez epigrammáknak is jellemző vonása az ízlés fegyelmezettsége, a gondolatok éle

s a kifejezés ereje. „Egy marék mogyorót adok, kinek mi jár, osztozzatok!“ mondja a költő e kis versek elé írt jelmondatban. Természetes, hogy a mogyoróból (vesszőnek is beillik) legtöbb a politikusoknak jut.

Szent lélek, szállj alá a Házra,
Beteg nagyon, a hideg rázza;
Az embereknek ott ne nyelvet, —
Adj becsületes, tiszta elvet!

Feltűnő, hogy Vargha Gyula e kis gyüjteményében aránylag kevés a lírai költemény. E pár futó megjegyzésre mégis *e* lírai költemények adtak alkalmat; vázlatos rajzunkban figyelmen kívül hagytuk a költő előbbi műveit, melyek különben lapunk multévi 2. számában már méltatásban részesültek. Legújabb gyüjteményében Vargha Gyula azzal lepi meg az olvasót, hogy nagyobbszámú elbeszélő költeményekkel tehetségét új oldalról mutatja be. S érdekes, hogy míg a par excellence epikus Arany János lantján öreg korában zeng fel a líra: a voltaképeni lírikus Vargha Gyula — most lesz epikussá. Már e hajlamban gyökerező ellentét is meggondolásra készteti a párhuzamok kedvelőjét, ha a két költő egyéniségében rokon vonásokat, hatásokat stb. kutat. Úgy érzem, költőnk egyénisége, nyelve, fordulatai, lírai kompoziciója merőben más, mint az Aranyé s csak felszínesebb tekintet találhatott köztük a technikának egyazon fejlettsége s a két költő azonos nemzeti szelleme révén lényegesebb kapcsolatot.

Vargha Gyula elbeszélő költeményeinek egy része tárgyát a Gesta Romanorumból veszi (A bronz bika, A púpos, kancsal és kopasz), más részének Kemény János önéletírása (Mihály bíró) vagy a népmese (Huszár és zsidó) vagy kávai, szülőföldi emlékek a forrásai (Matyis koldus, A Rajkó Pörke koporsója, Czigány Misa). Van köztük, mely a magyar vitézséget dicsőíti történeti adatok alapján (Torstenson lakomája) vagy érdekes korrajzot ad történeti feljegyzésekből (Julián barát). Mint a lírai költeményekben, itt is a kompozició egysége tűnik ki. A költő rövidre fogja a mesét, elbeszélése nyílegyenesen fut céljához, úgy hogy egyik-másik elbeszélése csaknem balladai menetű. Nyelve és sokat emlegetett verstechnikája nem kevésbbé művészi, mint lírájában. Színes voltuk, változatosságuk által is kitűnők e kis epikai költemények; a költő a legkülönbözőbb tárgyakat a jellemzetes iránti érzékkel oly elevenen dolgozza fel bennük, hogy e nemű irodalmunk legjobb termékeivel versenyezhetnek. Némelyik költemény nevelő erejénél fogva is méltán kiszorithatná iskolai tankönyveinkből a hasonló nemű, de avultabb nyelvű epikai költeményeket.

Hartmann János.

Ember és Természet. Alig egy éve, hogy ez a Nagy József szerkesztésében megjelenő tudományos sorozat megindult a Franklin-Társulat kiadásában és máris az ötödik értékes kötetkét üdvözölhetjük a könyvpiacon. Az első két számról („Taine“ meg „Korunk világképe“) volt már emlékezés a *Napkelet* hasábjain, de sem a harmadikról, sem a most megjelent ötödikről nem esett még itt szó. Ezt a kettőt joggal egybe is lehet foglalni, mert mind a kettő fordítás és mind a kettő a szellemi tudományok területéről való reprezentáns műnek örömmel üdvözölhető magyarítása: a 3. számú H. Rickert híres *Kultúrtudomány és természettudomány* című munkája, az 5. számú kötetke M. Weber egy nem kevésbbé híres tanulmánya: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme.* Nem volna azonban teljes a méltatás, ha a gyüjtemény szelleméről nem emlékeznénk meg s ezzel kapcsolatban a szerkesztőnek, Nagy Józsefnek a saját újabb művéről a 4. számként megjelent *A mai filozófia főirányai* című kötetről, amely kezünkbe adja a kulcsot azon kérdés megfejtéséhez, hogy mi is a célja ennek az ízléses kötetkékből álló modern gyüjteménynek.

A cím maga mutatja, hogy nem kizárólag a filozófiának van szentelve ez a sorozat, sőt a szellemi tudományokon, azaz, Rickert műszavával, a kultúrtudományokon kívül a természettudomány is szóhoz juthat benne, főleg végső világnézeti kérdéseket érintő összefoglalásaival (mint például Oesterreich munkája, a sorozat 2. száma). Már ez önmagában véve is modern elv; egy szaktudósnak sem, de különösen a filozó-

fusnak nem szabad rövidlátónak lennie, hanem ellenkezőleg mindenről tudomást kell szereznie, ami a saját szűkebb vagy tágabb terrénumán túl fontos, jellegzetes, föltűnik. Ha valaki, úgy éppen Nagy József hivatott nálunk arra, hogy minél tágabb körből vett érdemes tárgyakkal ismertesse meg olvasóközönségünket, mert ő róla el lehet mondani, amit a tavaly elhúnyt Troeltschről mondott oly szépen egy méltatója, neki is „falánk szeme van", mai tudós generációnk legolvasottabb emberei közé tartozik. Az olvasók szempontjából még egy másik nagy előnye van: színesen, érdekkeltőn és lebilincselőn tud írni súlyosabb témákról is; nem tartozik azok közé a szakemberek közé, akik akár rossz szokásból, akár a megfelelő előadó-tehetség hiánya miatt, a legegyszerűbb dologról is oly körmönfontan írnak, hogy még az is elveszti a bátorságát, aki addig hozzáértőnek vallotta magát. Aki Nagy József vezetésére bízza magát, annak nem kell ilyesmitől tartania.

Ha ez nagy érdem is és egyben jó ajánlólevél, még sokkal nagyobb és fontosabb egy másik: az, hogy a Németországban éppen a legutóbbi évtizedben mind ellenállhatatlanabb erővel előretörő új idealizmus hatja át mind Nagy József saját szép könyvét, mind ezt az egész gyüjteményt. Ebből a szempontból van megválogatva minden szám tartalma és mindenki, aki az *Ember és Természet* bármelyik kötetkéjét kezébe veszi, meg lehet győződve róla, hogy mind tudományos, mind világnézeti szempontból a legjobbat kapja.

Elég a legújabb kötet „kísérő szavaiba" egy pillantást vetnünk, hogy meggyőződhessünk a szerkesztő tudatos eljárásáról: „Bízom benne", írja itt, „hogy a magyar közönség, mely nem riad vissza a komoly olvasmányoktól, lapról-lapra fokozódó érdeklődéssel fogja olvasni az itt adott fejtegetéseket, melyek a szellem determináló erejét mutatják még ott is, ahol *csak* materiális tényezők érvényesülését várnók: a gazdasági élet területén." Igen, ez az idők jele és főleg nekünk kell fülünket megnyitnunk a tudomány megváltó szavai számára, akik, sajnos, különösen mélyen süllyedtünk ma az önzés, az anyagias pozitivizmus fertőjébe s akiknek még a háború előtti időkből gazdag ugyan, de a szellem jelentőségét csaknem tagadni látszó társadalom- és gazdaságtudományi irodalmunk van.

Mindettől eltekintve, M. Weber itt nyujtott értekezése bevezet úgyszólván a mi modern európai világunk keletkezése titkaiba. Németországban, mint ezt több évi ottartózkodásom alatt bőven tapasztalhattam, nem is megy művelt emberszámba, ki ezt nem ismerné; hölgytársaságban éppúgy vitatkoztak róla, mint komoly tudóskörökben. Ugyanezt lehet mondani Rickert munkájáról is; tudománnyal foglalkozó ember el sem képzelhető e munka ismerete nélkül. Mindazok, akik nyelvi akadályok miatt hozzá nem férkőzhetnek az eredeti művek szellemi kincseihez, nem lehetnek eléggé hálásak e fordításokért, amelyek ezenkívül a magyar tudományos nyelv kimüveléséhez is sokkal hozzájárulnak. Aki ismeri a német tudományos stílus fejlettségét, de egyben tömörségét, főleg pedig M. Weber mondatszerkesztését és szóhasználatát, az meg tudja becsülni a fordítók (Posch Árpád, illetőleg Vida Sándor) munkáját is.

Aki e tanulmányok íróiról, főleg Rickertről többet akarna olvasni magyar nyelven és az egész korszak gondolkodás-történetét akarja megismerni, annak ismét csak Nagy József ugyane gyüjteményben megjelent, fentebb említett munkáját ajánlhatjuk figyelmébe.

Koszó János.

Forbáth Sándor új versei. (*A hold árnyéka*, 1923.) Tíz esztendeje, a világháború küszöbén, líránkban éppen nem volt „békeidő". De a nagy csatazajban meglehetősen népes szigete akadt a csendesszavúaknak, inaktívaknak, finomaknak, s néha finomkodóknak. Ezek kedvelték a zenei (Chopin, Schumann, Grieg) asszociációkat, a pasztelszíneket és a selyemtopános, zenélőórás biedermeier hangulatokat. Sorukban jelentkezett Forbáth is, igen szerényen, tizenhét költeménnyel (*Az asszonyok parkja*, 1913.). Verscímei mintegy kivallották szerzőjük karakterét: Pastorale; Schumann; Spleen; Adagio; Serenade; Meseország stb. Kis könyvét mégis kiemelte a rokonnemű bő termésből az

őszintének ható hang. Úgy tetszett, ez a költő valóban ellágyulásra hajló, csekély aktivitású, meleg lélek, s nemcsak úgy magára negélyezi a finomságot. De a kevés versben kevés volt a változat; tizenhét közül tizennégyben alkonyatot vagy éjszakát festett, mindig holdsütéssel. Még szavai is mindúntalan megismétlődtek („Az este... Sötét bíborruhában járt itt"; majd: „Biborruhában jött az este"; s alább megint: „Biborruhában járt az este"). Ilyen egyszínűen vázolta a bizonytalan távolt is: „Valahol messze, lenn a völgyben" és „Valahol, messze, künn a vizen". Hanem az *Egyedül* meg a *Serenade* c. darabjaiban valóban jól meg tudta fogni mondanivalóját és a kifejezésben is a nyelv nagy hajlékonyságát mutatta.

Hosszú hallgatás után, csak nemrégiben adott ki — Babits Mihály előszavával — újabb könyvet. *(Játékhajó*, 1922). Erről már jelent meg bírálat ebben a rovatban.

Most pedig az utóbbi két év termését nyujtja három kis ívre terjedő füzetben. Alaphangja változatlan maradt: „Hűs alkonyórán, lágycsengésű mollban" szeretne dalt írni, „Oly könnyűt, mint a csipke és az éther", s a lágy csengés, a hárfahang sokszor valóban sikerül is neki. E részben érezhetően hatása alá került Babits dalszerű költeményeinek, főleg a *Recitativ* idejéből valóknak. A *Hogyha bánt...* következő sora: „Zeng a szél és zúg a nád", ritmusában erősen ráüt Babits e helyére: „Zeng a nád a tó fölött, zeng a szél a nádon"; s a *Vakok* kompoziciója is aligha független attól a képtől, mit Babits a két városligeti csavargóról rajzolt: „S búsan az egyik mondja: Pajtás, az én életem rossz óhajtás". Forbáthnál a vakok beszélgetnek: „És szólt az egyik: Drága pajtás, ... Az életem egy nagy sohajtás."

Néha már némileg keresetté is válik a zeneiségre törekvésben *(Lyra)*, s annál felötlőbb, hogy másutt meg (pl. a kötetnek címet adó, első versben) egy-egy egészen elhasznált rímpárral kizökken az igen dallamos kezdetből:

> Mint titokzatos idegen,
> Eltűnik halkan, hidegen.

Ismétlései most is akadnak, s ezekkel többnyire együtt jár a rímek azonossága is. Egyik versét így kezdi:

> Örökkön álmodó falu . . .
> Kis ablakokban zöld zsalu.
> Szederfa széles lombja ring,
> Színes cserépben rozmaring.

Egy másik falusi képben mindez visszatér, csekély módosulással:

> . . . Csöndben álmodó falu . . .
> — Szérű, kamra telten.
> Ablakokban zöld zsalu,
> Rozmaring a kertben.

Huszonhét verset nyújtó kis könyvben ez eléggé szembeszökő, s a képet kissé matrica-szerűvé teszi. Az utóbbi versben *pendelyes* faliórára olvasunk, ez nyilván a Pendel-Uhr megfelelője, de alig hiszem, hogy népi használata is volna: faluhelyt a pendelyen inget s nem ingát értenek.

A *Rímtelen vers születésnapomon* szépen gördülő anakreoni soraiból férfiasabb (mert kevésbbé „étheri") hang szól, mint Forbáth korábbi költeményeiből. Talán ebben az irányban várható egyénibbé és magvasabbá fejlődése.

Viszont hat verset föltétlenül kirekesztettem volna a füzetből. Ezek közül a *Hortobágy* című Petőfi-vers üres rekvizitumokkal idézi a „régi puszta" megváltozott képét: „A vén betyár elhallgatott, A gémeskút kiszáradott, A gúlya bágyadtan legel" stb. Hasonlóan leleménytelen a Balassa-óda is: „Csatákban küzdöttél vadúl... Sok női szívet elraboltál"...

De még kellemetlenebbül hatott rám szerelmi lírájának néhány feltűnően gyenge darabja. Az „ismeretlen szőkének" ajánlott *Vonaton* mód nélkül elcsépelt meditálás a bájos és talányos vizavin, s ilyen csattanóban tetőzik: „Az élet csak egy állomás." A *Magának küldöm* s a *Levél* pedig abból az avult hangnemből való, mely Ady diákéveiben járta (Makai Emil s Heltai Jenő hatása alatt), s mely akkor főkép abban kereste az újat, hogy a megszólítást *magává* vagy éppen *kegyeddé* „városiasította". Ez utóbb átvándorolt a zsúr- és kabaré-költészetbe, s ma már ott is haldoklik. De Forbáth még erőlteti: „Magának küldöm ezt a verset S a drága szót, hogy „szeretem". Ez bizony szalón-

dalszöveg. „Nem tagadom, hogy életemnek Nagy állomása volt kegyed“ (megint állomás!); „Hát Isten önnel, asszonyom!... Budapest, április huszonnégy. — Kezét csókolja: *az Öné.*“ Ez pedig kabaré-chanson, de nem a legkülönbekből való.

Végül a *Nagyúri ajándék* nagyhangú önérzetessége is kirí Forbáth csöndes, rokonszenves beszédéből. „Én vagyok a Költő“ — mondja itt (nagy Kával s ezzel a nem éppen új rímmel: „ezer emberöltő“), s alább meg:

— Nagy tollam hatalma ! —
Mindörökké él az,
Akinek a nevét
Én foglalom dalba!

Úgy tetszik, Forbáth téved, mikor ebben a máris hervadt stílusban keresi az örökkévalóságot.

Rédey Tivadar.

Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-monostor. (Moravcsik Gyula tanulmánya.) A *Napkelet* olvasói már ismerik magának a szerzőnek összefoglalásából (a tavalyi februári számban) azokat a nemzeti történelmünk szempontjából rendkívül fontos és értékes eredményeket, melyeket Moravcsik Gyula a XII. századi bizánci történet és irodalom búvárlása közben Szent László leányának, Piroskának, a később Irene néven szereplő bizánci császárnénak, életéről és működéséről megállapított. Ezeket az eredményeket tárja most a tudományos világ elé a kiváló fiatal bizantinologus „A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei“-ben megjelent dolgozatában.

A kutatás súlypontja annak a megállapítására esik, hogy Irene császárné, kinek halálát a szerző gondos chronologiai összevetések alapján 1134. nyarára teszi, valóban tervezője és megalapítója azoknak a hatalmas egyházszervezeti, népjóléti és építészeti műveknek, melyek a Mindenhatóról (Pantokrator) elnevezett Szt. Antonius-rendi monostorban és avval összefüggésben létesültek. A monostornak 1136. októberben kelt alapítólevele, melyet a boldogult császárné férje, Johannes Komnenos bizánci császár adott ki, formailag ugyan a császárt jelöli meg a monostor alapítójául, de Moravcsik ezzel szemben joggal hivatkozik egy egykorú vagy nem sokkal későbbi költeményre, mely a monostor alapításának ünnepére készült s annak falába volt bevésve, s melyet a görög synaxarionok (Szentek Élete) aug. 4. datum alatt meg is őriztek; hivatkozik továbbá ugyancsak a synaxarionok aug. 13-i bejegyzésére, mely a boldoggá avatott Irene császárné ünnepével kapcsolatban életrajzát tartalmazza. E két írásmű, melynek hitelessége annál kétségtelenebb, mert szerzői valószínűleg a kolostor szerzetesei közül valók voltak, határozottan Irene császárnét mondja a monostor alapítójának; s ennek az állításnak, helyesen értelmezve, voltaképen az alapítólevél kifejezései sem mondanak ellent: a császár csak mintegy szentesítette a terveket és befejezte a megkezdett munkát, de ezek valójában a császárné vallásos és jótékony szellemének az emlékét őrzik.

Moravcsik dolgozatának másik, igen értékes megállapítása az, hogy a konstantinápolyi „Zeirek Kilise Džāmi'i“ nevű négykupolás török mecset kétségtelenül azonosítható az Irene császárné által alapított Pantokrator-monostor három templomával. Bár ez az azonosítás már a középkori zarándokok és utazók leírásai alapján is valószínűvé tehető, mégis a legbiztosabb alapot erre a monostor terjedelmes és minden részletet kimerítő alapítólevele szolgáltatja, melynek adatairól Moravcsik szabatos és biztos magyarázattal kimutatja, hogy mindenben megfelelnek az említett török mecset fekvésének, alaprajzának és berendezésének. Természetes, hogy ez elsősorban az építészeti maradványokra vonatkozik: a régi templom dekoratív kincsei a keresztes hadjáratok s a későbbi török hódítás pusztító évtizedeiben javarészt tönkrementek, vagy máshova hurcoltattak (így pl. a velencei Szt. Márk-templomban ma is látható ú. n. Pala d'oro, melynek egyik képe Irene császárnét ábrázolja). Csak újabb tudományos művészettörténeti kutatásoktól várható ezen kérdésnek minden részletre kiterjedő megvilágítása.

Ez a két alapvető megállapítás az eredménye Moravcsik dolgozatának, melynek világos és okszerű gondolatmenete, jól elrendezett bizonyító anyaga a szerző biztos tudományos

metódusáról és szigorú kritikájáról tesz tanúságot. Közli görögül — kritikai apparátussal — Irene császárné két sírversét, a monostor fölavatási ünnepére írt két költeményt, a császárné prózában írt életrajzát, Manuel császárnak (Irene fiának) sírversét, Makarios monostori apátnak a sírversét, végül mindazon középkori értesítéseket, melyek a monostor állapotára és történetére vonatkoznak. Az értékes füzetet a Pantokrator-monostornak, a mellette lévő ú. n. Irene-szarkofágnak és a velencei Pala d'oro Irene-portréjának a képei, valamint a monostor alapítására írt költemény oxfordi kéziratának egy facsimile-mintája díszíti. A külföldi tudományos világ tájékoztatására szolgál a németnyelvű kivonat, mely ugyancsak a kiadványban foglal helyet.

A messze idegenbe, a világ egyik művelődési központjába került magyar királyleány történetét, mely csodálatosan eleven korképet tár elénk, nemcsak a tudós, hanem a művelt közönség is érdeklődéssel olvashatja, mert a szerző tudományos fejtegetéseit mélyen érző kedélye és színes előadása vonzóvá és élvezetessé teszi. *Szabó Miklós.*

Kúnsági krónika. Ki hinné ma, hogy volt egyszer, nem is nagyon régen, volt itt a Nagy-Alföld áldott közepén egy tóvidék, ahol az emberek ladikon közlekedtek és úgy éltek majdnem, mint ama híres, ős, svájci tavi cölönépítmények népei. Még a koporsót is ladikon vitték ki a temetőbe. A lakosság jórésze pedig falutól, várostól messzeszakadtan, félvadon terelgette a szilaj gulyát a réthen, vagy vadászott, csikászott, rákászott kedve szerinti ős-szabadságban, télen-nyáron.

A folyók szabályozása eltüntette a híres Sárrétet, a lakosságát pedig régesrég megtizedelte a sok-sok tatár-török dúlás. Kivándoroltak meg visszaköltöztek, új templomot építettek és építési engedélyért sok instáncián instálták a bécsi udvart. Kipusztultak falvak és városok. Ki hallotta, hogy például Kolbász nevű magyar város is volt valaha ott?

És ki tudná ma mindezt és még sok egyebet ezen kívül, ha elő nem állana most a nem tudom hányadik tatárjárás után a kúnok legújabb krónikása, a tudós etnografus Szigethy Győrffy István és le nem írná népe multját.

Csupa igaz, színmagyar élet mind, amiről regél. Érdekesnek egy-egy része olyan, hogy akár a Cooper Vadölői, Vadfogói és Utolsó mohikánjai közt élünk vele. De nem indiánok ám ezek, hanem ennen véreink: bárányborban és „tölgyfagatyában", de tele józan bölcseséggel, becsülettel és életszívóssággal.

Királyok, városok, országok, fényes urak harcai: hallottunk már róluk eleget, ám ki gondolta, hogy a falunak, de még annak a lápi kotunak is históriája van. És milyen lélekbe markoló az a história, mikor az ártatlan nép ezreit aratja vagy köti gúzsba az idegen rabló!

Nehéz azt eldönteni, hogy minek nevezzük Győrffy István könyvét, regényes rajznak-e, tárca-sorozatnak-e, avagy tudománynak. Mert szórakoztat, gyönyörködtet és mégis új és becses minden lapja a tudomány számára is. Új utat tör e kis könyv a történetírásban éppenúgy, mint a népismeretben. És rég elfeledett kincseket ment meg a magyar kultúrának. De egyet a tudományból messze elrúgott, a nagyképű unalmasságot, a halálos komolyságot. *—tán.*

Regényfordítások. (*Dosztojevszkij:* Emlékiratok a holtak házából; *Emile Baumann:* Jób, az elhivatott; *Balzac:* Két fiatal asszony levelesládája.)

Oroszország mindig azok közé az országok közé tartozott Európában, amelyekről a legkevesebbet tudtak Nyugaton. Jóformán csak az irodalmon keresztül vettek róla tudomást s így érthető az a nagy érdeklődés, mely az orosz írók munkáját kísérte, mikor lefordították különböző európai nyelvekre. *Dosztojevszkij* volt az, aki a szenvedő, ezer sebből vérző Oroszországot fedte föl az európai olvasóközönség előtt s először mutatott rá azokra a hibákra, amelyeket orvosolni kell. Az *Emlékiratok a holtak házából* c. regény a szibériai foglyok életének hű rajzát adja s itt az író saját élményeit beszéli el. Gorjancsikov Petrovics Sándor a főhős, aki féltékenységből megölte feleségét, de ezt csak azért szerepelteti Dosztojevszkij, mert ha politikai vétségről beszélt volna, a cenzura nem engedte volna kinyomtatni a regényt.

Ismeretes, hogy írónk a mult század negyvenes éveiben belekeveredett a Sekrasevszkij-féle összeesküvésbe s bár a rendőrség nem tudott mást rábizonyítani, mint hogy jelen volt egy pár összejövetelen s tiltott iratokat olvasott, mégis négyévi kényszermunkára s egyéb mellékbüntetésre ítélték. Dosztojevszkij a büntetést Szibériában töltötte ki s az ottani évek megragadó leírása a könyv tárgya.

A kompozició különben sem valami erős oldala írónknak, de talán ez a regénye a legszétesobb munkája, tele van epizódokkal, kisebb-nagyobb kitérésekkel s mégis az a kép, amelyet végeredményben a foglyokról kapunk, hatalmas egységben bontakozik ki előttünk; végtelen szánalom érzése kel föl bennünk a szerencsétlenek és ártatlanul szenvedők iránt és a legmélyebb undor a bűnösökkel szemben, akik sokszor a feljebbvalók közül kerülnek ki. A típusok egész serege tolong az író tolla előtt, szinte látni, hogy alig győzi őket bemutatni. Elborzadunk az emberi gonoszságokon és sajnálkozunk egyeseken. A rettenetes züllöttség és a puritán becsületesség él itt egymás mellett s mi lélekzetvisszafojtva követjük a legváltozatosabb jellemrajzokat, amelyek a maguk kúszaságukban is megragadnak bennünket. A gőzfürdőről, a kórházról, a foglyok karácsonyáról adott leírások, ahol az író szinte romantikussá válik a maga naturalizmusában, a világirodalom legkebelibelcsebb lapjai közé tartoznak.

Szabó Andor fordítása megfelel az eredeti mű stílusának. Kárpáti Aurél előszavában a mű keletkezésének történetét adja elő.

*

Ellenkező világnézet szülötte *Emile Baumann* regénye. A mult század első felében Stendhal egyesítette magában azokat a tulajdonságokat, amelyek a század második felében a regényirást jellemzik. A megfigyelés, a dokumentumok gyüjtése a naturalizmushoz vezetett, a lélektani elemzés pedig a pszichológiai regényeknek vetette meg alapját, mely irányt Paul Bourget volt a megteremtője és vezére. Körülötte és utána az epigonok egész serege tolongott, akik azonban mesterüknek legtöbbször hibáit utánozták, sőt túlozták. A pszichológiai regény jóformán mindannak a tagadása volt, amit a naturalizmus hozott magával. Ha ez utóbbi antiklerikális, demokrata volt s a testet, az érzékeket helyezte előtérbe, Bourget-ék vallásosak, konzervatívok s a lélek, a gondolkozó ész műveik főmozgatója.

A németnevü Baumann is egyike Bourget tanitványainak. *Jób, az elhivatott* c. regenye a háború alatt játszik s Bernard Dienzede a főhőse, aki a körülötte tobzódó pénzvágy és anyagias világnézettel szemben csendesen türő idealizmusnak a képviselője. Vagyonát elveszti, csapás csapásra éri, de mindez nem bántaná, ha családja is hasonló gondolkozású lenne. Azonban csak egyik leánya osztja mindenben apja véleményét, felesége megcsalja s éppen a legnagyobb megpróbáltatások közepett hagyja el, sőt még másik leányát is magával viszi. A háború viharai elmúlnak s Dienzède, a bibliai Jóbhoz hasonlóan, még gazdagabb lesz, mint azelőtt, felesége is visszajön hozzá s ő szelíden, zokszó nélkül megbocsát neki.

A regény a két év előtti Balzac-díjat kapta s meglehetős nagy sikert aratott a francia könyvpiacon. Nagystílű regénynek azonban a mű megsem mondható. Dienzède, bár eléggé érdekes és vonzó jellem, sok valószínűtlenséggel van megrajzolva, a többi személy pedig: a férjét megcsaló asszony, a jó és romlott lelkű leány stb. már eléggé elcsépelt regényalakok. Az író szinte agyonelemzi személyeit s mégsem tudja őket hozzánk közel hozni, hidegen állunk velük szemben és úgy látjuk, hogy nem annyira ők maguk cselekednek, mint inkább az író mozgatja őket. Dícséretreméltó azonban Baumann emelkedett világnézete és fanatikus idealizmusa, mely által szinte szembehelyezkedik az egész világgal.

A fordítás munkáját Fürtös Ede végezte, sajnos, nem valami lelkiismeretesen. A franciás kifejezéseket sok helyen megtartja és szóról-szóra fordítja, ahelyett, hogy magyarossal pótolná. Magyarul nem lehet „kalapot felfrissíteni", nem lehet azt mondani, hogy „mindjárt az öné vagyok" s meglehetős furán hangzik: „átadta magát az asszony kivirulása bájának" stb.

*

A „Genius“ kiadásában, a sorozatos Balzac-regények folytatásaként jelent meg a „Két fiatal asszony levelezőadája“. A teljes Balzac-kiadásról már elmondtuk, hogy nem tartjuk szerencsés vállalkozásnak s ez a regény csak igazolja véleményünket. Két előkelő, fiatal hölgy életét rajzolja itt Balzac, akik közül az egyik a szerelmen keresztül jut el a házasságig, a másik pedig a házasságon át a szerelemig. S az író azt találja, hogy ez utóbbi a jobb, mert a nagy szenvedélyek tönkreteszik az embert, sokkal célszerűbb tehát a szerelem nélküli, csendes házasság, ez vezet az igazi boldogsághoz. Nincs semmi ebben a műben a „nagy“ Balzac-ból, a hibáit azonban annál inkább látjuk. Balzac nem tudott igazi jó embereket rajzolni s ebben a regényben mindenki jó. Nem is húsból-vérből való alakok mozognak itt, a restauráció és Lajos Fülöp korának ezek a személyei ma már elszíntelenedett, élettelen figurákként hatnak ránk, akiknek sem boldogsága, sem szenvedése nem tud bennünket meghatni, mert érezzük, hogy egyik sem valódi. Hiányzik ebből a munkából az, ami a regényt életerőssé teszi: a mozgalmasság. S a levélforma még inkább növeli a mű lanyosságát. Szinte sajnáljuk, hogy Benedek Marcel, akinek a fordítása minden dicséretet megérdemel, ennyi munkát pazarolt ennek a nehézkes stílusú regénynek magyarra való fordítására.

Megyeri József.

A Bethlen-könyvtár írói arcképei. *Beöthy Zsolt:* Arany János. — *Császár Elemér:* Tompa Mihály.)

Az a törekvés, hogy szellemi értékeink minél szélesebb körben tudatosakká váljanak, vezette irodalomtudományunk elhúnyt jelesének tollát, mikor vagy harminc évvel ezelőtt Arany János írói arcképét papírra vetette. Azóta az ú. n. Képes Irodalomtörténet, melyben a tanulmány eredetileg megjelent, három kiadást is ért, de teljesen elfogyott s így az érdeklődők utóbb csak némi utánjárással juthattak e szép cikkhez; a Bethlen-könyvtár szerkesztősége tehát helyesen cselekedett, hogy újabb kiadásával megkönnyítette a hozzáférhetést. Beöthy tanulmánya nem szorul ajánlásra. Arany vonásai oly határozott vonásokkal vannak benne megrajzolva, életének és munkásságának főbb állomásai röviden, de oly találóan vannak megjelölve, hogy az arcképet szaktudós és laikus egyaránt hűnek találhatja ma is. Nem avult el végső megállapítása sem: „Költészetünk fejlődhetik, sőt fejlődik is tovább, de ha hű akar maradni nemzeti életünk vezéreszméihez, akkor további fejlődésének alapja csak Arany lehet“.

Császár Elemér Tompa Mihályról írt tanulmánya a tudós felkészültséget és formai sajátságokat illetőleg méltó társa mestere föntebbi kis művének. Adatai pontosak, anyagbeosztása gazdaságos, szempontjai jól kipróbáltak, világosan megfogalmazott ítéletei tárgyilagosak és megbízhatók, előadása kellemesen folyó, magyaros. Aki tehát Tompára nézve az irodalomtörténeti kutatás eredményeivel rövid úton óhajt megismerkedni, hamarosan célt ér, ha ezt a füzetet elolvassa.

Az a sorozat, melyben az említett kiadványok megjelentek, a nemzeti művelődés előmozdítása mellett a kálvinista világnézet erőforrásairól is tájékoztatni kívánja olvasóit. Arany és Tompa arcképei mutatják, hogy ez a cél az igazság és felekezeti érzékenység sérelme nélkül megvalósítható. *A. B.*

Egy apáca-kolostor története. Az újabban fellendülő történeti részletkutatás terén figyelemreméltó vállalkozást indít meg „Közlemények Veszprém vármegye multjából“ címen a fiatalabb történetíró nemzedék egyik szorgalmas és szakavatott képviselője, Lukcsics Pál. Az első számot „A vásárhelyi apácák története“ címen saját maga írta meg. Az előszóban jelzett gazdag programmból a következő tárgyakat említjük: a magyarság letelepedése, a népesség számának korok szerint való megállapítása, a birtokmegoszlás és a földmívelés története, a vármegyei hatóság működése a középkorban, a középkori művelődés és társadalmi élet, a protestantizmus története.

Lukcsics jelen munkája főképen azon okiratok búvárlásának az eredménye, amelyek a József császártól feloszlatott pozsonyi Klarissza-apácák könyvtárából az Országos Levéltárba kerültek.

Lukcsics elsősorban a kolostor alapításának kérdéseire vet világot. A honfoglaló magyarság letelepedésének befejeztével a mai Veszprém megye nyugati vidékén is a szükségszerű fejlődés során alakultak ki a királyi uradalmak, az ú. n. ispánságok. A vasmegyei karakói váriispánság és a bakonyi erdőispánság közt terült el a somlyói királyi uradalom. XIV. és XVI. századi adatokból következtetve ennek a birtoktestéből hasított ki Szent István a Torna-folyó mellett néhány falut, hogy jövedelmükből Szent Benedek leányai gondtalanul buzgólkodhassanak a keresztény nőnevelés terén. Az új alapítás megbecsülését bizonyítja, hogy a szent király a kolostor élére első apátnőül egyik nőrokonát: Kolostikát (Skolasztikát) állította.

Ezután körültekintő alapossággal a kolostor birtoktörténetét ismerteti 1511-ig. Egyszersmind részletes és művelődéstörténeti tekintetben érdekes képet nyujt azokról a javadalmakról, amelyek századokon át biztosították az apácák számára az anyagi gondoktól ment életet, mint a kulturális tevékenység főfeltételét. Felvonultatja továbbá mindazokat a kolostor belső és külső szervezetéhez tartozó személyeket, akiknek emlékét a hiányos adatok megőrizték: a kolostori familia élén álló apátnőket, a kolostori egyház papjait, az apácatársadalom világi segédszemélyzetét, a kolostori birtokok szolgáló népeit adóik és ajándékaik feltüntetése mellett.

Kimutatja, hogy a Somlyó-hegy déli lejtőjén épült Torna falu, éppen azért, mivel a kolostori egyháztartomány székhelye volt, miként fejlődött ki későbbi neve szerint *Vásárhellyé*, vagyis várossá, mint ilyennek mi a szervezete és miként nyert Veszprém megye közigazgatási történetében fontos szerepet, amikor a megye nyugati, köznemesség lakta közigazgatási kerületének a székhelyévé vált.

Az apáca-konvent már a XIV. században fel volt ruházva az igazságügyi hatóság tekintélyével is, azon a réven, hogy mint hiteles hely, részint a saját, részint a népei érdekkörébe eső birtokváltozásokra és egyéb ügyekre nézve az oklevélkiállítás jogával rendelkezett.

A katholicizmusnak a XV—XVI. század fordulóján jelentkező válsága magával sodorja a vásárhelyi bencés apácákat is. Az egyházi rendek elvilágiasodásának szelleme őket is megérintette. Mikor már az érseki figyelmeztetések sem használnak, az egyházi törvényszék 1511-ben megfosztja őket kolostoruktól és birtokaiktól s az ország különböző kolostoraiban szétszórva vezekelteti

Utódaik még 1511-ben a szegedi Szent Lélek-egyház „Praemonstratomi, avagy Bodogh Azzony szerzetinek" apácái lesznek. Jön a török világ és a kolostor 1550 táján a török hódoltság hatásának fenyegető közelségébe kerül. A premontrei apácák mégis négy évtizedig kitartanak kisebb török támadás ellen védelmet nyujtó várukban és közben a perek egész sorában küszködnek birtokaikért a Devecseri Csoron-család hatalmaskodásai ellen. De 1594-ben Győr török kézre jut. Ekkor a számban megfogyatkozott apácakonvent kénytelen elhagyni Vásárhelyt és a pozsonyi klarissza-apácák kolostorába vonul. Birtokai így válnak 1600-ban a Pozsonyban tartózkodó óbudai klarisszák tulajdonává II. Józsefnek a szerzetes-rendek ellen foganatosított intézkedéseig.

Igen értékes része Lukcsics munkájának a könyvnek több mint felére rúgó melléklet, amely a kolostor hiteleshelyi és magántermészetű kiadványait szószerint, a kolostor történetére vonatkozó egyéb okiratokat pedig tartalmi vázlatokban közli. A nagy szorgalommal gyüjtött és ritka megbízhatósággal közzétett adatokban nemcsak a történettudós, hanem a nyelvész is sok becses anyagot találhat.

A szerzőt műve elkészítésében két szempont vezette: egyrészt megfelelni a tudományos követelményeknek, másrészt Veszprém megye közönségének érdeklődését felkelteni multja iránt. És mindkettőnek derekasan eleget tett. Reméljük, hogy mihamarabb újabb hasonló sikerrel világít bele helyi történetünk homályosságaiba. *Pais Dezső.*

Egri Viktor: A rácsablakos ház. A Genius-vállalat „Új Magyar írók" sorozatának második kötete ez a regény. Rács mögött folyik az élet a regényben, de a „rácsablakos" ház lakóinak életében az író a háború utáni felvidéki társadalom lelki vi-

lágát igyekszik megrajzolni. Vitustáncos leány; egy fáradt, agonizáló dzsentri-sarj; hadifogoly szétdúlt családi fészke romjai fölött; felszarvazott agg adókuli; erős, diadalmas zsidó család és egy rugékony, egészséges mérnök, az „új lakó", — ezek szendergik életüket a regényben.

Ha leteszed a könyvet, nincsen semmi élményed. Nem élted át senki életét, mert az alakok nem tudnak szuggesztív módon élni. Ötkrajcáros panorámában voltál s mögötted folyton egy tudákos hang elmélkedett: íme most ezt gondolja iksz, most azt érzi ipszilon. „Andor"-os, álmos élethangulat, „Pók Ádám"-os megoldás ennek bravurossága nélkül. Vérszegény, angolkóros cselekvény; s a lélekrajz: álmos reflexiók, sőngájsztos elmélkedések egyhangú szenvelgése. Az író nem tud markolni, de igazán boncolni sem: az alakok elszíntelenednek keze között és mondatfolyamokba fúlnak. A belső formának megfelelőleg a külső: a nyelv is erőtlen, színtelen; az íróból hiányzik a teremtő erő, az élményszerűség.

Még a korrajzról néhány szót. Ambátor a zsidó társadalmi élet festegetésével szerencsés területen próbálkozik az író, ez sem sikerül neki. Dilettáns marad itt is, mert nem tud gyökeresen tárgyilagos lenni.

Hogy pedig a rácsablakos ház nem a felvidéki *magyar* társadalom lelki képe, ennek bizonyságára a rácsablakos házat bármely percben akár Kamerunba át lehetne helyezni anélkül, hogy a jó kameruniak csak sejtenék is, hogy lakói nem közülök valók.

Egy szót a címhez is. *Rácsablak* azt jelentené magyarul, hogy rácsból van az ablak. Minthogy azonban rácsból nem szokás ablakot csinálni, „rácsablak" szóra sem volt eddig szüksége a magyar nyelvnek. Szokás ellenben ablakot ráccsal látni el; minthogy pedig ilyen ablak csakugyan van a világon, nevet is kapott az együgyű magyar néptől. Elárulhatjuk, hogy Egri Viktor fellépte előtt az immár avult szokás *rácsos* ablaknak nevezgette az ilyen ablakot. *Szarka Géza.*

Igaz könyv. Zsolt Béla komáromi származású fiatal költő ezúttal másodízben lép fel verseskönyvvel. 1915-ben különösebben nem vették észre kötetét, amelyet Babits Mihálynak ajánlott „félénk szeretettel". Babits hatása meg is látszott a verseken, bár ezek — Zsolt tehetségét sejtetve — inkább tanítványra vallottak, semmint utánzóra. A tanítvány főleg formában tanult mesterétől, néha formai furcsálkodásban is; megpróbálta a könnyű dalformát babitsosan lebegő rímekkel, szonetteket írt a szonettről, kergette az alliterációt („ó béna börtön, bánat berke: tér!"). Mondanivalójában azonban, s főleg annak kimondásában, naturalistább ízlést mutatott Babitsénál; inkább Baudelaire „merészségein" kapott ifjonti hévvel, s azokat írta át valami Szilágyi Gézás nyerseséggel. Kötetének egyetlen háborús versében, a *Magános katonában* Rimbaud híres képét másolta, bár valamivel aktívabb előadásban. Egyébként a háborúra nem igen volt visszhangja, s könyvében a fenti katonahalálra is ilyen című vers következett: *Mért jó az ágyon hemperegni délig?* Már első gyüjteményében is meglepett nyelvének gazdagsága és hajlékonysága, valamint az is, hogy eltanult formái máris az egyéniség és sajátos lélek színeiben mutatkoztak. Remélni lehetett, hogy érettebb témák jelentkezésével s némi póz meg divat levetkezése után szívünket is képes lesz megigézni, nemcsak fülünket.

Új kötete jóval terjedelmesebb az elsőnél s előkelő kiadásban jelent meg (a Genius finom miniatür-sorozatában). A reklám azoknak ajánlja, „akik a magyar versben a líra szubtilitása mellett a kor lelkiismeretének hangjait keresik". De az illetékes hozzászólás is nagy méltánylással fordult felé. Egy jeles költőnk szerint Zsolt „egyik legkülönb érték azok közül, kik a háború után jelentkeztek"; s ugyanez a bíráló nagyon kiemeli gazdagságát, „ideges és finom, beteg és túlfűtött, emberi és magyar" voltát.

Bizonyos, hogy az *Igaz könyv* művészileg magas fokon áll, megvan a szuggesztív eredetisége nemcsak anyagának alakításában, hanem magában költői anyagában is s ez utóbbival nem cáfol rá könyve címére: a költő képét igaznak érezzük a könyvben. Illő tehát, hogy mi is igaz bírálatára törekedjünk.

Nyelvben a nyolc év alatt még dúsabbá lett és főleg biztosabbá: első verseinek némely nyelvi bizonytalankodásai („ötvösözni", „hancúros", „gunyorgón") nyomtalanul eltűntek; henye szavai jobbára kiszorultak s a kifejezés valóban adekvátta lett a mondanivalóval.

Verseinek felépítésében is nagyot fejlődött, a könnyebb dalformákban általán igen jól komponál, szonettjei és terzinái pedig nemcsak hangzatosak, hanem e formák belső hangulata iránt is erős érzéket mutatnak. Ebben némileg ma is Babits-tanítvány, a réginél fejlettebb fokon. A *Szeretlek, nem szeretlek*-ciklus IV. darabjában különben a szonett-rímpárt Babits mintájára végigvezeti a terzinákon is.

Művészi érzékének fejlődésére mintegy kézzelfogható példákat is nyujt újabb kötete, melybe felvett két költeményt első könyvéből, de lényegesen átdolgozva. A módosítások mind helyes tanintatra vallanak. S akad egy harmadik eset is, amikor egyik régi versének néhány sorát most új kompozició záradékául használja — ismét erős átírással. *Modern litániát* olvastunk régibb kötetében ezekkel a kezdő- és végsorokkal:

Mária, fehértestű yacht,
Mária, üvegtestű csillár,
Mária, viola parfömös flacon,
Könyörögj értem, szomorú szűz!

Az *Igaz könyvet* ugyanez az invokáció rekeszti be, egy hosszabb kompozició végére vetve s ilyen új fogalmazásban:

Mária, fehértestű bárka,
Mária, üvegtestű csillár,
Mária, lobogó olajos korsó,
Könyörögj értünk, szomorú szűz.

Látnivaló, hogy a litánia most kevésbbé „modern", de jobb, stílusosabb.

Zsolt új könyve általában nem mindennapi tehetséget nyilatkoztat meg, s ha mesterségbeli magasrendűsége talán inkább csak írók előtt tárul is ki: lendülete és érzésének ereje a versolvasók szélesebb köreit is megnyerheti művészetének. És itt Babits emelkedett felfogását idézem: „A költészet nem csupa mesterség, s az jelentős benne, ami a nemzetnek jelentős, nem ami a céhnek."

Ebből a szempontból azonban kevéssé ítélem kívánatosnak Zsolt költészetének hódítását. Szerzőnk — úgy látom — maga is szakított a l'art pour l'art elvével, s első könyvének szerelmi kizárólagosságát is mind az egyéni, mind a kollektív élet kérdéseinek sokszólamú felkarolása szorította szűkebb területre. Szavát nagyobb közösségnek szánja s magasabb becsvággyal szeretne dalolni: mint maga mondja: „pacsirtahitekkel baglyok tavaszán".

Végzete, hogy semmire oly kevéssé nem küldetett, mint éppen a *hit* vallására vagy terjesztésére.

A századfordulón dívott nézet a kritikát a „megcsinálás" kérdésének vizsgálatára, tehát valóban a „céhbeliség" korlátai közé kívánta szorítani, a költő lelkivilágát pedig érinthetetlennek nyilvánította. Való igaz, hogy költői mű ihletanyaga — szolgáltassa bár nemzetmegvetés, vagy égő hazafiság — nem dönthet művészi értékelésében. De meggyőződésem, hogy jóravaló kritikusnak — aki a korabeli költői termést is egy nemzet irodalmának folytonosságában tartozik látni és megérteni — nemcsak joga van, hanem kötelessége is hozzászólni a mű érzésbeli, erkölcsi és világnézeti alapjához is. A rendi Magyarországban Vörösmarty ki merte mondani — versekről ítélkezve —, hogy „ki maga is polgár s igaz becsületes lélekkel nagyobb jogokat törekszik kivíni polgártársai számára, annak nem tanácsos megbántani a nemesi osztályt, — hacsak elvéhez és hitéhez nem tartozik e jogokat alkotmányos úton kívül, erőszakkal szerezhetni meg". Az új Magyarország verskritikusa sem tartozik talán gyáván elnémulni, ha a nemzettestnek mételyt kínál akár számító alacsonyság, akár történelmi érzéketlenség.

Zsolt Béla lelkisége igen sivár képet mutat, s ha etikai averziónkon erőt veszünk is, szánalomraméltó. Egyéni vonatkozásokban megdöbbentő példája a gyökértelenségnek. Gyermekévei helyéről, a történelmünkben drága multú és most prédául esett Komáromról ilyen képet őrzött meg magában:

Ajtó, ablak, s a szív bezárva,
Vakondok fészek, nyúl kalicka,
Rosszillatú, sötét üreg.

Serdülőkorának emlékeiből egyetlen-egyet ítél művészi alakításra méltónak: a pubertás gyötrelmes válságát. Életének java munkaidejét pedig így köszönti: „Rámtört a fáradt, aljas férfikor.“ Szerelmi lírájában akad hang minden mozzanatra, kivéve a családi érzést s annak vágyát. A nőhöz máshol nem is próbál asszociációt keresni, mint a szemétdombon: „Phönix, kikeltél a szemétből?“; „Én ejtlek el kacagva, másnak, És én leszek, ki majd kiseprűz!“; „Istenpalánta vagy ma, kis tanagra. És holnap csorba bábu a szeméten.“ Pásztoróráira pedig (amint Nietzsche óta már divat) állandóan korbáccsal vonul fel, oly természetesen, mint egyéb szeladonok a sétapálcájukkal: „Korbácsot fonjak? Megköszönnéd!“; „Nem félek, mert fehér a bőröd S szíjjam nyomát kéken megőrzöd... Ha tudlak, vígan tönkreverlek!“ Szerelmi bevületének legfőbb fokán — művészileg talán legszebb szonettjében — fantáziája egyenesen a pathológiába csap át: „Apád szeretnék lenni s lányomat A legszebb álmaimban meggyaláznám.“

S efféle futamok között zsoltáros vallomást tesz a könyvnek, melyet evangéliumának és beteg lelkek füves kertecskéjének nevez. Annak tartja vajjon az *Igaz-könyvet* is? Saját művészetéhez való viszonyáról különben — azonfelül, hogy ajkáról a kor tenyerét letépve, pacsirtahittel kíván dalolni — még csak egy önjellemzést találtam: „pénzért gajdolok“.

Ilyen eszményekkel és ilyen erkölcsiséggel lehet szólni a nemzet egészéhez is? Zsolt Béla azt hiszi, lehet. A politikát — persze a magáéval szembenállót — mélységesen lenézi és egyik versében a prostitucióval helyezi egy sorba. Pedig talán a nemzeti öntudat is politika s egész multunkon át a költészetnek is főfő ihletője. Vagy a pártpolitikát veti meg? Hiszen a *Sárkányölőben* a radikális napi politika bajnokát énekli meg, a bujdosók (értsd: „emigránsok“) és gályarabok (értsd: itthon elnyomottak) oltalmazóját és versét Rupert Rezsőnek ajánlja! S a „tányérsapka, bőrkamásni, gumibot“ is gúnyos csatadalra hangolja.

Nem szeretnék félreértetni. Meglódult korunk lelki durvaságtól és bárgyúságtól inspirált nyomorult jelenségeit mélyebben elítélem nemegy Sárkányölőnél, aki talán hamarább lát bennük politikai tőkét, semmint nemzeti veszedelmet. S vallom, hogy a költőnek igenis joga van leplezetlenül kimondani az emberiesség szavát minden embertelenség ellenében. A magyarság mindig elviselte és jobb fiaiban meg is szívlelte a nemzetkorbácsolást, ha faji szeretetet és nemzetféltést érzett benne.

Zsolt a korbácsot nem rejtegeti, a szeretetet annál inkább.

> Hát ki kiált itt, Ady Endre,
> Egy harci Jézus Máriát?

Lám: Ady fáklyáján szeretné lángra lobbantani a magáét. De Ady legféktelenebb átkozódásaiban is ott gyötrődik a „fajából kinőtt magyar“ faji érzése. Egy szép legenda szerint a halódó bűnösnek — mivel egyszer egy pók életét megkímélte — pókfonalat bocsátott alá a mennyei irgalom, hogy azon felemelkedhessék. Ennyit a legkényesebb érzékenység s még az elfogultság sem tagadhat meg Adytól, aki könyörtelenül végigvert a magyar minden hibáján, azon az egyen kívül, hogy magyarnak született.

Zsolt — s ebben tehetségének erős bizonyságát látom — költői stílusában merőben független Ady modorától. Semmiben sem utánozza az utánozhatatlant. De harci állását szívesen illegeti az Adyéhoz. Magyarországot buzgón azonosítja mindennel, ami veszni tért és veszni méltó. Egyszer hajónak látja, vaksi roncsnak, mely fekete vitorlával vágtat a megvadult özönnek, amíg szilánkra szétesik. „Mint bús bitó, úgy áll az árboc.“ „Ki rajta van, mind gályarab.“ Máskor egy csárda rajzát kapjuk igen művészien komponált szonettben:

> Európa országútján áll a csárda,
> Egy ezredév korhasztja és cibálja,
> Vályogja hull, padlásán gyér a nád,
> Körötte temető van és a gyásznép
> Befordul, hogy vinkójától elázzék
> És majd kirúgja a ház oldalát.

Zsolt elvárhatná tőlem, hogy ezt a verset is lelkesedve idézem. De

És főleg: „a rend földje“ ez a szegény ország, ahol a vers lábujjhegyen jár, mert zsandár förmed rá: csönd legyen már! — Pedig tud-

tommal pl. Zsolt versei rendre megjelentek egyik radikális napilapunkban, anélkül, hogy bárki is rendőrért kiáltott volna.

Nem tartozom „pandúrhadához a szájas Dunának", s arról sem feledkezem meg, minő finom iróniával beszélt Péterfy Jenő Gladstone ama cikkéről, melyben Tennyson egyik eposzi hőse ellenében parlamenti aktákkal bizonyítgatja, hogy Angliában ma jobb idő van, mint ötven esztendeje. — „Politikai érveléssel akar érzelmet cáfolni" — mondja Péterfy. Hanem olvasóm alighanem érzi azt is, hogy Zsolt Béla „érzelmi kritikája" nem egészen analóg *Locksley Hall* hőséével.

Könyvének egyik helyéből úgy látom, hogy íroja a harctéren is megfordult. Természetesen a katonáitan csak gyilkost lát, s rokonszenve a katonaszökevényé. „Nem urakért, nem királyért, se nem plundrás katonáért" lobog, hanem „szegény magyar-magáért." A világháborúról ilyen a történelemszemlélete: „S néhány fogatlan Époszt csahol a borzalmas dicsőség koráról, S ezt úgy híviák majd, hogy történelem." A háború hősétől nem sajnálja a vitézi telket, de lelkére köti, hogy ezután maradjon békén, „S ha a harcok dühe ver, Ne pirítsa szégyen, Ne menjen, s ne légyen Keselyűnek eledel". S ezt — ízlés dolga! — jónak látja — Balassa versformájában tanácsolni. Egyik bírálója külön kiemeli, hogy ez tökéletes stíl-próba, melynek régies verse harciasan felesel az új tartalommal. Valóban, harciasan felesel. S valóban szép és művészi az archaizáló forma. De szép virága lehet a mérges növénynek is. Zsolt — némileg Ady „pacsirtaálcás sirály"-ára emlékeztetően — így jellemzi egyik versének nőjét: „sziromlárvás bürök". Ennél igazabbat én sem mondhatok az *Igaz könyvről*.

Rédey Tivadar.

Könyvek a gyermekről és könyvek a gyermekeknek. Újjászületési törekvésünknek nagy eredménye, hogy újra belevitte a köztudatba a nemzeti jövő gondját. Ez célt adott politikánknak, irányt szabott nevelésünknek és, elfoglalva régi helyét irodalmunkban, megindította az erőteljesebb nemzeti közszellem kialakulását. A jelen érdeklődésének ismét központjába került a jövő, a szebb holnap, mely csak részben függ ugyan tőle, de amelyen újra minden odaadással dolgozni akar. Mélyére néz a kérdésnek: a felnőtt nemzedéknek kell kitűzni a célokat, megjelölni a körvonalakat, de a megvalósításhoz szükséges lendület, az új erők kivirágzása a most serdülő ifjúságnak és a cseperedő gyermekeknek a lelkében szunnyad. A nemzeti jövő: az ifjúság és a gyermek; minden, ami ennek lelkében nyomot hagy, a jövőt formálja.

Alig van az ifjúsággal foglalkozó íróink között, akinek szeme előtt ne lebegnének e gondolatok. De legerősebben cserkészirodalmunkat hatják át a maguk tiszteletet parancsoló komolyságával. A budapesti kegyesrendi főgimnázium cserkészcsapatának tízéves beszámolójában (*Tíz év.* Budapest, 1923. Élet Rt.) olvassuk: „Nagy dolgot akarunk. Emberebb, magyarabb, egészebb ifjúságot, különb nemzedéket, Istenből, Úr Jézusból élő, hazaépítő igaz magyarságot." Tíz év „örömteli fáradozásainak", a „megtisztulás gondos munkájának" példát mutató képe ez a könyv, mely a csapat parancsnokának, Sík Sándornak több üde cserkészversét is tartalmazza, s a csapat tízéves küzdelmében — a vági tutajexpedíciótól a németországi és olaszországi táborozásokig — az egész magyar cserkészet történetét tükrözi.

Nádai Pál munkája, a *Könyv a gyermekről, Munka, játék, művészet* (Franklin, 1914), a 13 évvel ezelőtti kétkötetes első kiadásnak rövidített lenyomata. A kihagyásoktól eltekintve (melyek sok tekintetben fokozták a mű egységét, tömörségét és megbízhatóságát) a szerző semmit sem változtatott a tartalmon, s ezt, ha megértjük is, joggal sajnáljuk. A világfordulás éveinek tapasztalatai módosították nézőpontunkat; ma sok mindent másképen, talán jobban a mélyére tekintve látunk, mint akkor. Az új idők az erkölcsi nevelés, a jellemképzés, a nemzeti és szociális nevelés problémáinak megoldását sürgetik, s ezekről alig kapunk valamit, vagy ha igen, a régi szempontok szerint. E fogyatékosságok ellenére is kétségtelen érték az új kiadás, mely a gyermekszobáról, a gyermek játékairól, a mesélésről, ifjúsági irodalomról, a nagyvárosi életnek a gyermek lelkéhez való vi-

szonyáról, a kertnek, virágnak, napfényes háznak a modern kultúrában való szerepéről, a munkára nevelésről, a zenének, színháznak, táncnak és gimnasztikának a gyermeki életben való szerepéről sok értékes, eszméltető gondolatot nyujt új olvasóinak.

Gyermekek a hősei a többi, ezúttal szóbajövő könyveknek is, de ezek gyermekekhez is szólnak. Hattyúffy Elemér „kislányregénye", az *Anika kisasszony* (Székesfehérvár, 1922), egy tiszti leány életét meséli el születésétől a pesti intézeti évek végéig. Mémoire-szerű, közvetlen hangon szól, de jóformán minden művészi alakító erő nélkül. 1885 a végső dátum és valóban érezzük e kedves történeteken a levendula tiszta illatát. Annál groteszkebbül hatnak e környezetben a legújabb stílromantika rikító virágai, melyek több magyartalansággal együtt sok helyen felburjánzanak.

A három új ifjúsági Pallas-kiadvány nemcsak tartalom, de kiállítás dolgában a legelső ilynemű békebeli munkák közé sorakozik. Zsoldos László *Mesékönyv*ében kis gyermekek számára köt bokrétába egy marék frissen szedett mesevirágot. Modern mesék: a fantasztikus és természetfölötti elem ritkábban jut szóhoz bennük, alakjai a mindennapi társadalmi és családi élet köréből valók, de magukon hordják a mese költőiségét. Ez a valószerűség nagyon talál a modern gyermeklélekhez és amellett, hogy éppúgy szórakoztatja, mint a fantasztikum, megismerteti vele a közönséges élet hasznosabb realitását is. Kedvesek, üdék, jóságra és hazaszeretetre nevelők, s az átélés elevenségével hatnak e mesék, bár néha sóvárogva keressük bennük a fantázia repülését. Pedig a valószerűség nem jelent ólomszárnyakat.

Gombos Albin legendás történetei: *Szent László piros rózsája* valósággal eseménye a magyar ifjúsági irodalomnak. A felvidéki Kárpátokat, Erdély hegyeit bejárt cserkészturista meséli itt el azokat a csodás történeteket, melyeket vándorlás közben az ottani néptől hallott a cserhalmi piros rózsákról, egy furcsa alakú szikláról, különös romokról, csodás eredetű forrásról, vagy egy ragyogó fehér hegyi útról és „a régi kopjás magyarokról, akik egykoron vérük omlásával szerezték meg és védték e szépséges völgyeket, erdőket és sziklaszálakat". Az átélés melege teszi elevenné e drága emlékeket, s a mesélés naiv és mégis művészi bája vési feledhetetlenül emlékünkbe. Tartalmi és művészi érték szempontjából egyaránt nem-egy találkozik közöttük, mely irodalmunk legszebben megírt legendás történetei közé tartozik.

Altay Margit *Az amerikai leány* címen fiatal leányok számára írt regényt. Kedves, enyhén romantikus, egészséges levegőjű, mindvégig érdekes történetet mond el sok finom lélektani megfigyeléssel és csiszolt művészeti finomsággal. Nemes értékekre mutat rá, mindig vonzó: sok leányolvasónak fog emelkedett gyönyörűséget szerezni. Vajjon eljön-e az író, aki nemcsak „regényt" ír számukra, de megírja az ő regényüket, az új leánynemzedék új problémáiról, örök női és mégis új feladatairól? *Müller Lipót.*

Kenedy Géza könyvei. (Az élet könyve. — A hodzsa meséi.) Az élet könyvét szerzője gyakorlati vezetőnek szánta az élet útján. A világhoz való lelki kötelékekről, a jellemről, a nőkről, a szerelemről, házasságról szól, társadalmi problémákat, lelki válságokat érint s erkölcsi és társadalmi ellentéteket egyeztet. Elmélkedésre hajló fő munkája; szeret elemezni, különböztetni s fejtegetéseit bizonyos filozófiai iskolázottság jellemzi. Erkölcsi szempontjai is emelkedettek, bár itt nem egyszer hajlandó engedményekre, ha az élet gyakorlati célja megköveteli. Általában józanság és egészség jellemzi a szerző világnézetét s arra, ki a könyvet végigolvassa, bizonyára meglepő a nevelő hatása.

Ez elismerésreméltó tulajdonságok mellett azonban szembetűnő fogyatkozásai vannak a könyvnek. Legnagyobb hibája, hogy tele van közhellyel s emiatt sok lapja fárasztóan unalmas. A szerző feledte, hogy ami napilapokban alkalmilag megfelel, nem mindig méltó a könyvbegyüjtésre. Az ilyen természetű fejtegetések különben is akkor igazán érdekesek, ha kiváló írói egyéniség életnézetét tükrözik, vagy eredetibb felfogást, vagy hitvallást fejeznek ki. Kenedy világnézete az átlag polgári erkölcshöz simul. Ez nem hiba

és nem erény, de előre sejteti, hogy az írótól sem új eszméket, sem régiek új megvilágítását nem várhatjuk. „Az élet hosszúsága nem függ ugyan tőlünk, szélessége azonban a mi dolgunk", mondja egy helyen. „Tőlünk függ, hogy munkában, élvezetekben, küzdelemben és pihenésben megtartsuk azt a mértéket, melyre testünk és lelkünk állapota mindennap figyelmeztet." Bevezetésnek ez, az élet mértékéről szólva, nagyon is elég volna. Az író azonban folytatja. „Aki túlságosan szélesen él, még a munkában és jócselekedetekben is megsínyli; annál inkább megsínyli az, aki annyi életörömet emészt fel, amennyi nem jár neki teljesített munkája vagy kiállott szenvedései arányában." Az ily közhelyeket tanyai analfabéták, kik évenkint egyszer járnak be templomba erkölcsi prédikációra, bizonyára könyv nélkül tudják. Hogy az író általában igen kevésre becsüli olvasója intelligenciáját, azt elmélkedéseit kiegészítő ötletei (Forgácsok) is igazolják. „Amely emberrel kijönni (auskommen? helyesebb: megférni!) nem tudsz, kerüld ki. Ha nem lehet, nőij a nyakára!" Aztán: „A hivatal a náthától abban különbözik, hogy azt sokkal nehezebb megkapni." S mindez egy harmadszor átnézett kiadásban!

Amilyen csalódással tettük le Kenedy „Az élet könyve" című művét, oly gyönyörűséget találtunk másik kis könyvében: *A hodzsa meséiben.* Valóságtól, mától és elmélkedéstől itt messze repül, el Keletre, „amerre felé valami kiapadhatatlan titkos emlék és epedés fordítja a keresztrefeszített magyar szívet". Fiatalos képzelet szövetkezik itt derűs humorral, hogy kedves, érdekes meséket szőjjön. Az író arcáról eltűnnek „Az élet könyvének" fontoskodó ráncai s míg ott inkább „bölcsködik" mintsem böles, itt játékos lelemménnyel folyik ajkáról a szó s meséiben több bölcseség van, mint filozófiai szellemű fejtegetéseiben. A „hodzsa" muzulmán pap, kivel szerző a bosnyák foglalási háborúban találkozott. Az ő ajkára adja ezeket a színes, keleti meséket, melyek könnyen folyók, naivak, üdék és invencióban gazdagok. Tartalmilag is izgatóan érdekes történetek s formailag is teljesek. Kelet világa közvetlenül nyilatkozik meg bennük kedélye naivságával, babonáival s e babonák mellett is mély élettapasztalatával és bölcseségével. E mesék fordulatosak és csattanósak, vídámak és mulattatók. Általában igen számottevő értékei e nemű irodalmunknak s kívánatos lenne, hogy a szerző az egyhangú moralizálás helyett e téren érvényesítse tehetségét. —*rtm*—

Kóbor Tamás: Aranyhajú Rózsika. (Franklin.) Az életküzdelem célja a szegénység elleni harc — mondja Shaw (Ember és felsőbbrendű ember), Kóbor pedig — ebben a regényben (nevezzük mi is regénynek) — az élet centrális erőforrásának, érzelem- és harmónia-fenntartójának megteszi a szegénységet. A szegénység a legnagyobb gazdagság. Ez a látszólagos paradoxon Kóbor művének gondolati tengelye és e tengely körül forgatja az író regényének valamennyi alakját. Valljuk meg: nagyon ügyesen. A mérhetetlenül gazdagok mellett ott látjuk Dosztojevszkij megalázottjait: az életnek oduban lakó páriáit. A nagy helyzet-ellentét megélezi az alakok rajzát, a világnézeti ellentét pedig tág arénát nyit az író mondanivalójának. Kóbor azonban csak az előbbi lehetőséget ragadja meg, az utóbbit elhanyagolja. Talán azért, mert kevés a mondanivalója?

Különben pedig: írónk éppoly gyakorlott kezelő-mestere a regénytechnikának, mint pl. Molnár a drámatechnikának. Művének szerkezete áttetsző és természetes, alakjai könnyen bevéső dők, mesebonyolítása ügyes; nincsen semmi zökkenés, minden a maga helyén és idején. És mégis! Sehol semmi lendület, állandóan ugyanaz a kimért, szenvtelen hang. Nem igazi regényíró, inkább csak regény-megíró. Ebben a megírásban, ebben az összeszerkesztésben azonban nagy, szinte virtuóz rutinja van.

Maga a regény: írója szerint babaregény. Nem babának való és nem is: csak-babákról szól. Talán azért, mert a kis aranyhajú Rózsika *babává* dermesztett koldusleány, akit végül is visszavuhítanak az életbe? Rózsikának — míg baba — emberi lelke van, emberileg lát, hall, érez és gondolkodik, akárcsak Apuleius Arany szamara, aki csak annyiban különbözik tőle, hogy őt *szamárrá*

varázsolták. Mellékesen felötlik a kérdés: vajjon néhai való jó Apuleius, ha követi a Kóbor-féle műfajelnevezés logikáját, hogyan kereszteli el regényét?) A baba-regény elnevezés tehát alig állja meg helyét. Tiltakozik ellene a poétika, mert hiszen ez a munka lényegében mese, és tiltakozik a józan ész, mert — ha elfogadnók a Kóbor-féle regényosztályozás akcidentális elvét, akkor ezer- meg ezerféle regénytípusunk volna, úgyhogy azt sem tudná az ember, hogy mit kezdjen velük és mire jó az egész. Mindezt az író is nagyon jól tudta és tudja, de azért mégis a kifogásolhatót választotta, talán azért, mert az többet ígér és sejtet; s talán azért is, mert így a „nem mindig szuverénül értelmes olvasót" könnyebb zavarba hozni. A mű végén egy kis érzelmi hullámjáték kellemeteskedik az olvasónak, ez azonban — sajnos — Maeterlincket vallja távoli szerzőjének, inspirálójának.

Egy régebbi bírálatfélének ujságíró-szerzője úgy látta, hogy Kóbor „légi turisztikát" produkál, „csapong". Az előbbit némi fenntartással aláírjuk, az utóbbit azonban semmiképen sem fogadhatjuk el. Csapongani szerintünk csak fantáziával lehet. Ez pedig nem adatott meg Kóbornak. Neki nincsen *szárnya*, csak igen jó *szeme*. Ha úgy tetszik: messze-látó. *Árvay János.*

A magyar régészeti társulat tevékenysége az utóbbi három év alatt (1920—1922). A magyar föld kultúr- és műtörténeti emlékeinek felkutatásával és beható vizsgálatával foglalkozó régészettudomany napjainkban teljesen magára van hagyatva, s sokat nélkülöz.

A ránk erőszakolt béke egy Csonka-Magyarországot teremtett, s hozzá épp azon vidékektől fosztotta meg hazánkat, hol a mult ezredéveinek folyamán a szerves egységben jelentkező kultúrák legértékesebb emlékei állottak.

A magyar régészet művelői az utóbbi három év alatt a mostoha viszonyok ellenére is nagy buzgóságot fejtettek ki, s erről most megjelent évkönyvük I. kötete tanúskodik. E kötet nemcsak a művelt magyar nagyközönségnek van szánva, hanem a kötet végéhez csatolt németnyelvű bő ismertetés révén az elfogulatlan külföldi körök számára is dokumentálni akarja a magyar kultúra fölényét az elszakított részek új birtokosaié fölött.

A Tokaj község közelében fekvő Bodrogkeresztúr község őskori temetőjének ismertetése vezeti be a könyvet. Az ásatás e helyen a tulajdonos, gróf Széchenyi-Wolkenstein Ernő áldozatkészségének volt köszönhető és a magyar régészek nesztora, Bella Lajos vezette. Az ásatás területén öt korszak maradványai kerültek elő: neolith-, aeneolith-, bronz-, hallstatti- és La-Téne-időkből. E nagy időtartamnak megfelelően a leletek is gazdag változatosságban kerültek elő, s rögtön magukra vonták a külföldi tudósok figyelmét, kik közül nem egy a helyszínre is eljött.

A római kor emlékeivel többen foglalkoznak. Kuzsinszky Bálint, Oroszlán Zoltán, Nagy Lajos, Alföldy András és Fettich Nándor cikkei a római határvédelem, mitológiai ábrázolású domborművek, a kereskedők és iparosok társadalmi helyzetére vonatkozó emlékek, s régebbi ásatások alkalmával napfényre került leletek alapján a római kor kultúrájáról és történetéről alkotott kép újabb kiszélesítéséhez szolgáltatnak megbecsülhetelen adatokat.

Az elszakított részek műemlékeivel, mint a turóci várhelyekkel és Szklabinával, a kolozsvári szentferencrendi kolostor épületével és a Nagyszeben környéki erődtemplomokkal Ernyey József, Lux Kálmán és Halaváts Gyula foglalkoztak. Az utóbbi tanulmányoknak történeti és művészeti megállapításai nem lehetnek hízelgők az új megszállókra nézve, mert világosan mutatják az emlékek hovatartozandóságát a multban, s megfosztja őket attól az alaptól, melyet erőszakos foglalásaik palástolására a magyar történeti tények tudatos meghamisításával igyekeztek a nyugat előtt feltüntetni.

A magyar műtörténet szempontjából nagy értékű Gerevich Tibor gonddal és alapossággal felépített tanulmánya, mely egy középkori nagy művészegyéniséggel ismertet meg. Kolozsvári Tamás ez, a festő, aki 1427-ben a garamszentbenedeki monostori templom számára egy nagy szárnyas oltárt festett. A

szárnyas oltár részeit egy kivételével megtalálta Gerevich az esztergomi prímási képtárban, ahol azok előbb idegen munkákként voltak elkönyvelve. A megtalált nyolc kép segítségével sikerült ennek a kiváló, olasz hatáson keresztül még az északi késői gótika talajából táplálkozó művészünknek egész egyéniségét megállaptani.

Végezetül Csányi Károly a herceg Eszterházy-kincstár magyar ötvösműveiről írt tanulmányt, míg Schoen Arnold két budai empire szobrászati emlékről lebbentette fel a feledés fátyolát. Gondos szemlélet sokszor cáfol rá a régebbi megállapításokra. Schoen előtt a budai gróf Sándor Móric-palotán (ma miniszterelnöki palota) látható reliefeket Ferenczy Istvánnak tulajdonították, mert elkerülte a figyelmet azon szobrászalak, aki a helikoni ünnepeket ábrázoló friz jobb sarkában ül, s kinek, a lába alatt lévő kövön, mesterjelzése: Kirchmayer olvasható.

Ha így egy könyvbe foglaltan tekintjük át ennek a nagyértékű társaságnak tevékenységét, lehetetlen nem vallanunk, amit kiváló vezetőjük, Kuzsinszky Bálint, egyik megnyitó beszédében hirdetett, hogy a magyar régészet művelése egységes kultúránk miatt csak a régi Magyarország szem előtt tartásával lehetséges, mert a tudomány csak egy egészet ismer, az erőszakos megcsonkítás pedig minden komoly tanulmánynak csődjét jelentené. *N. L.*

Bartóky József: Mécsvilág. Irodalmunkban atlag harom iro-tipus különböztethető meg. Az egyik a multban él s a jelenhez úgyszólván csak annyi köze van, hogy ihlete tőle kér tintát és papirost; a másik a jövőbe néz s a „holnaptól“ várja babérjait. A harmadik a mai világ embere. Intenzive benngyökerezik a jelenben s a multat legfeljebb példázatnak használja a jelen számára. Ilyen író Bartóky József. Mai magyar, azzal a különbséggel, hogy jobb és nemesebb a jelen magyarjánál. Van őszinte vallásos érzése s van szilárd erkölcsi bázisa. Van szíve, részvéte s van vígasztaló ereje. Van — nem rikító — de mélyből fakadó magyarsága s rokonszenves és tiszteletreméltó egyénisége. Elbeszélései az igazán *jó* ember szempontjait, ízlését és szándékait tükrözik. Sőt többre is képesek: e jóság képét beléd rögzítik. S modora esztétikai szempontból már itt is eredeti módon tér el elődeiétől. Jókai, Mikszáth sohasem vitték bele magukat annyira és ily módon írásaikba, mint ő s Herczegnek és Gárdonyinak is sok kötetét kell végigforgatnom, míg szerzőikről csak a felét is megtudom annak, amit Bartókyról, az emberről, egyetlen elbeszélése alapján megtudhatok.

Nehogy az olvasó azt higgye, hogy lírai vallomásokat sző elbeszéléseibe! E tekintetben Bartóky egyik legtárgyilagosabb írónk. Nem ő beszél magáról, hanem alakjai beszélnek róla: elbeszéléseinek alapgondolata, alakjainak elhatározásai, meditálásai és cselekvései mindenütt az író világnézetéből adnak egy adagot, néha oly mértékben, hogy szinte félünk: felülkerekedik a moralista a költőn. Az utolsó pillanatban s az összbenyomásban azonban ilyenkor is az iróművész diadalmaskodik s ha könyvét letesszük, az az érzésünk, hogy oly gyönyörűségben volt részünk, melytől jobbak lettünk. Elbeszélései így kettős célt szolgálnak: esztétikait és erkölcsit s művészetének eredetisége és szuggesztív volta mellett bizonyít, hogy az utóbbi célt is eléri az előbbinek sérelme nélkül. Képzeletével és szívével egyaránt termékenyít.

E pár megjegyzés is rámutat arra, hogy Bartóky mély erkölcsű író. Novelláiból szeretet és hűség árad, melynek melege meghat, felemel. Különösen a családi érzés magasztosul elbeszéléseiben költőivé: a mennyek országát képzelete családok szent birodalmának látja, hol együtt vannak édesanya, nagyanya, az elődök hosszú sora, kik az égi magasságból szerető érdeklődéssel kísérik földi kedveseik lépteit. Csaknem minden novellájába beleszövi az anyai szeretetet. Az édesanya ismeri az éghez és égből vezető utat, szeretete az egyetlen biztos kalauz *(Fehér világ)*. „A méltóságos úr haldokolva az édesanyja ölébe hajtja fejét“ *(Az abonyi harangok)*. Borsa Péter tragédiájáért vígasztalás, hogy „édesanyja büszkén sirathatta el megholt gyermekét“ *(Törvény)*; s még a züllött mosónénak: Berágnénak is édes-

anyja intelme jut eszébe az élet egy válságos pillanatában *(Özönvíz előtt)*. Egyik legszebb elbeszélését pedig nyilvánvalóan az anyátlanul világnak induló gyermek iránt érzett mély emberi részvét ihleti *(Bálint elindulása)*.

Bartóky felfogása szerint a föld tele van rossz emberekkel s a jó csak elvétve terem rajta. (Ezért tarthatta őt Beöthy pesszimistának.) De a gyéren termő jóságnak varázsereje van: példája hat, javít, átalakít *(Az új szomszéd)*. S aztán: bármily ritka is, örüljünk, hogy a jóság egyáltalán megterem a földön. Egyik elbeszélésben a Halál angyala egy üres, divatnak élő bankárnénál s egy sivár mosónénál tesz látogatást. Eliszonyodik s azt hiszi, új özönvíznek kell megtisztítania az emberiséget. De aztán egy cserkészfiú gyöngéd beszélgetését hallgatja meg nagymamájával. „Nem, nem, talán még sem lesz özönvíz!" gondolja magában s nyugodtan hagyja itt az emberiséget. E kis elbeszélésnek lehelletszerűen finom vonatkozásaiban annyi magyar fájdalom és panasz sír fel, hogy megrázza érzésünket. Hasonló gondolatot fejez ki az író „Mese Beöthy Zsoltról" című remekében. „Amíg egy ember van a földön, aki napkelte előtt dolgozik, harangozáskor megemeli kalapját és felnéz az éneklő madárhoz, én addig hálás szívvel zengem az én himnuszomat!" Bár csábító, tartózkodom tőle, hogy az elbeszélések tartalmát kivonatoljam, nehogy széthulljon szépségük. Az olvasó is, ki őt már a Napkeletben megjelent elbeszéléseiből is megszerette, legalább teljes frisseségükben élvezheti meséjüket. A mondottakból is kitűnik, hogy Bartóky világnézetének emelkedett életszempontok, nemes eszményiség, nagy élet- és emberismeret a jellemző vonásai.

S milyen az elbeszélések levegője, milyenek alakjai? Ismeretes az író vonzalma a csodás, misztikus átmenetekhez. Embereit életből halálba, tetszhalálból vissza az életbe, józan éberségből látomások világába viszi, anélkül, hogy történeteinek valószerűsége ezzel veszítene. Nem erőszakolja a misztikumot, ellenkezőleg: a legtermészetesebb folytonossággal szövi hozzá a valósághoz *(Fehér világ)*. Csodák és rendkívüliségek világában járunk, de csak látszólag: az elbeszélés végén mindent természetesnek tartunk. Ha valami megfejthetlen marad (a tetszhalott telepátikus megérzése az említett elbeszélésben), az is, bár a lélektan számára rejtély, mint köznapi tünemény adva van. Bartókynál mind e csodás jelenségek reálisakká válnak azzal, hogy az emberi lélek a színterük. A lélek titokzatos világában álmok, hallucinációk alakjában perdülnek le sorsdöntő események *(Az abonyi harangok)*, vagy tudat alatti élmény- és eszmeparányok érzéssejtekkel szövetkezve szabadulnak fel s mint álomképek, víziók jelentkeznek, hogy életünknek más irányt szabjanak *(A fekete kutya)*. Bartóky ily jelenségek elbeszélésében is meg tudja őrizni a lélektani természetességet: a valóságban képtelen kapcsolatok álmainkban csaknem törvényszerűek s ő meg tudja őrizni előadásában az álmodás lefolyásának ezt a lélektani természetességét. S az „álom-elmondás" e modora nagymértékben szuggesztiv hatású.

Az író e modorának értékét és hatását fokozza az, hogy történeteit jól ismert mai típusokhoz fűzi (szemetes, mosóné, bankigazgató, szegény úriasszony, paraszt), kiknek külső sorsa az életben szemünk előtt folyik s az író révén belső világukba is betekinthetünk. Bartóky mindegyikre jellemző ruhát szab s mikor útnak indítja őket, kálváriájuk minden vonalát mohón lesve, követjük az író képzeletét, kinek itt valóban „szeme földről az égre, égből földre villan s míg ismeretlen dolgok vázait megtestesíti képzelete, tolla a légi semmit állandó alakkal, lakhellyel és névvel ruházza fel". De ez eget-földet járó képzeletnek fősugara mindig a lélek centrumába esik: az író szárnyaló mesében ad pszichológiát.

Bartóky elbeszéléseiben a szerkezet is kitűnő; nincs benne semmi hatásra számítás. Ép koncepció, mely tétovázás nélkül biztosan és higgadtan fejti ki a maga természetes arányait. Mindig van egy ihletcentruma s ez szabja meg az elbeszélés ökonómiáját és modorát. Elbeszélő modora senkiéhez nem hasonlítható elődeié közül: Jókaitól éppoly távol áll, mint Mikszáthtól;

Gárdonyitól, mint Herczegtől. S amint modora, úgy nyelve is egyéni, nem népies és nem magyarkodó s mégis gyökeresen magyar. Beszéde általában tisztán csengő magyar beszéd s meggyőzően igazolja, hogy nemcsak a paraszti beszédnek van magyar zamatja.

Összegezve benyomásaimat: a *Mécsvilág* is igazolja, hogy Bartóky Józsefet méltán tartjuk egyik legeredetibb elbeszélőnknek. Az ő elbeszélő tehetsége a Gondviselés egyik első ajándékának tetszik a sok csapás után, mely nemzetünket érte. *Hartmann János.*

S Z E M L E

SZÍNHÁZI SZEMLE.

Az elmult heteknek legjelentékenyebb színházi eseménye kétségkívül az *Oedipus király* és *A mizantróp* előadása volt a Nemzeti Színházban. Nagy örömmel üdvözöljük e vállalkozást már csak azért is, hogy e legelső színházunk a kissé egyoldalú Shakespeare-kultusz után műsorába akarja illeszteni a világirodalomnak többi értékeit is. De egyébként is e két darab előadása mind a rendezés, mind a színészek játéka tekintetében a legjobbak közé tartozik, amit az utóbbi években láttunk.

Oedipus királyt a legutóbbi évtizedek magyar színházjáró közönsége két előadásban látta. Az egyik a Magyar Színház színészeinek munkája volt a városligeti nagy cirkuszban, felfogásában és kivitelében egészen Reinhardt rendezése szerint. Ez előadás főképen a tömegek mozgatásán nyugodott, s a görög színház orkhesztráját helyettesítő porondon több száz főre menő statisztát zsúfolt össze. A nagy tömeg szereltetésében volt is némi grandiozitás, csak az volt a baj, hogy a színpadi akciónak — ami mégis csak a legfontosabb — a nyakára nőtt. Ezenkívül az egész rendezés nagyon is kuszán keverte a nagy stílust a rikító realizmussal, s a görögös egyszerűséget igenis modern trükkökkel tüzdelte tele.

A második Oedipus-előadás a Nemzeti Színházé volt, ha jól emlékszünk, Iványi Jenő rendezésében. E felfogás szinte arra látszott törekedni, hogy a darabból elmossa azt, ami jellemzően görög és hogy az egészet mentül közelebb hozza a modern színházi közönséghez. E kellemetlen és erőltetett realizmussal természetesen meghamisította az eredetit, s már külsőségeiben is ellenkezett a darab stílusával. Így, hogy csak egyet említsünk: a palotának oldalt és ferdén való helyezésével, s ennek következtében a vonalaknak mélyberövidülésével nagyon is barokk hatást erőszakolt bele e tragédiának szimmetrikus klasszikusságába.

A Nemzeti Színháznak legújabb rendezése — Rádai Dénes munkája — a legjobb a három között. Megegyszerűsített, nemesvonalú színpaddal dolgozik. Az orchestrát a lehető legkeskenyebbre szabja, hogy a pár lépcsőfokkal felemelt szkéné ne essék túlságosan messze a nézőtől. De azért el tudta helyezni szűk helyen is — az orchestrának éppen közepén — Dionysos oltárát is. Maga a szkéné szintén nem tágas, s a háttérben egy dór palota zárja be, melyből a királyi szereplők súlyos bronzkapun át lépnek a közönség elé. A palotától jobbra-balra falkerítés vonul, mögöttük bús ciprusok sötétlenek. Az egész színpad a maga szigorúan szimmetrikus berendezésével igen klasszikus és igen görögös benyomást tesz. A tíz személyből álló kar is két, egyenlő számú csoportra válik szét, s az orchesztra két felében helyezkedik el. Maszkjuk és mozgásuk bizonyos egyformaságra törekszik.

E nagyvonalú kereteknek megfelelően nemesen egyszerű a színészek játéka is. A főszerepet Kürti József játszotta, ugyanaz, aki — mint akkor még a Magyar Színház tagja — a cirkuszi előadáson is e szerep ábrázolója volt. Az ő Oedipus királya igen becses színészi munka. Hatalmas és megrázó játéka tele volt finomsággal, amelyek közül csupán egy legyen itt megemlítve. Mikor származása titkát kutatja és a korinthosi követtel az öreg pásztort szembesíti, s amikor már bizonyossá válik, hogy a gyilkosság és vérfertőzés bűnét ő követte el, a pásztornak az elpusztítandó gyermekre vonatkozólag a következőket mondja: S miért adád ez aggastyán

kezébe őt? E kérdést Kürti nem az igazságot nyomozó király vallató hangján mondja már, hanem valami mélyen fájdalmas szemrehányást visz bele, hogy miért is nem pusztította el őt, mint gyermeket, hiszen jobb lett volna csecsemőként meghalnia, mint ilyen életet végigélnie. Kürti játékában csak egyet tartunk kifogásolhatónak: azt, hogy az elején a pathetikusan megütött alaphangot szerepének minden ízében nem játszotta végig. — Jászai Mari Jokastéja e nagy művésznőhöz méltó alakítás volt. A királyné jellemébe — nagyon helyesen — bizonyos könnyelműséget visz. E könnyelműsége kicsinyelteti le vele a jós szavait, s így érthető igazán a karnak megbotrankozása az isteni végzésen gúnyolódni merészelők felett. Bámulatosan kifejező kezjátékát is újra alkalmunk volt megcsudálni. A többi szereplők is — Gyenes, Bartos, Pethes Imre, Fehér Gyula, Mihályfi Károly — jól illeszkedtek az egész előadásnak egyszerű nagyvonalúságához. Egyedül Gál Gyula (Tiresias) játéka hatott művészietlenül kirívónak. E színész a maga nagy mesterségtudásának csillogtatása kedvéért megbontotta az előadás stílusát. Akkor, amikor minden a magasztos egyszerűség jegyében folyik le, ő aprólékoskodó játékkal ábrázolja Tiresiasban a *vak* embert. Tapogatózó botorkálása, görnyedt járása, erőltetten figyelő fejtartása helyénvaló lehetne valami modern darabban, vagy a görög tragikusok közül talán Euripidesben, de itt kikiáltóan stílustalan. Nem értjük, hogy miért volt a rendezés fegyelme éppen Gál Gyulával szemben olyan laza.

Oedipus királlyal egy estén élvezte közönségünk Molière legmélyebb vígjátékát, *A mizantrópot* is. A rendező, Hevesi Sándor, nagyon helyes érzékkel törekedett mentül molièreibb, mentül franciásabb hatást elérni. Maga az, hogy a felvonások között alig van egy-két percnyi szünet, gyorssá teszi a darab menetét. De különben is az egész előadásnak tempójában olyan frisseség, olyan változatos ötletesség és annyi finom és gazdag rendezői fogás nyilvánult meg, hogy a Nemzeti Színház méltán büszke lehet rá.

Alceste szerepét Ódry Árpád játszotta. Igen helyes tapintattal nem akarta hősét tragikussá sötétíteni, hanem megfogta ez alaknak mély és finom komikumát. Alceste embergyűlöletének szinte gyerekes dacossága különösen érvényre jutott. E mellett azonban e gazdag lélek fájdalmas húrjait is megszólaltatta Ódry: melancholiájára, szerencsétlen szerelmére és egyedülvalóságára nagyon igaz hangjai voltak. Pergő beszédtechnikája is nagyon talált a darab stílusához. — Célimène szerepe Váradi Aranka kezében volt. E kitűnő színésznő e szerepében is nagy kedvességével, bájosságával és játékos ötleteivel fogta meg közönségünket. Nekünk azonban volna egy kifogásunk ábrázolása ellen. Vajjon szabad-e Célimènet *ennyire* kedvesnek játszani? Nem tartunk azokkal, akik ez alakot okvetetlenül valami finomabb félvilági hölgynek képzelik, azonban mégis van benne valami lelki sívárság, ami Váradi Aranka játékából nem derült ki. Az ő felfogása szerint Célimène inkább csak gyermekes naivságból olyan, amilyen. Ha e színészi interpretációba belemegyünk, akkor szinte meg nem értjük, hogy Alceste miért nem tud rá nevelő hatással lenni. Nem, nem! *ennek* a Célimène-nek lelkéhez okvetlenül hozzá tudna férkőzni szerelmese, másfelől meg *ez* a végtelenül bájos és derült nő ki tudná gyógyítani Alceste-t embergyűlöletéből. Váradi Arankának játékából még csak egy mozzanatot akarunk elkönyvelni. Végső jelenetében, amikor Alceste szakít vele, igen finom kézjátékot produkál. Legyezőjével vállon üti Alceste-et, majd az ajtóig menve, átüt legyezőjével a maga vállán, mintegy azt akarva elhitetni, hogy nem a férfi küldi el őt, hanem ő a férfit. E játék körülbelül száz évvel ezelőtt Mademoiselle Mars ötlete volt. Hogy e színészi fogást Váradi Aranka feleleventette, azt távolról sem mint gáncsot hozzuk fel ellene, csak megemlítésre érdemesnek tartottuk. — Philinte-et az értelmes játékú, de nagyon fakó bszédű Nagy Adorján adta, Éliante szerepében Tasnády Ilona volt igen bájos és finom. A többi szereplő is igen jól hangolódott a gyorsan perdülő együttesbe, és — végre! — a verseket is szépen mondták és nem akarták prózává tördelni.

A Vígszínháznak a legutóbbi hónapokban elkövetett érthetetlen balfogásai közé tartozik Karel Capek *R. U. R.* című darabjának színrehozatala is. Igaz, hogy ez utópisztikus drámának határozottan érdekes mondanivalói vannak, s a tőke és munka harcáról antibolsevista irányban több értékes megfigyelést közöl, de szerzője a feldobott súlyos szociális problémáknak sehogysem tud költői érdeket adni. Az eszközül használt fantasztikus elemekhez pedig nagyon is vaskos képzeletű. Már pedig „repülni gyalog", még senkinek sem sikerült. Ehhez járul még, hogy az idegen hatások nagyon is kiütközők: majd Madách, majd pedig Wells hangját halljuk. A vegyileg előállított gépemberek szerepeltetése is igen ügyetlen és semmiképen sem mentes az önkénytelen komikumtól. Ami pedig az akció érdekességét illeti, e tekintetben csak a harmadik felvonás nyujt valami — persze csak külsőséges — érdeket, egészen odáig két hosszú felvonás unalmán kell átvergődnünk, a színháztól való közvetlen távozásunk előtt pedig a negyedik felvonás vánszorgásai készítenek elő a jól megérdemelt éjjeli nyugalomra.

A Vígszínház előadása majdnem olyan gyenge, mint maga a darab. A drámának szándékolt alaphangját egészen más stílusra hangolja át. Hogy az író nem tudott fantasztikus lenni, az kétségtelen, de a rendezésnek észre kellett volna vennie, hogy az *akart* lenni. S a darabnak száraz prózaiságán éppen azáltal lehetett volna valamit enyhíteni, ha legalább az előadás igyekszik némi szárnyalásra, a reálistól való némi eltávolódásra. Ámde a Vígszínház, úgy látszik, nem tud megszabadulni a maga aprólékos és aggályos valószerűségétől, amely francia szalondarabokban, vagy pedig Csehov és Shaw műveiben odaillő lehet, de a realizmussal szakítani törekvő irányok színpadi megjelenítésére semmiképen sem alkalmas.

...És végül még egyet! Nem akarunk az esztétikai értékelésre nemzeti szempontokat erőszakolni, de felvetjük a kérdést: van-e Capek úr olyan világirodalmi nagyság, akinek kedvéért érdemes volt a magyar kultúrának abból a férfias tartózkodásából kilépnie, amellyel eddig az ellenséges államok szerzőivel szemben viseltetett? Hiszen ha tudott a magyarság a háború alatt Shakespeare-ünnepélyt, Trianon után pedig Molière-évfordulót rendezni minden ellenséges érzés ellenére is, akkor bizonyosan tudna tiszta esztétikai álláspontra helyezkedni a csehekkel szemben is. De Capek úr és költői kvalitások, a *R. U. R.* és művészi érték!.. Ugyan, ugyan, vajjon mi lelhette a Vígszínház vezetőségét, hogy ezeket összetéveszthette? *Galamb Sándor.*

Farsangi lakodalom. (Bemutató a M. kir. Operában 1924 február 16-án.) Az ominózus Karenin Anna és Zádor Jenő Dianája után végre-valahára előadásra került Poldini Ede Farsangi lakodalom című vígoperája, amelynek szövegét Vajda Ernő írta 1913-ban az Operaház szövegkönyv-pályázatára, ahol első díjat nyert vele. Poldini Ede már 1915-ben vállalta a szövegkönyv megzenésítését, el is készült vele, be is nyujtotta művét az Operához, ahol aztán egy jó ideig pihent. Most nem kutatjuk, mi volt az oka annak, hogy ez a kitünő mű csak most került bemutatásra. Annyi látható, hogy az Opera vezetősége régi tartozásait most gyorsabb egymásutánban igyekszik leróni. És ez is valami.

Poldini Ede eddig előadott műveit a közönség mind nagy tetszéssel fogadta. Éjszaki fény című balletjének sikerére még emlékszünk; Csavargó és királyleány című egyfelvonásos vígoperája, mely az európai színpadokat is bejárta, ma is műsoron van, bár nem adják annyiszor, ahányszor ez a végtelen finom és bájos alkotás megérdemelné. Akik Poldini Edét eddig előadott műveiből ismerték, a legszebb reményekkel indultak a Farsangi lakodalom bemutatójára és — nem csalódtak, sőt többet kaptak, mint reméltek. Egy minden izében magyar remekművet élveztek. A darab meséje egyszerű, kedves. Csupa derű.

Egy mult század eleji nemesi kúriában nagyban készülődnek a vendégek fogadására. Gazdagon megrakott, földíszített asztalok, sürgőforgó cselédsereg várja a ház kisasszonyának, Zsuzsikának (Medek Anna) vőlegényét és a kézfogóra meghívott sokaságot. Odakünn azonban borzalmas hóvihar dühöng, mely járhatatlanokká teszi az utakat. Zsuzsika titkon örül, hogy vőlegénye

ebben a fergetegben nem jöhet, mert bizony nem is szíveli a neki kiszemelt ifjút. A nemzetes asszony (Sebeők Sári) ketségbeesetten sopánkodik, míg Péter nemzetes uram (Szemere Árpád) a lányával együtt örül a fergetegnek, sőt a kalendáriumból kiolvassa, hogy a Vízkereszt napján megindult hóesés eltart egy hétig is. Közben váratlan vendégsereg lepi meg a kúriát. Valamennyien másfelé igyekező utasok, kiket a zord idő kergetett a nemzetes uraimék vendégszerető házába. A vendégek közt van egy grófné (Bazilidesz Mária) és egy gárdatiszt (Szende Ferenc). A vendégek lakomához ülnek, amikor felhangzik Kálmán diáknak (Székelyhidy Ferenc) nótája. Őt is szívesen fogadják, csak a nemzetes asszony nézi sanda szemmel. (I. felvonás.)

A vendégsereg már hat nap óta élvezi a nemzetes uraimék vendégszeretetét. Ez alatt az idő alatt beleszeret a diák Zsuzskába, ki viszonozza a derék nótásfiú őszinte érzelmeit. De szerelemre gyulladnak egymás iránt a grófné és a gárdatiszt is. A nemzetes asszony éber szeme észreveszi a két pár vonzalmát és minden áron meg akarja akadályozni, hogy leánya komolyan beleszeressen a csurgói diákba. A grófnénak szavát veszi, hogy ezentúl a diákkal fog foglalkozni, a gárdatiszttel pedig megígérteti, hogy leányának fog udvarolni. De minden igyekezete hiabávaló. Terve kudarcot vall. A két szerelmes pár most már együtt van, eleinte ugyan a nemzetes asszony kívánsága szerint, de végre is az egymáshoz vonzódó párok összekerülnek. A felvonást a „Haragszom rád" zálogosdi játék rekeszti be. (II. felvonás.)

A harmadik felvonás egy kedves képpel kezdődik. A kúria udvarán a hóember körül vidáman játszadozik a fiatalság. Az öregek bundákba öltözve az ámbitusról gyönyörködnek a fiatalok mulatságában. A hófergeteg megszünt. A vendégek útra készülnek. Legelsőnek a grófné távozik, férjéhez és kisfiához hívja hitvesi és anyai kötelessége, szívébe zárja a gárdatiszt képét és meghatottan búcsúzik tőle. A diák is útra készül, de ekkor érkezik Bükkyné (Némethy Ella), Zsuzska kiszemelt vőlegényének anyja, akitől megtudjuk, hogy fia már megtartotta a kézfogót azon a helyen, ahova a hóvihar kergette. Zsuzska nagyon boldog, a nemzetes asszony megtörik, de azért büszkén mondja oda komaasszonyának, hogy itt is megtörtént a kézfogó. Az indulóban levő vendégsereg most tovább is ott marad az igazi eljegyzési ünnepre.

Ehhez a friss, tiszta magyar levegőjű librettóhoz komponált abszolut művészi értékű muzsikát a már régóta külföldön élő, budapesti születésű Poldini Ede. Büszke lehet erre a művére, amellyel kitörölhetetlenül beleírta nevét a magyar opera történetébe. Pompás magyar vígoperát írt, melynek párja az egész magyar operairodalomban nincsen. A régi magyar palotás és verbunkos zenére épít, ezt fejleszti tovább eredetien, kimeríthetetlen ötletességgel. Színtiszta magyar zene, melyet őserejű magyar akcentus jellemez. Ötletes, finom, jellemző, kifejező, fordulatos, mindig újabb meglepetésekkel kedveskedő; és sehol semmi banalitás, semmi közhely benne. Zenekari kezelése virtuóz, színes, csillogó, derűs és pompásan illusztrálja a librettó komikumát és kedves humorát. Poldini vígoperája nemcsak ritka külső sikert aratott, hanem valóságos művészi értéket is képvisel.

A rendkívül nehéz dalművet Kerner István főzeneigazgató hivatott keze vezette diadalra. Ő tanította be a művet, ő is vezényelte. Mint karnagy is egyik legfényesebb diadalát aratta a Farsangi lakodalom előadásával. Feltétlenül biztos pálcája elővarázsolja a bonyodalmas partitura minden rejtett szépségét és finomságát s érvényre juttatja a szerző minden intencióját. Az egész előadás egy kiváló művészi teljesítmény, amelyhez hasonlót ritkán volt alkalmunk az Operában élvezni.

A szereplők is valamennyien kivették derekas részüket az est sikeréből. Sebeők Sári a nagyasszony szerepében pompásan alakított; csak most tűnik ki, hogy a művésznő nemcsak elsőrangú énekes, hanem kitűnő színész is. Igen szeretetreméltó alakot kreált Szemere Árpád, Péter nemzetes úr szerepében; éneke, akcentusa kifogástalan. Medek Anna kedves szerelmes leányt játszott és Székelyhidy egye-

niségéhez pompásan illett Kálmán diák szerepe. A kisebb szerepekben különösen Némethy Ella (Bükkyné) és Halász Gitta (Stánci) tűntek ki, mindketten új oldalról mutatkoztak be: kómikus szerepben; nagyon jó volt Hegedűs Ferenc (Andris belső cseléd). De a többiek is derekasan megállták helyüket.

A darabot Márkus László, az Opera új főrendezője rendezte. Ez volt új minőségében bemutatkozója. Mindjárt első szereplésével bebizonyította, hogy neki itt van a helye. Az új díszleteket Márkus rajzai után Kéméndy Jenő festette.

A közönség őszinte tetszéssel fogadta a darabot. Reméljük, hogy ez a mű az Opera egyik legnépszerűbb és legvonzóbb műsordarabjává lesz. Az 1924. év február 16-a pedig a magyar opera történetének egy fontos dátuma: a magyar vígopera születésnapja. *(p.)*

Antik gipszgyüjtemény a Szépművészeti Múzeumban. A mult év november havában adta át az újonnan rendezett antik gipszgyüjteményt a Szépművészeti Múzeum igazgatósága a múzeumlátogató magyar közönségnek. Rég érzett hiányt pótolt ezzel művészeti életünkben, melyben a görög és római művészetet mindössze a Múzeumnak százon felül alig számláló eredeti antik gyüjteménye képviselte, nagyobbrészt erősen töredékes alkotásokkal, melyek között igazán jelentős, kiváló munka csak néhány akad. Gipszgyüjteményünk tehát a görög és római szobrászművészet összefoglalása és áttekintése a mi számunkra s így másnemű feladatokra hivatott, mint külföldi testvérei, a nagy gipszgyüjtemények.

A gipszgyüjteményeknek kezdetben alig volt más hivatásuk, mint műkedvelő gyüjtők eredeti kincsei közt a megáhított, de meg nem szerezhető műalkotás pótlásaként való szereplés. A gipszgyüjtemények tudatos létesítése, s az ókori művészettörténetbe való kapcsolódása tulajdonképen a mult század második felében történt, amikor a gipszgyüjtemények tették teljessé az antik eredeti gyüjtemények hiányosságait, de másfelől bennük nyert erőteljes támogatóra a felsőbb egyetemi és képzőművészeti oktatás, amiért is rendszerint a művészeti akadémiák s műtörténeti tanszékek mellett nyertek felállítást, mint szemináriumi gyüjtemények. Nálunk — tudtommal — Ipolyi Arnold hangsúlyozta egy ily gyüjtemény felállításának szükségességét a képzőművészeti főiskolával kapcsolatban.

A gipszgyüjtemények említett rendeltetése később bővült a tudományos műhelymunka anyaga gyanánt való felhasználással. Az utóbbi 2—3 évtizedben nem egy jelentős ókori művészettörténeti probléma nyert kielégítő befejezést a gipszöntvényekkel való próbák, kisérleti felállítások, rekonstrukciók útján. (A mi gyüjteményünk is mutat föl ilyen eredeti eredményt a Hades-relief rekonstrukciójával.)

De éppen ez az alárendeltség okozta, hogy a legnagyobb gipszgyüjtemények is jórészt raktárszerűen voltak kezelve és fölállítva, valóságos útvesztőket alkotva a laikusok számára, akik a gipsz józan, rideg, mindenféle fényhatásnak mereven ellenálló, halotti fehér színében igen nagy akadályra találtak az ily gyüjtemények művészi élvezésében. Az ilyen kollekciók művészi szempontok szerinti elrendezésére csak a legutóbbi években tettek kísérleteket, s mint e téren egyik legsikerültebbet, a berlini nagy gipszgyüjteményt kell említenem, melynek leírását csak a legutóbb kaptuk Noack professzor tollából, a Jahrbuch des deutschen arch. Instituts 1921. évfolyamában.

Nálunk kezdettől fogva már művészi elrendezésre volt szánva az antik gipszgyüjtemény. A múzeum földszinti hat terme, melyek ma e gyüjteményt magukba zárják, eleve ennek befogadására és elrendezésére épült.

A hat teremben felállított, 422 darabból álló gyüjtemény — az eredeti márványgyüjtemény darabjaival megfelelő módon kiegészítve — kerek összefoglaló képet nyujt a legnagyobb szobrásznép egy évtizeden túl nyúló alkotó tevékenységéről. Látjuk az archaikus művészet tapogatódzó kísérleteit az emberi testábrázolás megoldására s ezeknek a kísérleteknek győzelemre jutását az anyag fölött; a Polykleitos, Pheidias, Praxiteles, Lysippos Skopas oeuvrejének legnevezetesebb darabjain keresztül megismerkedhetünk a belső,

lelki tartalom mind tudatosabb és művészibb életrehozásának folyton tökéletesedő megoldásával: szemlélhetjük a hellenisztikus művészetnek, a görögség barokk-korának művészi eseményeit, tartalmi és formai feladatainak sokféleségét, s legvégül a római művészetből kapunk izelítőt néhány alkotásának másolatában. S lehetetlen rá nem mutatnom az itt feltűnő hiányokra: a római arcképszobrászat, különösen annak női része, csak néhány, s nem is a legjava darabbal szerepel a gyüjteményben, míg az ú. n. történeti domborműveket mindössze az Augustus-korabeli „Ara pacis" pár reliefje képviseli. Sajnos, a rendkívüli viszonyok miatt ma már alig pótolható hiányok.

Gyüjteményünk felállításában az elsősorban számbajövő kronologikus sorrend mellett tehát művészi szempontok is érvényesültek. A gipsz fentebb említett rideg színhatása egy még hidegebb és józanabb kékesszürke háttér által enyhíttetett, amely előtt viszont a nagy ügyességgel bronzírozott példányok sem vesztettek semmit erős, bronzként való anyaghatásukból. A darabok egymásmellettisége nemcsak a sorrend szerint, hanem művészi szempontokból is megokolt. A felállításban kerültük a zsúfoltságot, s a rendezés alkalmat ad az egyes darabok külön-külön, más példányok által nem zavart megszemlélésére. Emellett Hekler Antal, a gyüjtemény tudós rendezője, a figyelmes szemlélő által önként percipiálható tanulságok nyomatékosabb hangsúlyozásáról sem feledkezett meg. A mylasai Zeus-fej és az otricoli Zeus-fő, az Ilissos mellőli síremlék patétikus ifjúfeje s a Melos-szigeti Asklepios-fej, a firenzei Uffizi menekülő Niobe-lánya s a Museo Chiaramontiban (Róma) őrzött hasonló női szobor, a belvederei torzó s a barberini faun, a pergamoni friz rapszódikusan patétikus töredéke s az Augustus-féle Ara pacis kimért méltósággal haladó ünnepi menet-részlete már a rendezés által is kiemelt tanulságokat kínál a nézőnek. A gyüjteményben való eligazodást megkönnyíti a Hekler által szerkesztett katalógus, mely friss, fordulatos stílusával, meghatározásainak pontosságával s az egyes emlékeknek a görög szobrászat egészébe való beállításával a szakembereknek hasznos, a laikusoknak pedig nélkülözhetetlen vezetőül kínálkozik.

Az antik világ emlékeinek jelenlegi helyükön való megtekintése ma csak kevés gazdagnak a kiváltsága. Az utazás sok utánjárással s még több költséggel lehetséges csupán. Valóságosan hiányt pótol tehát gyüjteményünk, mely számunkra megeleveníti a görög művészet kiváló alkotásait, amelyek még a gipsz hideg némaságában is gyönyörködtetnek, elragadtatnak, áhítatra késztetnek.

Oroszlán Zoltán.

Iránykeresés a francia színpadon és a Vieux-Colombier. Európa színházai évtizedek óta vajudnak. Közben állandóan a színművészet kríziséről és várható újjászületéséről beszélnek, az annyira óhajtott új architekturájú dráma azonban, mely irányt szabna a színház további fejlődésének, semmiképp sem akar megszületni. A színház, nem kell magyarázni: miért, nem várhat, ha pedig ő veszi kezébe a kezdeményezést, akkor a megkísérelt reformok aligha terjednek túl a darab kiállításának s színrehozásának keretein. Ezt mutatja a tapasztalat is. Az eddigi próbálkozások lényege a díszlet, ruha, világítás, játékmód, felszerelés és a színi hatás egyéb problémáinak megoldása körül forog s a felvetett vélemények különbözősége szerint egészen szembenálló irányzatok képződtek ki, melyek közül azonban egyiknek sem sikerült még dülőre vinni a színpadi kiállítás peres ügyét.

Az érdekelt csoportok közt elsőnek említhető Antoine realista iskolája, mely a *Theâtre Libre* keretében alakult ki és Henri Becque aggodalmas naturalista hűséggel adott darabjaival jutott becsüléshez. Hibája az volt, hogy a milieut alkotó anyagi tartozékok épp oly jelentős része lettek az előadásnak, mint maga a szöveg, s a néző figyelme a kettő között oszlott meg.

Ezt a megoszlást akarta kiküszöbölni az az irány, mely a hatás egységességének megóvására a történésnek szimbolikussá emelését, az illuziókeltést és a szuggesztiv szemkápráztatást választotta. Ez az iskola előszeretettel stilizál, gazdagon díszletez, világítási ötletekkel lep meg, sőt ha lehet, balettel is ked-

veskedik; a hatáskeltésnek ez a látványos módja azonban elnyeléssel fenyegeti magát a darabot. Az elstilizálás, kubista meglepetésekkel terhelt bemutatás fullasztotta meg Molnár Ferenc *Liliom*-ját is a Théâtre des Champs-Élysées-ben. A szimbólista ízlésnek fő képviselője különben a magát polyphonistának nevező Gaston Baty, kinek színházában, a Théâtre de la Chimère-ben, állítólag a díszlet, szöveg és a játék összhangja teszi azt a polyphoniát, melynek révén a színházba járó közönség legjobban megért egy irodalmi alkotást.

A Vieux-Colombier, melyet *Jacques Copeau* alapított meg ezelőtt tíz évvel, jelenti a harmadik irányzatot. Igazgatója a színpad leegyszerűsítésére irányuló igyekezetével eleinte egész egyedül állt s csak szívósságának köszönhető, hogy színházát, annyi gúny és félreértés után, ma a legkomolyabb színi törekvések szolgálatában állónak tekintik. Közönsége szinte egy megkülönböztetetten jóízlésű irodalmi párt jellegével bír, melyet, a vádaskodók szerint, csak a snobizmus növel még egyre. A vád érthető, mivel a boulevard-színházak táján méltán csodálatot kelthet, hogy van közönség, mely puszta színen adott darabokat is képes megnézni. Megesett, hogy Copeau pl. Molière-nek Les fourberies de Scapin-jét a színpadra beállított egyszerű dobogón játszatta, melyet csak egy háromszögű fénynyaláb világított meg. Copeau ugyanis gyűlöli a festett vásznat s amennyire lehet, mellőzi is; a kellékek igénybevételénél a legnagyobb mérséklet híve s a díszleteknek mintegy csak a schemáját adja. A történés színhelyét csupán architektónikus vonalaiban jelzi, azaz nem rajzol, nem színez, hanem megalkotja a tért, melyben a szereplők mozognak. Erre a célra néha elég neki egy függöny s néhány, a szín plasztikusságát tevő tárgy, ami nem zárja ki azt, hogy olykor egy-egy józan valószerűséggel ható intérieurt is mutasson, azonban tájképet, utcarészletet vagy egyéb hátteret ábrázoló vásznat még nem láttam a színházában.

De nem is ez a fontos. A Vieux-Colombier iránti érdeklődést az indokolja különösebben, hogy vezetője a technikai kérdéseken felül a műalkotásra is befolyást akar gyakorolni s elveket hirdet, melyek hivatva volnának a drámai termelésnek is irányt szabni. Ezek az elvek Molière nevének varázsához fűződve jelentkeznek Copeau drámaelméletében, ő azonban nem mulasztja el saját érdemének tudni be, hogy sikerült velük iskolát teremtenie. Elméletének sarkpontja az, hogy nem lehet egy drámának eszmei elgondolását elválasztani annak színi kivitelétől. A legjobb drámai alkotások színi eredetűek, azaz valamely színpadi helyzetnek előre megalkotott képe a magvuk, s a legkiválóbb drámai szerzők, Shakespeare, Molière egyúttal rendező színészek is. S amint bármely darabnak szükségszerűen csak egyetlen jó, a megértésen alapuló bemutatási módja van, úgy a mű megalkotásának is egyedül sikeres útja csak az lehet, mely a színpadból indul ki.

Tanításnak ez nem is új, annál érdekesebb azonban, hogy Copeau milyen következtetéseket von le belőle. Egyelőre mentegetőzik, hogy a tragédia számára még nem lelt megoldást, a vígjátéknak ellenben megtalálta a legtisztább latin és francia hagyományokon épült formáját és ez — hogy el ne vétsük a szavakat — „une comédie de plus en plus délivrée de littérature et de sentimentalité". Az irodalomtól való menekülésen valószínűleg nem a szöveghűség kényszerétől való szabadulást érti, mert számára ez nem probléma: Goldoni *Locandiera*-ját úgy hozta színre, hogy két személynek elég jelentős szerepét teljesen törülte belőle. Hogy menynyire nem tartja a szöveget sérthetetlennek, elárulja saját színiiskolája számára összeállított programmjával, melyben első helyen szerepel a rögtönzés készségének és a szórakoztató tehetségnek a fejlesztése. Az ő növendékei gimnasztikát, akrobata mozgást, erő- és testügyességi mutatványokat is tanulnak és így mindennel el vannak látva, ami a *játékhoz* szükséges lehet. Copeaunak a színházról vallott felfogásában ugyanis a játék, az alakító és a kevésbbé nemes, egyenlő jogon, alkotja a középpontot. Ezért nem tulajdonít jelentőséget a pompázó kiállításnak és ezért hajlandó alárendelni az írót is a színész igényeinek. Azt kívánja, hogy a darab lelke játékkal legyen

kifejezhető — s itt jövünk rá arra is, hogy miért irtózik az érzelmességtől.

A szentimentalizmus amellett, hogy nem francia sajátság, mindig távol maradt a *farce*-ok szellemétől táplálkozó Molière-vígjátékoktól, s késői követője tüntetve hivatkozik arra, hogy Molière a legkevésbbé lírikus, inkább kegyetlen, rideg filozófus, aki csupa értelem, felruházva a jellemlátás erejével, az ember és szenvedélyei mély ismeretével, s aki előtt minden ember a nevetséges oldalával állott. Az igazi vígjátékírót ezek a képességek teszik feladatának urává, mert a komédiának tréfára, gúnyra, szatirára van szüksége; a szentimentalizmus, az már irodalom...

Megvetni az ábrázolás segédeszközeit, kétségbe vonni az irodalmi értékként becsült szöveg hegemóniáját a színpadon, mi más ez, mint a színészet függetlenségi harca, mely önmagáért való játékot akar. A játék önérték legyen a saját formáinál fogva, olyan közvetlen kifejező eszköz, mint a többi művészetben a szín, a vonal, a szó vagy a hang. A festészet, szobrászat, zene nem ismer ugyan ilyen szóval jelölt ízlést, de ha egy kis merészséggel a költészet történetéből merítünk analógiát, akkor ezt a törekvést a színészet l'art pour l'art-jának lehetne neveznünk.

Ami az új crédónak gyakorlati alkalmazását illeti, arra tanulságos például szolgálhat a színház egyik igen kedvelt műsordarabja, Léon Régis és François de Veynes *Bastos le Hardi*-ja, melynek molièrei hangzású címe ez is lehetne: le Roi malgré lui. Már ez is sejteti, hogy a vígjáték inkább Molière farce-aival tartja a rokonságot, melyeknek az a sajátosságuk, hogy írójuk nem elégszik meg az életből elkapható jellemkomikum valószerű kihasználásával, hanem, még nagyobb szabadsággal mint egyéb vígjátékaiban, maga teremt kómikus helyzeteket, melyeknek teljes megoldását sokszor a színészre bízza. Könnyen érthető hát Copeau rokonszenve a bohózat iránt: a színész nemcsak alakítja a szerepet, hanem egyenesen alkotnia kell a játékával, s ennél mi sem biztosíthatja a színész emancipációját a színpadnak csupán járulékos tényezői (irodalom, dekoráció) alól.

Az említett társszerzőknek engedékenysége, mellyel segítségére sietnek a színész e fokozottabb érvényesülési törekvéseinek, egyáltalán nem nyilatkozik meg annyira külsőséges módon, hogy a néző könnyen észrevehetné, a darab inventiójában azonban feltétlenül felfedhető az a vonás, amely legjobban felel meg Copeau szándékainak. Ez a vonás pedig bizonyos játékra késztő könnyedség, naiv pózba állított pátosz és az egész komikumnak kedves mondvacsinált sága. Az anyag, melyből a mű épül, néhány élethű típus: a hatalomhoz ragaszkodó miniszter, a nagystilűen kacér nő, az ideális „bonhomme" s még vagy 2—3 ismert figura. A lelketadó ötlet, mely mozgásnak indítja a cselekvésre kész bábokat, véletlen, önkényes, mondhatnám abszurd, egyben azonban mesteri eltalálása annak az emelőnek, mellyel a legérdekesebb játék pergetésére lehet billenteni a drámai gépezetet. A megindítás ez: királyt keresnek Bergoviában; a játék pedig a következő lesz: az eszes miniszter, kinek meggyőződése, hogy jobb a hatalmat gyakorolni, mint birtokolni, rendőrileg nyomoztat egy trónra alkalmas jámbort s ezt a felesége mellett gyanutlan fuvolázó Bastosban leli meg. Az egyébként igen derék és szorgalmas kereskedő nem válik be királynak s az ország ügyei mind rosszabbul mennek. A tehetetlen államfő azonban egyszerre visszanyeri erélyét, midőn megtudja, hogy az egyik grófi udvarhölgyben a köteles lojalitáson túlmenő érzelmeket sikerült ébresztenie; a szerelmi terveit keresztező minisztériumot hirtelen elbocsátja; a nép pedig boldog, hogy ismét egy erőskezű uralkodó intézi a sorsát.

Ha szabad ítélni a legkülönb darab alapján, melyet Copeau teljes joggal tart a Vieux Colombier-ból nőttnek, akkor a színház törekvései tanúságot tettek életrevalóságukról. E szinte semmiből teremtett komédiának is megvan az a fontos előnye, hogy új helyzetbe, bizarr világításba helyezéssel csakugyan sikerült bizonyos dolgokról üdén ható képet nyujtania, melynek megfelelőleg a néző szemléletében is új helyet foglalnak el ugyanazok a fogalmak. S nincs különb célja a vígjátéknak, mint az, hogy javítson a nézeteinken.

A Vieux-Colombier irányától tehát, mely a színház technikai reform-

jától műfaji problémák megoldásához kanyarodott, nem lehet megtagadni az elismerést. De hogyan hihessük el Copeaunak, hogy elveiért mindig helyt fog állani, midőn legutóbb bemutatott darabja is egyáltalán nem színpadra való, lírai önvallomás, amit sulyosbít az a körülmény, hogy ez az irodalom és líra távoltartását hirdető direktornak tulajdon autobiographikus drámája. Egyébként igen jellemző, hogy ellenfelei épp a *Maison natale* bemutatása után sietnek neki kezet nyujtani: a gyengeség engesztel.

Tóth Béla.

A legújabb angol irodalomról. (1913—1923). Felosztani bármely nép irodalmát különböző korszakokra, áramlatokra vagy egyéb szempontból: merő logikai lehetetlenség. Hogy mikor kezdődik egy korszak, vagy mikor végződik, azt határozott időponttal nem lehet megjelölni. Minden áramlatnak megvan már a multban a csirája, egynéhány igen jellegzetes hajtását mégis csak a jövő termi meg. Az angol irodalom gyakran emlegeti Erzsébet vagy Viktória királynő korszakát. A mondatoknak megvan a maguk értelme: de az a ragyogó felvirágzása a drámai és lírai költészetnek, melyet rendesen Erzsébet-korszaknak neveznek, nem határolható e királynő trónralépte s halála kettős időpontjával. Teljes lehetetlenség ezt a fellendülést biztos határok közé szorítani. Legfeljebb annyit mondhatunk, hogy száz évvel Erzsébet előtt *még nem* volt, száz évvel utána pedig *már nem* volt nyoma ennek a költészetnek. Csak azt nem tudjuk megmondani, mikor kezdődött és hol végződött. Így vagyunk azzal a hatalmas prózai s költői irodalommal is, melyet Viktória korszakának nevezünk. Viktória trónraléptekor alig néhány jel hirdette eljövetelét, midőn pedig hosszú uralkodás után a nagy királynő elhunyt, ez az irodalom, melynek fénykora talán már elmult, még mindig nem vesztette el lüktető életét és befolyását.

VII. Edvárd király uralkodása alatt vagy legalább is V. György király uralkodásának első korszakában, oly irodalmi jelenségeket látunk, melyek a Viktória-korszak hagyományaiból táplálkoznak.

A Viktória-korszak legnagyobb írói már nem voltak életben, vagy legalább is már nem írtak 1913-ban. Tennyson, Browning Arnold, Swinburne meghaltak már. Éppen úgy Dickens, Thackeray, Kingsley, Trollope és Stevenson. Meredith közel volt halálához. Hardy már megszüntette volt novella-sorozatait Wessex életéről. Mindazonáltal a Viktória-kor szellemi hatása még érezhető volt. A prózai irodalom terén ezután készült még a legjobb alkotás. A kor nagy költői ellenben nem hagytak maguk után méltó utódokat. Itt (a hagyományok tekintetében) csakugyan szakadás állott be. Egy erősen destruktiv kriticizmus szelleme jelentkezett. Ez előhírnöke volt valami új kezdeményezésnek. A fő irodalmi áramlat azonban az ismert mederben folyt. Kipling, Wells, Galsworthy, Bennett és mások is egyenes követői a Viktória-korszak nagy novellistáinak: azok szelleme ihlette meg őket, azok munkáját folytatták.

Azt szokták mondani: az irodalom az élet kritikája. Ennek az igazsága a prózairodalomban még sokkal szembetűnőbb, mint bármely más irodalmi ágban. A novellista az életet bírálja, különben üres marad. De még a kritikánál is többet kell tennie. Látnoki módra kell magyaráznia, oktatnia férfit és nőt, hogy önmagukat megismerjék, egymást megértsék. Hogy úgy mondjam, beszélőkké kell tennie azokat, kik különben némák volnának, meg kell nekik mutatnia, hogy kicsodák s hogy az az út, melyen haladnak, merre vezet. Ezt tették a Viktória-korszak nagy novellistái. Feltárták és megérttették az angol életet. Jellemző rájuk — és azt hiszem, ez minden nagy angol íróról megáll —, hogy elsősorban és legfőképen az angol élettel törődtek. Világraszóló jelentőségük van, de nem azért, mintha a nagy világ politikai s egyéb mozgalmainak jelentőségével foglalkoztak volna. Nem, ezt ők nem tették. Talán éppen kifogásként lehetne ellenük felhozni, hogy a „szigetről" nézték a világot. Világra szól a fontosságuk, pedig nem keresték s nem is kívánták. De az emberiség együvé tartozik, s ha valaki, mint pl. Hard a wessexi parasztéletet helyesen világítja meg, oly munkát végez, melynek az egész

emberiség megértheti vagy megérezheti jelentőségét. Az a bizalom, mellyel művészetük ilyen értelmezéséhez ragaszkodtak, avatja az 1913. év novellistáit a nagy Viktória-kor egyenes leszármazóivá.

Kipling nevét tettem első helyre azon a rövid listán, melyet itt közöltem, mert őt tartom ez időszak legnagyobb írójának. Lánglelkű, ihletett költő, és legalább egyrésze költeményeinek örökké élni fog. A folytonos idézés vulgarizáló hatása sem árthat a „Recessional"-nak (befejező ének a templomi istentiszteleteknél), valamint a legszenvedélyesebb elkeseredettség sem tagadhatja meg háborús költeményei erejét. De Kipling maradandó híre nem költeményeinek lesz köszönhető. Ő a legnagyobb elbeszélő, s különösen azért nagy, mert új oldaláról mutatja be az angol életet. Politikai hitvallása: imperializmus, s írt is „Hódítók"-ról. De súlyos félreértés lenne az ő imperializmusát összetéveszteni azzal, amit Angliában „*Jingoisme*"-nek neveznek, ezzel a hangos, fegyvercsörtető, kérkedő hazafisággal, mely túlbecsüli magát. Kipling imperializmusa nemes és önzetlen. A törvény és igazság uralmát jelenti, jelenti a béke megteremtését vad és lázongó népek között, hidak és utak építését járatlan helyeken, hogy a kereskedelem biztos és szabad legyen s a békeszerető nép nyugodtan élhesse életét.

Kipling arról a társadalmi osztályról írt, mely ezzel a munkával volt elfoglalva. Anglia világszerte szétszórt hadseregének katonáiról, távoli gyarmatok kormányzóiról, különös tengerek hajósairól, kapitányokról. Mindegyikük egy-egy bátor kapitány — hogy egyik könyvének címét idézzem. A tettek emberei, nem a szavaké. Sajátságosan járatlanok a kifejezésben. Képtelenek a világgal megértetni magukat. Önismeretük is hiányos. Mégis naggyá tették Angliát; de nem azért indultak útnak, hogy naggyá tegyék és nem is tudják, hogy azzá tették. Törvénytiszteletet teremtettek ott, hol még törvény sem volt, pedig nem volt elméleti ismeretük törvényről vagy annak értékéről. Ha azt kérdezted tőlük, hogy kicsodák s mit tesznek, bizony nem idézték Tennyson sorait: „Minthogy igaz az igaz, az igazat követni bölcseség, bárminő következmények ellenére." Efféle sorok hallatára felingerülnének. Mert nem így gondolkodnak és nem is így éreznek. Talán így felelnének kérdésedre: „Jó, jó, az ördögbe — vannak dolgok, amiket nem tesz az ember, egyszerűen nem tesz, és viszont — ez természetesen elég teher — az embernek mindig meg kell tenni a kötelességét, bármi legyen is az." Különös emberek ezek, kik sokat tettek a „Pax Britannica" megteremtésére. A politikusok türelmetlenek velük szemben, a szellemileg képzettek megvetik őket; de Kipling megértette őket, megmagyarázta jelentőségüket a világnak és — ami fontosabb — önmaguknak.

Galsworthy egy más társadalmi osztály írója. Novella-sorozatai az angol kereskedőt mutatták be a világnak s talán önmagának is. Kereskedő: túlságosan szűkre szabott szó; jelenti azt az embert, ki vesz s elad, vagy az üzletest, ki nagyban árul. Abban a társadalmi osztályban, melyről Galsworthy ír, vannak kereskedők, pénzemberek, bankárok, részvénytársaságok alapítói, szóval az a társadalmi réteg, melynek élete a City-ben összpontosul. Napoleonnak sokszor idézett gúnyos megjegyzése az angolról mint kereskedő nemzetről sok igazságot tartalmaz. De Anglia nem foglalhatná el jelenlegi helyét a világban, nem biztosíthatta volna gazdasági helyzetét a háború befejezése után, ha nem lett volna egy társadalmi osztálya, mely ért a jólét hez, ismeri megszerzésének s megtartásának útjait, valamint azokat a törvényeket, melyek a gazdasági életet uralják. Ez ismeret hagyományszerű egy bizonyos társadalmi osztályban, öröklött dolog, miként ama középkori kézművesek ügyessége, kik foglalkozásuk titkát apáról fiúra származtatták át. A felső középosztály Angliában: „la haute bourgeoisie", hagyományszerű tisztelettel viseltetik a jólét iránt, teljesen függetlenül attól, hogy mire használható fel a gazdagság. Előttük a jólét önmagában is szent dolog. Vannak, kik megvetik, vagy úgy mutatják, hogy megvetik. Ezeket szinte istenkáromlóknak vagy b olondoknak tekintik. Vannak mások, kik hamis utakon csinálnak gazdagság-kultuszt, mely nem felel meg a City hagyományainak. Ezek eretnekek, s eretnekségük végül mindig leleplezi magát. Ez az

osztály nem nagyon szereteréltó. Nem is hiszem, hogy Galsworthy épp oly szeretettel írt volna róla, mint Kipling a maga hódítóiról (Empire builders: Birodalom-építők); de ez is oly tulajdonságokkal rendelkezik, melyek nélkül Anglia nem lehetne meg, oly tulajdonságokkal, melyek egészségesebbé tennék a világot, ha a londoni City-n kívül másutt is gyakrabban előfordulnának. Nem feledhetjük el, ez osztály megvetése mellett sem, hogy Ruskin egyik legnagyobb büszkesége az volt, hogy egy „teljesen becsületes kereskedő" fia. Ruskin az idealista, a művész, a keresztény szocializmus prófétája, meglátta a jót abban az osztályban, mely vak és süket maradt az ő tanításával szemben.

Galsworthynek éppen úgy, mint Kiplingnek más igénye is van a hírnévre; de azt hiszem, legnagyobb érdeme az a megértés, mellyel ez osztály szellemi légkörébe bevezetett és az a gyakran maró, néha rideg kritika, melyet életmódjáról mond.

Bennett nem oly nagy író, mint Kipling vagy Galsworthy. Olyan sincs mint Wells, kiről tüstént beszélni fogok. De rávilágított az angol élet egy másik oldalára. „Öt város"-ának (Five Towns) elbeszélései az angol, vidéki iparközpontok kritikája. Bennett tisztán látja, de meg is veti annak a népnek fukarságát, kapzsiságát s durvaságát, mely műveinek főszereplője. Az a lángoló szeretet vagy lángoló gyűlölet, melytől Dickens művei izzanak, nincsen meg benne. Arcán gúnymosoly ül. De jól megérti, s nélküle mi is alig tudnók megérteni, az angol ipari központok duzzadó életét.

Vannak még mások is, kiknek nevét az 1913. év prózairodalmának legrövidebb vázlatából sem lehet kihagyni. Ilyen *Conrad*, ki, bár nem született angol, azzá teszi az a szeretet, mellyel a tengerhez s ama különös tájakhoz vonzódik, melyekhez a tengeren annyian elkalandoznak. *Compton Mackensie* történetének légköre talán nem annyira angol, mint a többieké, emberei sem, kiket ábrázol, de igenis angol, ha írásainak valódi szellemét tekintjük. Megemlítendő *Masefield* egy örökéletű regényével (‚Captain Margaret'); egyike ez a kisszámú, igazi regényeknek abban a korban, mely teljesen meghódolt a realizmusnak. *George Moore* a legtisztább irodalmi alakja a kornak és éppen ezért kevésbbé angol, mint a többi; Moore szárazföldi, a többiek szigetiek, a francia szellem mélyen hatott reá. Formaszeretete, kifejezéseinek tökéletessége a leggyönyörűségesebb angol íróvá teszik azok számára, kik saját irodalmunkon kívül másokat is ismernek. Moore nem angol, hanem *ír;* tagja annak az ír-arisztokráciának, melynek ragaszkodó hűségét oly rosszul fizette meg Anglia. Ez a tény nagy szerepet játszik Moore-nál, éppen úgy, miként földijénél, Bernard Shaw-nál. Moore — érezvén szüntelen, hogy Angliában idegenek között van — egy kissé mindig poseur. Mutatja, hogy megveti azt a népet, melynek nagyságát akarata ellenére kénytelen elismerni.

Élő emberek összehasonlítása, nagyságuk meghatározása, veszedelmes vállalkozás. Ennek teljes tudatában vagyok, de alig fogok többet kockáztatni vagy helyzetén lényegesen súlyosbítani, ha Kiplinghez legközelebb *Wells*-t helyezem 1913 kiemelkedő írói közül. Wells azonban mindazoktól, kikről eddig írtam, különbözik. Az emberek érdeklik őt, de még sokkal jobban érdeklik az eszmék. Egyes korábbi munkáiban — melyeket én legjobb elbeszéléseinek tartok — főleg tudományos eszmékkel foglalkozott. Jules Verne-nel lehetne összehasonlítani. Mindkettő a tudományos fantázia írója; élénk képzelő tehetségük tudományos tények vagy elméletek körül játszadozik. Csakhogy Wells képzeletének átfogó ereje nagyobb és tiszta tudománnyal dolgozik, míg francia társa csak alkalmazott mesterfogásokkal. Irodalmi pályájának későbbi korszakában Wells a természettudományok helyett a szociológiához nyúlt. A világegyetem jövőjét, a társadalom jövendő sorsát írta meg regényeiben, de távol mindazok álmodozó utópiáitól, kik előtte ugyanezen téren dolgoztak. Wells világa rideg, borzasztó, melyből minden emberiesség hiányzik. Emberei szerencsétlen, sorsüldözött teremtések, elnyomva a haladás törvényeinek súlyától, kik alig intézhetik sorsukat. Nagyon jellemző Wellsnek éppen ez a felfogása a világ jövendő sorsáról. Hamis a gondolkozás módja, mert nem enged tért az egyé-

niség kifejlődésének; ez pedig oly tényező, mely minden számítást felborít s a látszólag változatlan törvényeket nevetségesekké teszi. De bár hamis, mégis természetes, hogy Wells így gondolkodott; őt az ember mint ember, nem érdekelte eléggé ahhoz, hogy hitelt adjon a benne rejlő erőknek. Ez azonban nem azt jelenti, hogy képtelen volna emberek megrajzolására. Senki élénkebb portrait-ket nem adott, sem meggyőzőbb jellemzést élő emberekről. Egyik ifjúkori elbeszélésében („The Wheels of Chance": A szerencse kerekei) tökéletesen hű rajzát adja egy fiatal kereskedősegédnek. Ezt a tanulmányát később a „Kipps"-ben jobban kifejlesztette.

*

Először a prózaírókkal foglalkoztam, minthogy a próza 1913-ban, mint a Viktória-korszakban, jelentőségben messze felülmulta az irodalmi élet minden egyéb megnyilatkozását. Mellette azonban dráma- és essay-irodalom is volt.

Az angol színmű-irodalom a XIX. század utolsó, s a XX. század első éveiben hatalmas lépést tett előre fejlődésében. Volt rajta elég javítani való. A Viktória-kor közepe s vége felé úgy látszott, mintha teljesen kivesztek volna az angol dráma nagy hagyományai. A színpad oly emberek kezébe került, kik semmiesetre sem voltak művészek, még csak megfelelő irodalmi kézművesek sem. A színpadi irodalom újjászületése, melynek azonban még mindig messze kell fejlődnie, főleg egy ember egyéniségének s képességeinek köszönhető: ez George Bernard Shaw. De kétlem, hogy ő maga is nagy drámaíró volna. Darabjai inkább drámai kritikák, mint valódi drámák. Kiváló kritikák, mélyek, nemcsak mondják, hanem bemutatják, hogy mit kell tenni. Ezért természetes, hogy Shaw-nak nem színpadi darabjai a legjobb munkái, hanem kritikai bevezetései, melyeket azokhoz írt. Ezek ragyogók, sziporkázók, s minden más hasonló fajta angol munkánál szellemesebbek.

Rendkívül támadó élűek. Sok megütközést kelt az átlag angol olvasóban. „Semmiféle meggyőződés nem lehet mentes Shaw-attaktól" — semmiféle hagyomány oly szent, hogy elkerülhetné Shaw gúnyolódásait. Mintha csak az igazság alakja jelent volna meg előtte, az az alakja, melynek az angol középosztály hódol; ez pedig elkeseredéssel látta az előkelő társadalombeli angol nőt s leleplezte bűneit. Ez az eljárás botrányt okozott; de az igazság maga nem bánta ezt meg. Kitűnt, hogy mi volt igaz ama szépen omló drapériák alatt, melyek testét födték. Látszólagos igazságok, álarcba bujtatott konvencionális elvek igaz lényegükben tárultak fel. Ruhacafrangnak bizonyult, mi előbb életnek látszott.

Shaw ír származású. Ez a titka, akárcsak George Moore-nál formaszeretetének. Az ír, miként a francia, szeret tisztán látni — ami nagyon különbözik a messzelátástól. Benne is megvan, mint a franciában, az érzelgősség, titokzatosság megvetése s mindennel szemben, ami csak ürügy, ellenszenvet érez. Az angol, mint minden vérbeli kereskedő-ember, szívében szentimentális. Az egyetlen szentimentálisabb lény talán az amerikai, kiről azt tartják, hogy még igazibb kereskedő vér. Az ír gondolkozású Shaw megvetette az angolok érzelgősségét, megtámadta a tettetést, a bevett szokásokat, sőt az udvariasságot is.

Az ilyen munkák legnagyobb baja a hatás állandóságának hiánya. A támadás legjobban akkor fáj, mikor először érezzük. Másodszor már sokkal kevésbbé maró, ötvenszer megismételve már csak bosszantó. Shaw tanulmányait és előszavait kétségtelenül sokáig fogja olvasni az idősebb nemzedék, az, mely Shaw első munkáinak megjelenésekor volt fiatal. De hogy fogják-e olvasni az iskolásleányok s fiúk, majd ha eljön az ideje, hogy olvassanak, hogy úgy megtelnek-e a színházak, mint mikor először játszották, azt nem tudom. Kételkedem benne. A XIX. század végén újságírók között Angliában nagyon elterjedt szó volt a „fin de siècle". Úgy értelmezték, hogy az ember lelkileg valahogy megöregszik és kimerül, mivel a század, mely pedig csak önkényes felosztása az időnek, a végéhez közeledik. Az ember elfárad s üdeségét elveszti, amint sírjához közeledik, évekkel s tapasztalatokkal megrakva. Úgy képzelték, hogy az emberiség is öregszik és elveszítette fiatalságát, amint a század végéhez közeledett. Ez a gondolat

Ihr Freund Gilbert Keith Chesterton! Von Ihrem Bewunderer George Bernard Shaw.

természetesen merőben hamis. A történelem, a francia forradalom kitörése bizonyítja hamisságát. De az föltétlen igaz, hogy az angol irodalom ebben az időben kezdte elveszteni természetes lendületét, teremtő erejét, bátorságát s mindenekelőtt derüjét. És ez a XX. század első éveiről talán még inkább elmondható, mint a XIX. század végéről. Az 1913. évet vehetjük olyannak, melyben legszembetűnőbb volt a Fin de siècle szelleme. Az irodalom fáradtnak látszott: innen a sok kritika. Kevés öröm volt benne, még kevesebb kacagás. Volt azonban sziporkázó szellemesség, szédületes ügyesség. De az ember érezte, hogy újra várhat, újra remélhet valamit a nyugalom utan.

George A. Birmingham.

APRÓ CIKKEK

A „KÉT SZOMSZÉDVÁR“ EREDETÉRŐL. Vörösmarty nagyobb elbeszélő költeményeinek sorában a Két Szomszédvár időrendben az utolsó; szoroskötésű cselekményével, egységes szerkezetével mintegy átmenetül szolgál drámaírói működéséhez. Meséjének tárgya a romantikus költészet kedvelt indítéka, a bosszú; ennek is legszertelenebb faja, a vérbosszú, mely nem egyéni sérelemért vett elégtétel, hanem a családot ért bátalomnak véres megtorlása. Tihamér, a Sámson-család utolsó, életben maradt tagja irgalom nélkül elpusztítja a Káldor-családot, mely az ő nemzetségét kiirtotta. A szörnyű vérengzésért s a vele egybekapcsolt borzalmas tetteiért nem hiába nevezte Berzsenyi a költemény hősét „kannibál“-nak s kérte a költőt, hogy a jövőben válasszon múzsájának szebb, emberibb és természetesebb tárgyakat.

A tudományos kutatás magát a mesét általában Vörösmarty szertelen képzelete szüleményének tartotta, legfeljebb annyit engedett meg, hogy talán valamilyen francia vagy német „vendetta“-történet adhatott ösztönt megalkotására. Úgy látszik azonban, hogy a költemény forrása sokkal közelebb keresendő s valószínűleg Vörösmarty fiatalkori emlékeiből való.

Madzsar Imre, kitünő történetbúvárunk, a Farádi Vörös-család történetével foglalkozván, gróf Széchényi Viktorhoz fordult adatokért, mivel a gróf nagyatyja, Lajos, 1826-ban vásárolta meg a Farádi Vörösök birtokát, a fehérmegyei Sár-Pentelét s a családnak több tagja ott van eltemetve a helységi templom sírboltjában. Madzsar Imre baráti szívességéből a következő érdekes adatokat közölhetem gróf Széchényi Viktor leveléből: „Akkor — t. i. 1826-ban — még két kúria állott a birtokon; egyikben Károly, a másikban László lakott. A két testvér halálos ellensége volt egymásnak. A két ház két dombon állott s a két testvér az ablakból puskával lövöldözött egymásra. — Ez a hagyomány. Vörösmarty Két Szomszédvára a Vörösökről van költőileg alakítva. Károly háza már rég nem áll, de helyén törmelék még található s az emelkedést a nép Károly-dombnak hívja“.

Ezt a levelet érdekesen kiegészíti Szabó János, sárpentelei plébánosnak értesítése: „Mint kuriózumot említem, hogy ezen a vidéken hagyományképen beszélik, hogy F. Vörös Károly és F. Vörös László — kik után a sárpentelei uradalomhoz tartozó egyik halmot ma is Károlydombnak és egy uradalmi épületet ma is „Laci“-nak neveznek — lett volna Vörösmarty Két Szomszédvárának hőse.“

Széchényi Viktor 1908-ban a Farádi Vörösök, mint egykori kegyuraknak, sárpentelei sírboltját helyreállíttatta s a benne talált tetemeket azonosíttatván, október 15-én újra helyükre tétette. Ez alkalommal hivatalosan megállapították, hogy a hetedik koporsó halottja Farádi Vörös Károly, kiről a szabadbattyáni halotti anyakönyvben latinul ezt a bejegyzést olvashatni: „1799, május 8-án eltemettetett Nagyságos Farádi Vörös Károly úr, életének 52. évében. Nyugszik a Vörös-család számára épített sárpöntölei sírboltban.“

Vörösmarty pontosan meghatározza költeménye színhelyét. „Sár róna vidéke“, a Sárrét, mely Székesfejérvár alatt, tőle nyugatra terül el; a Sárrétből ered és Sárpentele meg Szentmihály dombsorai közt „völgyeiben maradozva foly a Sár“. Urhida, a költő szerint a Sámsonok birtoka, Szentmihály alatt két és fél kilométernyire fekszik egy dombon; Ság pedig tőszomszédságában szintén szőlős domb, a Káldorok tanyája. Mindkettőről a költő a maga idejének rajzát adja, mely ma is áll: „Hol most Ság borait termeszti, hol Urhida dombján Sok munkái után viszen a nép sárga gerezdet, Ott a Káldorok, itt Sámson vérsége tanyázván, Két hír volt régtől szomszéd a róna határon, Régtől ellenség, dühös és békülni tudatlan.“ Ez a pontos helyrajz szinte kétségtelenné teszi, hogy a költő saját szemléletéből ismerhette; székesfejérvári diák korában az alig hat kilométernyi távolságban fekvő helyet maga is bejárhatta, talán vadászott is ott víziszárnyasra, hiszen a vadászatot nagy kedvteléssel űzte s még házassága első idejében is a Vágon meg a Nyitrán csónakázva lesi a vadmadarat, mint Wesselényi vendége pedig, Zsibón egy golyóval két vaddisznót terített le. Valószínű, hogy akár Fejérvárt, akár a helyszínén megismerkedett a helyi

hagyománnyal, a két testvér halálos gyűlölködésével s ebből építette fel költeménye meséjét; kibővítette a két kúriát várkastéllyá, a két testvért két ellenséges családdá, a haragot pedig a romantikus korban annyira kedvelt vérbosszúvá. Így fejlesztette a készen kapott csirából a zord fenségű költeményt, melyet Petőfi Salgójával és Arany Katalinjával romantikus elbeszélő költészetünk legszebb és legjellemzőbb virágának mondhatunk. Talán akad majd valaki Fejérvár vidékén, aki akár a Vörösök történetéről, akár a költő élményéről bővebbet is tud.

Tolnai Vilmos.

A HERCEGPRÍMÁSOK ÉPÍTKEZÉSEI ESZTERGOMBAN. Esztergom, a magyar katholicizmus ősi székhelye, melyet egy XVIII. századi érseki oklevél a hit várának, az ország szívének, a magyar Jeruzsálemnek nevez, alapításától kezdve századokon át szimbólikus erejével uralkodott a magyar kulturális életen. Magyarország hercegprímásának egyházi és politikai hatalma biztosította domináló jelentőségét és az egyes egyházfejedelmek egyéni hajlamai tudományos és művészi központtá alakitották.

Esztergom fejlődésének kezdetei visszanyúlnak a római korba (Hadrianus). Akkor alakult ki az a katonai középpont, amely a népvándorlás viharai között is megőrizvén fontosságát, alkalmassá tette arra, hogy az utolsó magyar fejedelem, Geyza, lakhelyéül válassza. Fia, Szent István pedig, aki itt koronáztatta magát királlyá, az első magyar érsekség székhelyévé emelte, amellyel megvetette későbbi nagy jelentőségének alapjait és megszabta fejlődésének irányát.

A szent király gondoskodott arról is, hogy az új érseki rezidencia fényét műalkotások növeljék; hatalmas székesegyházat építtetett, amelynek gondozása, restaurálása, majd pedig teljes újjáépítése volt a prímások építészeti tevékenységének legfőbb célja egészen a XIX. századig. Az az ősi templom a XII. században egy tűzvészben elpusztult, úgyhogy e kor művészi viszonyairól csak az ú. n. István-kápolna változatos kiképzéssel bíró, román stílusú oszlopai alapján alkothatunk magunknak fogalmat.

A dómot 1195-ben Jób érsek pazar pompával restaurálta. Sajnos, ebből az épületből sem maradt fenn több a Porta Speciosa néhány töredékénél, amelyek azonban érthetővé teszik, hogy miért hívta a nép „szép templomnak". Ebben az időben Esztergom fejlődésének egyik ragyogó korszakát élhette; Rogerius, váradi esperes, a későbbi spalatói érsek, azt írja róla, hogy „felülmúlja Magyarország minden egyes városát" (Carmen miserabile).

Még fényesebb, még ragyogóbb napok virradtak Esztergomra a XV. század második felében Vitéz János érseksége alatt (1465—72), aki pompás rönesszánsz várossá, jelentős kultúrcentrummá alakította. Nagyszerű palotát, függő kerteket építtetett magának, gazdag könyvtárt rendezett be, sőt még csillagvizsgálót is emeltetett. Esztergom jelentősége a XVI. század elején sem csökkent, sőt virágzásának tetőpontját érte el Bakócz Tamás alatt (1497—1521), aki olasz művészekkel készíttette el sírkápolnáját, a magyarországi rönesszánsz legszebb, legnemesebb emlékét (1507), amely annyi pusztulás után is sértetlenül maradt fenn, talán, hogy a nagy firenzei építésznek, Leon Battiste Albertinek mély meggyőződéstől áthatott szavait bizonyítsa: „Merem állítani, hogy egy műalkotást semmi sem óv meg jobban az emberek erőszakosságától, mint a forma nemes méltósága és szépsége". A kápolna mind alaprajzát (görög kereszt), mind felépítését tekintve, egyike a legegyszerűbbeknek. Architektónikus formái, a kamelírozott korinthusi pilaszterek, Bakócz feliratával ékesített architráv, amely a félköríveken emelkedő gerezdes kupolát hordja, tisztán tükröztetik a firenzei quatrocento nemes, tartózkodó felfogását. Azonban némi eltérést jelentenek ettől a kissé tömött, de nem nyomott arányok, az erős plasztikájú képzés, amely a komoly méltóság benyomását kelti, mit fokoz a sötét vörös-barna márvány mély, meleg tónusa. E hatás komolyságát jótékonyan egyensúlyozza a lelemenyes, finom dekoráció és a könnyebb felépítésű, derűsebb felfogású fehér márvány oltár, amely a fiesolei Andrea Verneci műve. Bakócz érsek mecenási tevékenységét és műizlését azonban nemcsak ez a kis kápolna hirdeti, hanem fényes bizonyságát találjuk a naturalisztikus acanthus motivumokkal pazarul díszített antiphonaléjában, amely Zsigmond graduáléja, az esztergomi missale, valamint számos más értékes codex mellett az egyházmegyei könyvtár egyik főékessége. E művekhez csatlakozik, mint a magyarországi rönesszánsz egyik legkiválóbb alkotása, Mátyás király világhírű kálváriája, amelyet jelenleg a műremekekben gazdag esztergomi kincstár őriz.

Amilyen ragyogó volt Esztergom sorsa a középkorban és a rönesszánszban, olyan szomorú lett a rákövetkező századokban. Bakócz halála után alig néhány évtizeddel később (1543) a törökök kezébe került, akiktől végleg csak 1683 ban sikerült visszafoglalni. Esztergom a hosszú hódoltság alatt teljesen elvesztette jelentőségét, faluvá süllyedt olyannyira, hogy az esztergomi érsek és káptalan a törökök kiűzése után is még jó ideig nem térhetett vissza ősi székhelyére. A várost ekkor a különböző szerzetes rendek vették

pártfogásukba, akiknek hite és áldozatkészsége emelte Esztergom első barokk templomait. A jezsuiták felépítették a mostani vizivárosi plébániát (1729), melynek széles ívben kilendülő, patétikus façade-ja telítve van a barokk művészet felfokozott dinamikájával; a ferencrendiek puritán egyszerűségű, józanabb felfogású templomukat (1717); végül a város a belvárosi plébániát (1756—61), melynek egyes formái már klasszicisztikusak ugyan, de a benne megnyilatkozó koncentrált energia, mely nagyszerű kifejezését kapja az épületből kinövő, dacosan a magasba emelkedő toronyban, még teljesen barokk szellemű. A barokk profán építészet művei közül kiválik a városháza, Bottyán kuruc generális volt palotája (1698, 1779), amely széles árkádjaival, könnyed stukdekorációjával a nemesi kúriák nyugalmas derűjét egyesíti a barokk kiképzés változatosságával. Az architektúra számos emlékével szemben a szobrászi munkák közül csak egy jelentősebb alkotás maradt fenn, az Immaculata Conceptio szoborcsoportja (1774), amelynek egyes, a restaurálástól megmenekült darabjai ügyes jellemzőképességre és lendületes formafelfogásra vallanak.

Mindezek a munkák magánosok vagy kisebb egyházi testületek megbízásából keletkeztek, az érseki építkezések csak 1762-ben indultak meg egy vasakaratú egyházfejedelem, gróf Barkóczy Ferenc hercegprímás kezdeményezésére, aki fanatikus hitével az egész országot megmozgatta, hogy felépítse a magyar Jeruzsálemet („ut aedificentur muri nostri Jerusalem"). Egy új, nagyszabású érseki rezidenciát akart létesíteni, amelynek dísze a vatikáni templom mintájára építendő, hatalmas dóm lett volna. Az épületek tervezését Franz Anton Hillebrandt bécsi építészre bízta, aki az ő pozsonyi építkezéseit is vezette. Sajnos, gigantikus terveit korai halála (1765) teljesen megsemmisítette.

Hosszú ideig tartó hanyatlás után Rudnay prímás gondolt eszméinek megvalósítására, aki 1822-ben letette az új dóm alapkövét. Az ő működésével Esztergom művészetének történetében egy új korszak nyílik meg, a klasszicizmusé. Ennek a stílusfelfogásnak a megnyilatkozásai Károly Ambrus főherceg, hercegprímás, piramisalakú síremléke, melyet Canova tanítványa, Giuseppe Pisani modenai szobrász készített, és a Szent Anna-templom (1828), amely a római Pantheon ügyes átdolgozása. Maga a dóm pedig, amely számos építésze (Kühnel, Packh, Hild, Lippert) és hosszú ideig (1822—69) tartó építkezése ellenére is egységes műalkotásként hat, a klasszicizmus egyik legkiválóbb alkotása. Magas hegyen emelkedő óriási kőkolosszus, hatalmas sziklatömb, melyet a kristálytiszta értelem architektónikus formákba tagolt, hogy a sziklaszilárd hitnek és az egyház fenségének a kifejezője legyen. E csodálatos dómnak, amelyen a Goethe-i „vis superba formae" uralmát érezzük, koronázó ékessége a méltóságteljesen kiemelkedő kupola, amely a párizsi Pantheon oszlopkoszorúját és a német klasszicisztikus templomok félkörívű kupolaívelését egyesíti harmónikus egésszé. A kupola nem tör fel a magasba, mint a Pantheoné, amelyben még a barokk örökösége él, de nem is nehezedik súlyos tömegével az épületre, mint a német templomoké, hanem fenséges nyugalommal kiemelkedve, mint a teljes kielégültség szimbóluma lebeg az épület felett. Paul Kühnel, a dóm zseniális építésze, ezzel a motívummal közel jut Bramante S. Pietro tervéhez, amelynek inspirációja érezhető különben a két oldaltoronyban is, amelyek szárnyként kitárulva, alig tagolt, szinte amorph tömegeikkel pompás kíséretet alkotnak a kupola számára. (Bramante hatása még erősebben nyilvánul meg az 1821-ből való első terven.) Míg a két oldaltorony kontrasztértékével fokozza a kupola hatását, addig az oktestylos porticus oszlopai a kupoladob colonnadeját készítik elő. Közelnézetben pedig kolosszális méreteik folytán (22 m), amelyekben még a barokk maniera grande szelleme él, uralkodó motívummá válnak. Ugyanaz a kiegyenlített harmónia, amely a façade-ot áthatja, uralkodik a felső térkiképzésben is, amely latin kereszt alakjában a kupola és hosszhajó egyesítésének csodálatosan kiegyenlített megoldását nyujtja. E fenséges nyugalmú tér, amely tektónikus formáival a végtelen teret műalkotássá stilizálja anélkül, hogy hogy annak nagyságát csorbítaná, harmónikus híséretet kap az építészeti tagolások finom színeiben, a halványszürkében, a fakó vörösbarnában, a ragyogó aranyban. Sajnos, a festészeti és szobrászati dekoráció, amelyben olasz, német és magyar művészek vettek részt (Bonani, Grigoletti, Misner, Moralt, Ferenczy, stb.), nincs arányban az építészeti koncepció nagyságával; ennek méltó párja csak Liszt Ferenc esztergomi miséje, amelyet 1856-ban a dómot ünnepélyesen felszentelték.

Balogh Jolán.

A KIADÁSÉRT FELELŐS HEGEDÜS ISTVÁN.

M. TUD. TÁRS. SAJTÓVÁLLALATA RT. BUDAPEST, VIII., MÚZEUM-KÖRÚT 6. — SZABÓ T. ISTVÁN

Beküldött könyvek. — *Antal Aladár:* Virágok, levelek (Jászladány). — Forradalmi emlékeimből (Baja. Szerző kiad.). — *Catalogue* of the theological reformed church in the United States (Lancaster, Pennsylvania. 1922—23). — *Corvina.* Rivista di scienze, lettere ed arti, 1923 júl.—dec. (Franklin). — *Falu Tamás:* A lélek mindenütt kihajt. Versek (Singer és Wolfner). — *Finta Gerő:* A fák. Versek (Szerző kiad.). — *Franklin and Marshall Academy* (Lancaster, Pennsylvania. 1923). — *Goethe:* Clavigo. Szomorújáték, ford. Sebestyén Károly (Genius). — *Hadtörténelmi Közlemények.* Szerk. Gyalókay Jenő. 1924. I—II. füzet (Akadémia). — *Halmágyi Samu:* Utam. Versek (Székelyudvarhely. Szerző kiad.). — *Herczeg Ferenc:* Kilenc egyfelvonásos (Singer és Wolfner). — *Hugo von Hoffmannsthal:* Akárki. Játék a gazdag ember haláláról. Ford. Kállay Miklós (Genius). — *Hóman Bálint* beszéde a M. Nemz. Múz. főigazgatójává történt beiktatásakor, 1923 dec. 22. (M. Nemz. Múz. kiad.). — *T. Imets Béla:* Havasalji csokrosrózsa. Kis regény (Gyergyószentmiklós. »Székely Szó« bizománya). — *Juhász Margit:* Búzavirág. Költemények (Nyiregyháza. Szerző sajátja). — *Keltz Sándor:* Konzervativ világrend. I. kötet: Konzervativ világnézet. Faji konzervativizmus és a zsidóság (Stádium). — *Kováts Andor:* A kecskeméti népfőiskola 1922—23-ban (Kecskemét, Hungaria). — *Kőszegi László:* Eszthétikai megtisztulásunk (Pátria). — *Magyar Írás.* Irod. és művészeti lap. Szerk. Raith Tivadar. 1924 febr. — *Magyar Könyvszemle.* Szerk. Gulyás Pál. 1923 július—dec. — *Nagy József:* Egyetem és idealizmus. Hit és tudás. Két rektori megnyitó beszéd (Pécs. »Dunántúl«). — *Nagy Zoltán:* Elégiák. Versek (Genius). — *Olosz Lajos:* Gladiátor-arc. Versek (Studium. Minerva-kiadás). — *Pásztortűz.* Kolozsvári folyóirat. 1924 jan. 25, febr. 10. — *Porkoláb István:* Álló toronyóra. Egy káplán leveles fiókjából (Pápa). — *Protestáns Szemle.* Főszerk. Ravasz László. Felelős szerk. Veress Jenő. 1924 január. (A M. Prot. Irod. Társ. kiad.). — *Rachilde:* A nősténytarkasok. Regény. Ford. Hevesi András (Genius). — *Ravasz László:* Két beszéd. Tisza István és a magyar tragédia. Műalkotás és műélvezet (Studium). — *Reményik Sándor:* Csak így. Versek. 1918—1920 (H. n. 1920). — *Reményik Sándor:* *Vadvizek zúgása.* Versek (Studium. Minerva-kiadás). — *Réthei Prikkel Marián:* A magyarság táncai. A M. Néprajzi Társaság Könyvtára (Studium). — *Szegedi István:* Gurul a szív. Verses regény (Pallas). — *Josef Szinnyei:* Die Herkunft der Ungarn, ihrer Spache und Urkultur. II. verbesserte Auflage. Ung. Bibliothek, herausgegeben von R. Gragger. Erste Reihe 1. (Berlin u. Leipzig. Walter de Gruyter et Co.). — *Tompa László:* Éjszaki szél. Versek (Székelyudvarhely. Szerző kiad.). — *Miguel de Unamuno:* Ez aztán a férfi! Ford. Gazdag Viktor (Genius). — *Vargha Gyula:* A végtelen felé. Költemények 1922-ből (Szerző kiadása. Főbizományos Kilián Frigyes). — *Vidor Marcel:* Őszi szerelem evangéliuma. Versek (Turul-ny.). — *Walter Gyula:* A vágyaim. Versek (H. n. 1923). — *Oscar Wilde:* A kritikus mint művész. Ford. Bálint Lajos (Genius). — *Zilahy Lajos:* Az ezüst-szárnyú szélmalom. Elbeszélések (Athenaeum).

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

első száma, *Madách: Az ember tragédiája* páratlan sikert ért el a könyvpiacon. A *Tolnai Vilmos* kitünő rendezésében megjelent kiadvány alig másfél hónap alatt teljesen elfogyott és a rendkívül nagy érdeklődésre való tekintettel második kiadás vált szükségessé. A második kiadás most hagyta el a sajtót. Az új kiadás alapára 3 korona, mely a mindenkori könyvkereskedői szorzószámmal szorzandó. A bolti árból a **NAPKELET** előfizetői 25% engedményben részesülnek. Vidéki megrendeléseknél a postai költség a megrendelőt terheli. **A NAPKELET KÖNYVTÁRA** további számaiból sajtó alatt vannak már: *Tormay Cécile: Novellák. — Szekfű Gyula: Tanulmányok. — Komáromi János: Zúg a fenyves.* (Regény.)

A NAPKELET Madách-kiadványa kapható minden könyvkereskedésben. Megrendeléseket és a sajtó alatt levő újabb számokra előjegyzéseket elfogad a **NAPKELET** kiadóhivatala.

OLVASÓINKHOZ.

Ap... ...sejével új előfizetést nyitunk

a NAPKELET-re.

A II. negyedre, mely folyóiratunk évi tíz füzete közül az áprilisi és májusi számot jelenti,

előfizetési árunk . . . . . 16.000 K
közalkalmazottak részére a szokásos
25% árengedménnyel . . . . . 12.000 K

Külföldi előfizetési árunk továbbra is változatlanul évi 2 dollár, illetve ennek magyar egyenértéke. — Jelen számunkhoz befizetési lapot mellékelünk az április elsején esedékes előfizetési díj beküldésének megkönnyítésére.

Előfizetési árunknak az új negyedre való fölemelése a minden téren mutatkozó dráguláshoz viszonyítva oly elenyészően kicsiny, hogy a

NAPKELET

olcsósága páratlanul áll a magyar folyóiratpiacon. Ezt az olcsóságot azért tartjuk fenn, mert azt szeretnők, hogy a magyar középosztály az egyre fokozódó megélhetési nehézségek ellenére is meghozhassa az előfizetéssel járó csekély áldozatot és olvasóink táborából egy hűséges barátunk se legyen kénytelen anyagi okból kilépni. Ezt a rendkívüli olcsóságot két okból tudjuk felmutatni. Egyik magyarázata olcsóságunknak az, hogy a Magyar Irodalmi Társaság üzleti haszonra nem törekszik s azok a munkatársaink, akik a folyóirat vezetése körül dolgoznak, munkájukért megfelelő ellenértéket nem fogadnak el. A másik pedig az, hogy a

NAPKELET

olvasóinak száma oly hatalmasan növekszik, hogy a nagy tábor összefogása lehetővé teszi a rettentő arányokban jelentkező drágulással való sikeres küzdelmet. Minden fillért, melyet az előállítás és szétküldés költségei nem emésztenek fel, arra fordítunk, hogy folyóiratunkat minél gazdagabbá és értékesebbé tegyük. Ebben a törekvésünkben olvasóink további támogatására is számítunk, midőn arra kérjük előfizetőinket és barátainkat, hogy ismertessék minden kínálkozó alkalommal

a NAPKELET-et

és szerezzenek új híveket táborunknak.

Munkatársaink sora egyre erősödik és a nemzeti szellemű magyar írók legkiválóbbjai szólnak a

NAPKELET

hasábjain a magyar olvasóközönséghez. Állandó munkatársaink:

Áprily Lajos	*Gyallay Domokos*	*Mariay Ödön*	*Szinnyei Ferenc*
Bardócz Árpád	*Hartmann János*	*Pais Dezső*	*Tárnai István*
Baros Gyula	*Hekler Antal*	*Pauler Ákos*	*Tolnai Vilmos*
Bartóky József	*Herczeg Ferenc*	*Petrovics Elek*	*Torday Emil*
Berde Mária	*Huszti József*	*Reményik Sándor*	*Vajthó László*
Brisits Frigyes	*Jókay Lajos*	*Rédey Tivadar*	*Vargha Gyula*
Domanovszky Sándor	*Kastner Jenő*	*Rozványi Vilmos*	*Végvári*
Dóczy Jenő	*Kodály Zoltán*	*Sik Sándor*	*Vida Péter*
Eckhardt Sándor	*Komáromi János*	*Szabó Miklós*	*vitnyédi Németh István*
Erdélyi József	*Kortsák Jenő*	*Szekfű Gyula*	*Walter Gyula*
Farkas Gyula	*Koszó János*	*Szentgyörgyi Ferenc*	*Zilahy Lajos*
Galamb Sándor	*Kuncz Aladár*	*Szilárd János*	*Zsigmond Ferenc*

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest I, Döbrentei-utca 12. sz.
Telefonszám: 88—73.

Főbizományos: PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek)
nemzeti könyvkereskedése **BUDAPEST IV, Kossuth Lajos-utca 7. sz.**

Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Rt. Budapest, VIII., Múzeum-körút 6. — Szabó T. István.